

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
İNKILÂP TARİHİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1961 ANAYASASI'NDAN 12 MART'A
CUMHURİYET SENATOSU**

Hazırlayan

Mahmut SERT

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Türkan BAŞYİĞİT

2012

İzmir

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “1961 Anayasası’ndan 12 Mart’a Cumhuriyet Senatosu” isimli çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu Onurumla doğrularım.

...../...../ 2012

Mahmut SERT

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün/...../2012 tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü, Öğretim Yönetmeliği'nin Maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi Mahmut SERT' in "1961 Anayasası'ndan 12 Mart'a Cumhuriyet Senatosu" konulu tezini incelemiş ve aday,/...../2012 tarihinde, saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır. Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra, dakikalık süre içerisinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan ana bilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin

..... olduğuna oy ile karar verildi.

Tez Danışmanı :

Üye :

Üye :

ÖNSÖZ

1961 Anayasası'ndan 12 Mart'a Cumhuriyet Senatosu adlı tez çalışmasında, 1961 Anayasası ile başlayan,Türkiye'deki çift meclisli yapının ikinci meclisinin kuruluşu, idari yapısı hukuki durumu, siyasi faaliyetlerini 12 Mart 1971 tarihine göre tarihsel bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Konunun Yüksek Lisans Tezi olması nedeniyle dönem 1961-1971 arası tutulmuştur.

Tez, giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konuya bütünlük sağlamak ve dönemin siyasi durumunu belirtmek için, çok partili hayata geçiş, Demokrat Parti, 27 Mayıs süreci ve Milli Birlik Komitesi yönetimi anlatılmıştır. Birinci bölümde Senato ile ilgili kavramsal giriş yapılmış, 1961 anayasası öncesi Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki İkinci Meclis ile ilgili tartışmalar ve 1961 Anayasası ve Senatonun kurulmasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Senato'nun hukuki durumu, yetkileri, görevleri, üyelik durumları ile ilgili hem anayasal durumları hemde 1971'e kadarki durumları verilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde Cumhuriyet Senatosu'nun siyasi gelişmelerdeki durumu, faaliyetleri, seçimler ve hükümetler anlatılmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölümde Cumhuriyet Senatosunun ve üyelerinin görüşlerini açıkladığı, siyasi ve sosyal olaylar hakkında bilgi aldığı genel görüşme faaliyetleri anlatılmıştır.

Konu ile ilgili kaynaklarım Dokuz Eylül Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İzmir Milli Kütüphanesi, İslam Araştırma Merkezi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve YÖK Arşivi'nden elde edilen kitap, makale, tez ve gazetelerden oluşmaktadır.

Bu konuyu çalışmamı kabul eden ve çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Türkan Başyigit'e teşekkürü bir borç bilirim. Tezim boyunca bana kütüphanelerinden yararlanma fırsatı veren hocalarım Doç. Dr. Hakkı Uyar'a, Yrd. Doç. Dr. Nedim Yalansız'a, bu tezin yazılmasını sağlayan Doç. Dr. Kemal Arı'ya, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu'na, Yrd. Doç. Dr. Emin Elmacı'ya, Yrd. Doç. Dr. Leyla Kırkpınar'a, Yrd. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar'a Arkadaşlarım Sinan Demirbilek, Muazzez Karabulut ve Sakine Mendil'e şükranlarımı sunarım.

ÖZET

1876 yılında başlayan demokrasi hayatımız, ikili bir meclis sistemi ile yapılmıştır.1921 ve 1924 Anayasaları ile Türkiye tek meclisli, TBMM bir yapıya sahip olmuştur. 1924 Anayasası olağanüstü koşullar altında yeni devletin kuruluşu, modernleşmesi ve köklü yapıya sahip olmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu nedenlerle bu Anayasa kuvvetler birliği ilkesini meclise vermiştir. Bu sayede hızlı ve kalıcı devrimler yapılabilmektedir. Ancak 1946 yılında geçilen çok partili yaşam neticesinde 1950 yılında iktidara gelen DP, demokratikleşmeyi unutmuş ve antidemokratik davranışlarda bulunmuştur. Bunun neticesinde 27 Mayıs'ta yönetime el koyan askerler, çift meclisli bir yapı ile iktidarı sınırlandırma yoluna gitmişlerdir.

1961 Anayasası'nın getirdiği en önemli kurumlardan olan Cumhuriyet Senatosu üç tür üyelerden oluşmaktadır. Tabii üyeler, Seçilmiş üyeler, Kontenjan senatörleri. Meclisten geçen kanun ve anayasalar, Senatoda tekrar görüşülecek ve böylece iktidarı elinde tutanlar, demokrasi ve rejim aleyhine yasa yapamayacaklardır. Ayrıca Senato denetim etkinlikleri ile de yürütmeyi kontrol edebilecekti.

1961-1971 yılları arasında başlarda etkili olan bu sistem 1965 yılından itibaren AP'nin hem Meclis'te hem de Senatoda çoğunluğu sağlaması sonucunu etkisini yitirmiştir. Bu dönemde yaşanan hükümet sorunları da bunun nedenlerinden birisidir. En çok tartışılan konulardan biri olan tabii senatörler, Senatoda en aktif üyelere sahiptir. Senatörler hem hükümetlerde görev almışlar hem de kriz durumlarında hükümet kurarak başbakanlık yapmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Senatosu, çift meclis sistemi,AP,CHP,Seçim.

ABSTRACT

Our democracy life –started in 1876- had been done with dual assembly system. With the 1921 and 1924 Constitutions, Turkey had had a single assembly system. The 1924 Constitution had tried to provide the foundation of the State, its modernization and make it have a long standing structure under the extraordinary conditions. Due to these reasons, the Constitution gave the jurisdiction of league of powers to the Assembly. Thanks to this fast and permanent reforms could be done. However, after the transition to multi-party system in 1946, the DP –gained power in 1950- had forgotten democracy and made anti-democratic attempts. As a result of this, the military –took power on 27th May- preferred to limit the rulership with dual assembly system.

The Republic Senate –which was the most important foundations brought by the 1961 Constitution- consisted of 3 type members: Inborn members, Chosen members and Quota members. Laws and acts passed from the Assenbly were to discussed again in the Senate and those who had the power weren't going to make any law against democracy and the regime. Besides, the Senate could control the execution with supervision activities.

This system –which was efficient between 1961 and 1971- lost its power because AP had the majority in both the Assembly and the Senate. The governmental problems in this term were also one of the reasons of this loss of efficiency. Inborn members –who were the one of the most polemical subjects- were the most active members. These senators both took part in governments and had been Presidents by founding governments during the crisis times.

Key Words: Republican Senate, bicameralism,AP,CHP,Election.

1961 ANAYASASINDAN 12 MART'A CUMHURİYET SENATOSU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDEN -1961 ANAYASASINA İKİNCİ MECLİS (SENATO)

1.1. Senato Kavramı ve Tarihi	6
1.2. Eski Türklerde Devlet Meclisi	8
1.3.Osmanlıdan -Cumhuriyete İkinci Meclis	10
1.3.1. Birinci Meşrutiyet Dönemi	10
1.3.2 İkinci Meşrutiyet Dönemi	13
1.4.Cumhuriyet Dönemi'nde Senato	14
1.4.1. 1920-1924 Arası Senato Tartışmaları	14
1.4.2. 1924-1960 Arası Senato Tartışmaları	15
1.4.3 MBK ve 1961 Anayasası Süreci	18

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET SENATOSU YAPISI VE YETKİLERİ

2.1. Senatonun Yapısı	24
2.2 Senato Üyeliği	24
2.2.1.Tabii üyeler	25
2.2.2.Kontenjan Üyeleri	25
2.2.3.Genel oya gelen üyeler	26
2.2.4 Üyeliğin Süresi	28
2.3 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri ile İlgili İstatistikler	29
2.3.1. Yaş Durumları	29
2.3.2 Meslek Grupları	29
2.4. Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Güvenceleri	30
2.5.Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı	31
2.6.Cumhuriyet Senatosu'nun Görev ve Yetkileri	33
2.6.1.Kanun yapma	33
2.6.2.Cumhurbaşkanlığı Seçimi	37
2.6.3.Silahlı Kuvvetlerin Kullanılmasına İzin Verme	37
2.6.4.Sıkıyönetim Kararı	38
2.6.5.Hükümetin Kurulması	39
2.6.6.Bütçe Görüşmeleri	41
2.6.7.Soru	43
2.6.8. Anayasa Değişiklikleri	44
2.6. 9. Cumhuriyet Senatosu Araştırması	46
2.6. 10. Genel Görüşme	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ GELİŞMELER VE CUMHURİYET SENATOSU

3.1. 1961 Seçimi ve İlk Koalisyon Hükümeti	50
3.2. Talat Aydemir'in I. Darbe girişimi	55
3.3. II. Koalisyon Hükümeti (CHP-YTP-CKMP-Bağımsızlar)	60
3.4. Talat Aydemir'in 2. Darbe Girişimi	62
3.5 II. İnönü Hükümeti ve Sona Erişi	68
3.6. III. İnönü Hükümeti (CHP- Bağımsızlar)	71
3.7. Hükümetin Düşüşü	77
3.8. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti	78
3.9. 1965 Seçimleri ve AP İktidarı	80
3.10. Adalet Partisi Hükümeti	82
3.10.1.Cumhurbaşkanlığı Seçimi	83
3.10.2. 1966 Kısmi Senato Seçimleri	84
3.11.Siyasal Olaylar, Toplumsal Gelişmeler ve 12 Mart	85
3.11.1. Seçim Kanununun Değiştirilmesi	85
3.11.2.1968 Senato Seçimleri	86
3.12.Toplumsal ve Siyasal Olaylar	87
3.12.1 Kıbrıs Sorunu	87
3.12.2.Öğrenci Hareketleri	88
3.12.3. İşçi Hareketleri	90
3.12.4. DP'lilerin Siyasi Haklarının iadesi	91
3.13. 1969 Seçimleri ve 12 Mart Muhtırası	92
3.13.1 12 Mart Muhtırası	94

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET SENATOSUNDA SOSYAL VE SİYASAL OLAYLAR

4.1.Kalkınmada Ziraatın Rolü	97
4.2. İşsizlik	100
4.3. Türkiye'nin Dış Siyaseti	104
4.4.Türk Petrolleri	107
4.5. Kıbrıs	110
4.5.1. Kıbrıs Sorununun Dış Politikaya Etkisi	110
4.5.2. Kıbrıs	112
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	118
EKLER	122

KISALTMALAR

Adı geçen eser: A.g.e.

Adı geçen tez:A.g.t.

Adalet Partisi: AP

Bakınız : Bkz

Amerka Birleşik Devletleri: ABD

Birleşmiş Milletler: BM

Central Treaty Organization – Merkezi Anlaşma Örgütü (Bağdat Paktı): CENTO

Cumhuriyet Halk Partisi: CHP

Cumhuriyetçi Güven Partisi: CGP

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi: CKMP

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi: CSTD

Demokrat Parti: DP

Millet Partisi: MP

Milli Birlik Grubu: MBG

Milli Birlik Komitesi: MBK

Milli Güvenlik Kurulu: MGK

Milli İstihbarat Teşkilatı: MİT

Milli Savunma Bakanlığı: MSB

Milli Selamet Partisi: MSP

North Atlantic Treaty Organization – Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü: NATO

Orta Doğu Teknik Üniversitesi: ODTÜ

Silahlı Kuvvetler Birliği: SKB

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği: SSCB

Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı: TPAO

Türk Silahlı Kuvvetleri: TSK

Türkiye Büyük Millet Meclisi: TBMM

Yeni Türkiye Partisi: YTP

GİRİŞ

Türkiye, Kurtuluş savaşından sonra M. Kemal önderliğinde modernleşmeye başlamış ve çağdaş bir ülke olmuştur. Bu dönemde halkın yönetime katılması sağlanmış, kadınlara siyasi haklar verilmiş, çok partili yaşam bile denenmiş ancak gerekli şartlar oluşmadığı için pek uzun sürmemiştir. Buna rağmen modernleşme devam etmiş ve halk her yönden eğitilerek çağa uygun bir yaşama kavuşmuştur.

Atatürk 10 Kasım 1938'de vefat etti. Yerine İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildi.1939 yılında 2. Dünya Savaşı çıkmıştı. Türkiye bu savaşta uzun süre tarafsız kalmayı başardı. Ama tedbiri elden bırakmayarak ordusunu kalabalık tuttu.

Sovyet Rusya, savaşın sonuna doğru Doğu Avrupa'yı işgal etmesiyle birlikte 1945'te, Türkiye'ye 1925 tarihli 'Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilemeyeceğini bildiren bir nota vermiştir. Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'da toprak verilmesi ile ilgili taleplerin yer aldığı notanın ardından, artan Sovyet baskısı ile Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana en ağır güvenlik bunalımını yaşayan Türkiye; 'Soğuk Savaş' ortamının iki kutuplu sisteminde, radikal bir karar alarak demokratik Batı'nın yanında yer alma gereğini duymuştur. Batı devletleriyle münasebet kurmanın yolu da Demokratik rejime sahip olmaktı.1945 yılında meclise sunulan Toprak Reformu kanuna genç bir milletvekili ve toprak sahibi olan Adnan Menderes karşı çıkmıştır.Bu da parti içi muhalefetin güçlenmesini sağladı .Celal Bayar ve Refik Koraltan da buna katılmışlardır. ¹

18 Temmuz 1945 tarihinde "Millî Kalkınma Partisi" kuruldu. Parti, devletçiliği reddetmekte, tek dereceli seçim yapılmasını, Cumhurbaşkanının millet tarafından seçilmesini, sanayide, ticarete serbest rekabet esasını savunuyordu. Kurucuları Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş, Cevat Rifat Atılhan'dır.

7 Ocak 1946' da Demokrat Parti kuruldu. Kurucuları; Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü de CHP kökenli idi. DP'nin kuruluşunun üzerinden henüz altı ay geçmeden, genel seçimlerin bir yıl öne alınarak 21 Temmuz 1946'da yapılması kararlaştırıldı. Seçimlerin bir yıl öne alınmasının nedeni, CHP'nin DP karşısında seçimleri kazanmayı garanti altına almak istemesiydi. DP 465 milletvekili için 273 aday gösterebilmiş ve bu adaylardan ancak 62'si seçilebilmiştir.

¹ Ali Gevgilili,**Yükseliş ve Düşüş**,Bağlam yy.,1987,s.32-41

1947 yılında Truman doktrini ile ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve ekonomik yardım kararı, Türk –Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmıştır. ABD – Türkiye yakınlaşması ile Sovyetlere Türkiye'ye yapılacak saldırının ABD'ye yapılmış sayılacağı mesajı verildi.

14 Mayıs 1950 seçimleri Demokrat Parti'nin başarısıyla sonuçlanmış ve oyların yüzde 53'ünü alarak, Meclis'teki iskemlelerin çoğunluğunu kazanmıştı.² 22 Mayıs'ta yeni Meclis toplanarak Refik Koraltan'ı Meclis Başkanlığına, Celal Bayar'ı ise Cumhurbaşkanlığına seçti. Adnan Menderes Başbakan olarak kabineyi kurmakla görevlendirildi. Türkiye'nin siyasal tarihindeki en önemli devrimlerinden biri, 14 Mayıs seçimleri yoluyla gerçekleştirilmişti.

Demokrat Parti Dönemi ve 27 Mayıs

Başbakan Adnan Menderes, 29 Mayıs 1950 tarihinde okuduğu DP'nin Hükümet Programı'nda "Millete mâl olmuş inkılâplarımızı mahfuz tutacağız." diyerek ilk kez tutan devrim-tutmayan devrim ayrımını yapmıştır. İlginç olan; bu programda, cumhuriyeti kuran Atatürk'ün adı bir kez dahi anılmamıştır. Bu ayrım, DP'nin sahip olduğu siyasal mantığı, açıkça göz önüne sermektedir. Bu ayrıntı, ileride cumhuriyetin bekçisi olan ordunun gözünden kaçmayacaktır.

DP'nin tek başına iktidara gelir gelmez yaptığı ilk icraatlar; ordu üst komuta kademesini emekliye sevk etmesi ve 16 Haziran 1950 tarihinde halka mâl olmadığı gerekçesiyle Türkçe ezanın, tekrar Arapça okunur hale getirilmesidir. Orduda ilk rahatsızlıklar, bu kararın ardından oluşmaya başlamıştır.

Demokrat Parti, adıyla çelişen politikaları uygulamaya 1953'ten itibaren başlamıştır. Çıkarılan 'Haksız İktisap Yasası' ile ana muhalefet partisi olan CHP'nin mallarına el konulması ve partinin kapatılması istenmiştir. Ancak; CHP, cumhuriyeti kuran Atatürk'ün partisidir.

DP'nin siyasal liberalleşme sözlerini yerine getirmemiştir. Basın yasası dışında, bu alanda önemli bir atılım yapılmamıştır. Muhalefette iken kesin söz vermiş olmasına karşın,

² Demokrat Parti için bkz. , Serhan Yücel, , **Demokrat Parti**, Ülke kitapları, Eylül 2001, Cem Eroğul, **Demokrat Parti-Tarihi İdeolojisi**, ,Ankara:İmge Kitabevi, 2003

DP, asla grev hakkını tanımaya yanaşmamıştır. İşçi sınıfının uyanışına göz yummadığı gibi, köylülerin uyanışında en önemli etmen olmaya aday Köy Enstitülerini kapatmıştır.

1954 seçimlerinde CHP'ye oy verdiği için Malatya bölünerek Adıyaman ili kurulmuş, Kırşehir Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın memleketi olması dolayısıyla ilçe haline getirilmiştir. 'Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefet etmekten CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı tutuklanmıştır. Radyo, adeta iktidarın resmi propaganda organı haline getirilmiş ve muhalefete söz hakkı tanınmamıştır. 1957 seçimleri esnasında radyodan, daha oy kullanma işlemleri tamamlanmadan "DP önde gidiyor." Şeklinde yayınlar yapılmıştır. Cumhurbaşkanı ve DP'nin Genel Başkanı Celal Bayar, sürekli olarak DP harflerinin işlendiği bir bastonla dolaşmıştır.³

1958 yılında CHP; 'İlk Hedefler Beyannamesi' ile partizanlığın kaldırılmasını, cumhurbaşkanının tarafsız olması gereğini, ikinci meclisin açılmasını, seçim güvenliğinin sağlanmasını, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Kurulu'nun kurulmasını, memurların yasal güvencelerinin sağlanmasını, basın özgürlüğü ve üniversite özerkliğinin sağlanmasını, sosyal adalet kavramlarının anayasaya girmesini istemiştir.⁴ DP'nin bu isteklere karşı tepkisi ise, 'Vatan Cepheleri'nin kurulması şeklinde olmuştur. Bu cephelere katılanlar, vatansever sayılmış ve her akşam radyodan duyurulmuştur. Toplum, böylece iki kampa ayrılmıştır.

CHP Genel Başkanı İnönü'nün Büyük Taarruz'un yapıldığı Uşak'ta DP'lilerce taşlanması sırasında, askerlerin vatani kurtaran ve devleti kuran kadronun ikinci adamı olan İsmet Paşa'ya selam durması, DP'nin de bu duruma karşılık olarak; 18 Nisan 1960 tarihinde 'Meclis Tahkikat Komisyonu'nu kurarak adeta muhalefeti tamamen sindirmeye yönelmesi bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu komisyon, olağanüstü yetkilere sahiptir. Muhalefete basını yargılayabilir, cezalandırabilir. Verdiği kararlar kesindir ve hiçbir şekilde temyizi yoktur.⁵

³ Ümit Özdağ; **Menderes Döneminde Ordu - Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Kitapları, 2004,s.35 – 36.

⁴ Şükrü Karatepe, **Darbeler,Anayasalar ve Modernleşme,İz Yayıncılık,İstanbul,1993**, s.219-220

⁵Hakkı Uyar, **Vatan Cephesi**, Büke Yy.2001,1. baskı,s.31-33.Tahkikat Komisyonunu eleştiren ,Fethi Çelikbaş,Osman Bölükbaşı ve İsmet İnönü'ye çeşitli sürelerle Meclis oturumlarından uzaklaştırılmıştır

27 Mayıs müdahalesine doğru gelinirken yaşanan önemli olaylar, Binbaşı Samet Kuşçu'nun neden olduğu "9 subay" olayı, iktidarın muhalefetin sindirilmesinde Orduyu polis gücü gibi kullanmaya teşebbüs etmesi; Ankara ve İstanbul'da şiddetli gösterilerin yapılması ve göstericiler üzerine ateş açma emrinin verilmesi; Kızılay'da "555K Olayı" diye adlandırılan yürüyüşün ardından Harp Okulu öğrencilerinin de bir yürüyüş yapması; 3 Mayıs 1960'da Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in Milli Savunma Bakanına bir mektup göndererek Cumhurbaşkanının istifasını, hükümetin değişmesini, antidemokratik kanunların değiştirilmesini istemesi; 25 Mayıs 1960 günü Eskişehir Havaalanında Menderesi karşılayan bir grup hava subayının saygı duruşu esnasında Menderes'in yanlarına geldiği anda aniden "geriye dön!" komutu ile tek saf halinde Başbakana arkalarını dönmeleri sayılabilir.⁶

Genel olarak DP iktidarı değerlendirilecek olursa; DP'nin Atatürk Devrimleri'nden verdiği tavizler, anayasayı ihlal ederek demokrasi adına dikta rejimine yönelmesi, dört temel kesime uyguladığı baskı politikası, ABD yanlısı dış politika ve uygulanan ekonomik modelin 27 Mayıs'ı getirdiği söylenebilir. Bu temel kesimler; siyasal muhalefeti temsil eden CHP ve CKMP, askeri ve sivil bürokrasi, üniversiteler ile aydın kesim ve basındır.⁷

27 Mayıs 1960 günü Ordu yönetime el koymuştur. 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren subaylardan oluşan 'Milli Birlik Komitesi', darbe sabahı okunan bildiriye; DP'nin demokrasiden saptığını, partizanlık yaparak halkı ikiye böldüğünü ve Atatürk Devrimleri'nden ödünler verdiğini, bu nedenlerden dolayı Türk halkının içinden çıkan MBK'nın yönetime el koyduğunu, TBMM ve hükümetin feshedildiğini duyurmuştur.

Milli Birlik Komitesi Yönetimi

MBK, ilk iş olarak 28 Mayıs 1960 tarihinde yeni hükümeti kurmuştur. MBK Başkanı ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Başbakanlığa getirilmiştir. Böylece; Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk kez, resmi ve uygulamalı olarak 'Başkanlık Rejimi' yaşanmıştır. Çünkü, devletin başı ile idarenin başı tel merkezde toplanmıştır

Cemal Gürsel'in Başbakan ve Savunma Bakanı olduğu kabine 18 kişiden oluşuyordu. Kabine MBK adına atandı. 27 Mayıs'ta darbeye katılan 50-60 kişilik bir grup

⁶ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge, 2004, s.71-80

⁷ Uğur Güler, *Türkiye'de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.63.

subay Ankara’da toplanıp ikinci bir komite kurdular ve hükümet gibi kararlar yayınladılar. Alt rütbeli subaylar açıkça iktidarı istiyorlardı. Türkeş, Gürsel’in danışmanı olduktan sonra, generaller alt rütbeli subayları kıtalara göndermenin imkansız olduğunu fark edip sekiz kişilik bir komisyon vasıtasıyla darbeden 15 gün sonra 38 kişilik bir listede anlaşıldı ve MBK adıyla resmen ilan edildi. Otuz sekiz kişilik komitede sadece beş üye, C.Gürsel, F.Özdilek, C.Madanoğlu ve S. Ulay,tuğgeneral ve üstüydü. Kalan 33 üye yüzbaşı, binbaşı, yarbay ve albaylardan oluşuyordu.⁸

Ayrıca 27 Ekim’de kabul edilen bir yasayla üniversitelerde kapsamlı bir yeni düzenleme yapılırken, hükümet, bu yasanın kendisine verdiği yetkiyle, “tembel”, “yeteneksiz”, “reform düşmanı” oldukları gerekçesiyle 147 öğretim görevlisinin üniversiteyle ilişkisini kesti. Bu 147 öğretim görevlisi sivil yönetime geçildikten sonra, Mart 1962’ de çıkarılan bir yasayla ancak tekrar eski görevlerine dönebildiler.

Bu arada 29 Eylül’de Demokrat Parti mahkeme kararıyla kapatılmış ve eski yönetim sorumlularınının 14 Ekim’de İstanbul Yassıada’da Yüksek Adalet Divanında yargılanmalarına başlandı.

⁸ Özgür Yılmaz, 27 Mayıs 1960’tan 21 Mayıs 1963’e İhtilal ve İhtilal Girişimlerinin Anatomisi, <http://www.geocities.com/begunay/er1.htm>, son erişim (1 haziran 2009)

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLIDAN -1961 ANAYASASINA İKİNCİ MECLİS (SENATO)

1.1. Senato Kavramı ve Tarihi

Aslı Latince Senex'ten gelen bu kelime yaşlı anlamına gelmektedir. Bu kökten türetilmiş olan Senatus kelimesi de yaşlılardan oluşan meclis anlamını içeriyor. Modern anlamda ise Senato⁹, çok partili sistemlerde ikinci meclis ya da yüksek meclis anlamında kullanılmaktadır.¹⁰

İkinci meclisin kökenleri de halk meclisi gibi Antik Yunan Kültürüne dayanmaktadır. Platon tasarladığı karma anayasa modelinde Atina Devletine yönelik eleştirilere karşı şu yapıyı önermiştir; Yasa Koruyucular kurulu (yaşları 50-70 arasını kapsayan üyelerden oluşan heyet),Halk Meclisi, Senato (360'lar konseyi), ve Gece Konseyi. Bu yapı ile hiçbir kurum diğerinin üzerinde bir güce sahip değildir. Siyasal iktidarın gücü bölünmüş ve otoritenin tek bir sınıfa geçmesi engellenmiştir.¹¹

Roma da Cumhuriyet Döneminde de ikinci meclis benzeri siyasal yapılar bulunmaktadır. Romalılar bu dönemde devletin istikrarını sağlamak için siyasi iktidarı sınırlandırma gereği duymuşlardır. Daha sonraki dönemde de tarihçi ve filozoflar bu döneme gıpta etmiştir. Polybios yaşadığı dönemde Roma Cumhuriyetini karma anayasa örneği olarak görmüş ve ona göre Konsüller, Senato, Halk meclisi bu iyi yönetimin birer uzantısıdır. Cicero (106-43 M.Ö) kurumsal olarak senatoya üstünlük vermiştir. Senato, devleti düzenli, sistemli bir bütün içinde tutan kurumdur, halkın temsil edildiği meclislerin kararları senatonun onayıyla yürürlüğe girer. Bu-nunla birlikte karma hükümet sisteminde otorite soyluların elindedir, halk onlara nispetle ikinci derecededir. Cicero bu konuda “İyi yurttaşlar kalabalıktan daha değerlidir; insanların sayılmasının değil, tartılmasının gerekli olduğuna inanıyorum.” sözleri ile elitist yaklaşımın göstergesidir. Kendisi senatörler sınıfının

⁹ Güncel Türkçe Sözlükte Senato, 1. Bazı ülkelerde yaş ve eğitimlerine göre seçilmiş parlamento üyelerinden oluşan meclis. 2. Üniversite yasasına göre seçilen ve rektör başkanlığında toplanan yüksek karar organı. 3. Senatörlerin toplandıkları yer. 4. tar. Eski Roma'da özellikle soylulardan oluşan yöneticiler meclisi

¹⁰ Erol Tuncer, **Cumhuriyet Senatosu Seçimleri**, Tesav,2010,s.1

¹¹ H.Aliyar Demirci, **Türk Siyasal Hayatında Senato**, Orion Kitabevi, 2010, Ankara, s.26

sözcülüğünü yapmıştır. Roma Senatosu ve Çicero düşüncesi bugün de birinci meclise kıyasla senatonun daha elit olmasının tarihteki kökenlerini oluşturur.¹²

Ortaçağ Avrupa'sında Kilise ve Papalar, Kralların egemenliklerine ortak olmuştur. Kilise deki din adamlarından oluşan temsilciler laik temsilcilerle dünyevi konuları görüşürler. Ayrıca yönetme yetkisini halktan aldığını söyleyen prenslerle kilise arasında mücadele yaşanmış ve bu durum sonraki laik döneme aktarılmıştır.

Feodalite de yine bu dönemde Kralların yetkisini sınırlamıştır. Toprakları ellerinde bulunduran soylular sınıfı ve vasalları ile Kral arasında yapılan sözleşme ile kralın yetkileri sınırlandırılmıştır. İngiltere ve Fransa'da yasama meclislerinin kökenini oluşturan heyetlere bakıldığında bu feodal geçmiş somut olarak görülebilir. İngiltere'de 11. asırdan önce feodal hukuk içinde oluşan istişare meclisleri, Norman istilasından sonra görülen Magnum Concilium olarak adlandırılan geniş kurullar, kilise ileri gelenleri ve büyük soyluları içine almıştır. 13. asırda kontluklardan şövalyeler, bu kontlukları temsilen bu heyetlere katılmıştır. Aynı asrın ortasında Magnum Consilium parlamento adını almıştır, sayılan gruplara ilaveten imtiyazlı şehir ve kasaba temsilcileri de meclise katılmıştır. Hükümdarın bu kesimlere maddi olarak ihtiyaç duyması, meclis toplantılarını önemli kılmıştır. 14. asrın ortalarına doğru Lordlar Kamarası, Avam Kamarası ayırımına zemin teşkil edecek şekilde toplumsal kökene göre tedricen ayrı ayrı toplanma başlamıştır. Bunlar 14. asrın ortasından itibaren birbirleriyle mücadele ederken diğer taraftan da hükümdarı sınırlayacak eylemlerde müşterek hareket etmişlerdir. Fransa'da parlamentonun geçmişinde, "curia regis"ler hükümdarın senyörlerin ve büyük rahiplerle müşterek karar aldıkları kurullardır.¹³ Bu dönemde ne kadar skolastik düşüncede etkili olsa devlet yönetiminde meclis tarzı yapılar vardır. Bunlar modern anlamdaki meclis ve senatoların öncüsüdür.

Modern anlamda Senato tartışmaları 1789 Fransız ihtilalinden sonra çıkmıştır. Fransa iki meclisli sistemi aristokrasi kaldırıldıktan sonrada tartışmış ve çoğunlukla da tercih etmiştir. 1792-1958 yılları arasında 5 kez cumhuriyet kurulmuş, mücadele edilmiş, monarşi vb. rejimlerde kurulmuştur. 1791 ve 1793 anayasalarında senato yer almamış, ancak 1795 anayasasında 500'ler meclisi ve 250 kişilik ihtiyarlar meclisi yer almıştır. İki mecliste de üyelerin üçte biri her sene yenilenir ve hiçbiri altı seneden fazla görev yapmayacaktır. 250

¹² A.g.e, ss.28-30.

¹³ A.g.e, ss.30-35.

kişilik meclise seçilenle yine 500'ler meclisinden 40 yaş üstü, evli ve dullardan oluşacak ve kanun teklifini 500'ler meclisi, anayasa değişikliğini ise 250'ler meclisi verme yetkisine sahiptir.1848-1851 yılları arasında kesintiye de uğrasa Fransa'da Senato farklı şekillerde devam etmiş ve günümüzde de varlığını sürdürmüştür.¹⁴

İkili meclis sisteminin olduğu devletlerden biride Amerika Birleşik Devletleri'dir. Kuzey Amerika'da da İngiltere deki gibi çift meclis yapı vardır. Ancak Amerika'da soyluların bulunmaması nedeniyle mecliste bilgeliği ve tecrübeyi temsil edecek olan mülk sahipleridir. İngiltere'de Lordlar kamarası(meclis)nın gerilemesi ikinci meclisin kullanılmasını tartışmaya açmaktadır. 1787 Amerikan anayasası yapılma sırasında da tek ve çift meclis tartışmaları yaşanmış ve uzlaşma ikili sistem üzerine olmuştur. Bir uzlaşmanın eseri olan bu yapıya göre Temsilciler Meclisi'ne federe devletler nüfus büyüklükleri nispetinde temsilci gönderir, Senato'da ise bu devletler eşit sayıda temsilciyle temsil edilir. Her federe devletten gelecek eşit sayıda temsilci doğrudan halk tarafından değil federe devletlerin meclislerince seçilmiştir. Uygulamada ise federe devlet meclislerinin, seçtikleri temsilcilere hükmetme yetkileri olsa da zaman içinde Senato saygınlığını, itibarını artırmış ve federe meclislerin senatörlere hükmetmeleri giderek güçleşir. 1911 yılında ise Senato üyelerinin de doğrudan seçimle tespit edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵

1.2.Eski Türklerde Devlet Meclisi

Asya Hun Devleti, Mo-tun (Metehan)devrinde beri devlet işleri ve dini törenlerle ilgili üç törenden bahsedilmektedir. İlki senenin ilk ayında ve dinseldir. İkincisi ilkbaharda, üçüncüsü ise atların semirdiği mevsim sonbaharda yapılmaktadır. Bunların en önemlisi ilkbahar toplantısı idi. Gök'e, Yer'e, Atalar'a ve diğer tabiat güçlerine kurbanların sunulduğu, at yarışları ve deve güreşlerinin tertiplendiği bu toplantıda hükümdarlıklar tasdik edilir veya yeni Tanhu seçimi yapılır, gerektiğinde idareye geniş yetkiler verilir. (Töre'ye yeni hükümler getirilir) ve bütün ülke meseleleri üzerinde genel müzakereler açılarak, görüşülüp kararlara bağlanırdı. Tanhu'nun başkanlığında ve Yin-Çü (Yen-shih veya Yen-ki) Hatun'un, prenslerin huzurunda başlayan toplantıya hükümet üyelerinin, asker-sivil görevli bütün başbuğların, diğer yüksek makam sahiplerinin, tabi Hun boylan ve yabancı zümreler temsilcilerinin katılmaları mecburi idi. Çünkü bu mecliste toplantı münasebeti ile hükümdar etrafında verilen

¹⁴ A.g.e, ss.44-49.

¹⁵ A.g.e, ss.49-51.

yemekte hazır bulunmak devlete sadakat işareti sayılıyor, aksi durum ise, itaatsizlik, isyan anlamı taşıyordu.¹⁶

Meclis, Asya Hun devletlerinde olduğu gibi Avrupa Hun ve diğer Türk devletlerinde de vardır. Mesela Hun Türklerinin meşhur hükümdarı Atilla zamanında, 448 yılında, Bizans elçilik heyetine dâhil olarak hun başkentine giden ünlü tarihçi Priskos, Bizans tekliflerim müzakere eden bir Hun "Meclisi" (Logades)nden bahsetmektedir. Bundan başka yine Asya'da Tabgaç devletinde ve Hazar hakanlığında, devlet ve nazırlar meclisi ile ihtiyarlar meclisinden. Peçeneklerde de buna benzer bir meclisin varlığından kaynaklar bahsetmektedir.

Göktürk ve Uygur hanlıklarında da devletin askeri ve siyasi işlerinin görüşüldüğü bir meclis vardır ve önemli bir kurumdur. Türk hükümdarı "Devlet Meclisi"nin, yani Toy'un başkanı idi. Belirli yerlerde ve belirli zamanlarda hükümdarın bir konuşması ve dini-millî törenlerle açılan meclis, devlet ve millet işlerini müzakereye başlardı. Fakat bilhassa hükümdarlığın tasdiki ve hakan seçimi hallerinde meclis kadar "devlet baş müşaviri" olarak bilinen kişinin yaptığı anlaşılıyor ki, meclis (Toy)'in başkan vekili durumundaki bu kişi Ayguci veya Üge (Öge) diye anılıyordu. Ayguci'nin veya Üge'nin aynı zamanda hükümet başkanı (Başbakan) olduğu, kendilerinin hanedan üyesi olmayıp, hükümdar ailesi dışından seçildikleri bilinmektedir.¹⁷

Selçuklu Devletinde de bulunan meclisin ismi Büyük Divandır. Başında büyük vezirin olduğu divanın diğer üyeleri, içişlerinden sorumlu vezir, dışişlerinden sorumlu vezir maliye işlerinden sorumlu vezir, askeri eğitimden ve donatımdan sorumlu vezir, adalet işlerinde sorumlu vezir, ordunun komutanları, şehzadeler ve onların yetişmelerinden sorumlu melik ve atabeylerdir. Devleti ilgilendiren kararlar burada alınır ve sultan alınan kararları genellikle kabul ederdi. Sultan kararları ender olarak değiştirmiştir. Selçuklularda ülke sadece sultanın aldığı kararlarla yönetilmemiş, sultan divanın aldığı kararların uygulayıcısı olmuştur. Bu meclis sistemi Anadolu Selçuklu Devletinde de aynen devam etmiştir.¹⁸

1.3.Osmanlıdan -Cumhuriyete İkinci Meclis

Osmanlı Devleti'nde Padişah iradesi ilk kez 1808'de Sened-i İttifak ile ayanlara karşı olmuştur. Daha sonra ise Tanzimat ve Islahat Fermanları ile halka bazı haklar ve kazanımlar

¹⁶ Mehmet Saray, **Türk Devletlerinde Meclis, Demokratik Düşünce ve Atatürk**, AAM, 1999, s.11.

¹⁷ **A.g.e**, ss.12-14.

¹⁸ **A.g.e**, ss.16-17.

verilmiştir. Bu haklar, can güvenliği, mülkiyet hakkı, müsadere yasağı, eşitlik ilkesi, ırz ve namus dokunulmazlığı, gibi haklar verilmiştir. Ama hiçbirisi halka meclis ile kendini yönetmeyi ya da iktidara ortak olmayı sağlamamıştır.¹⁹ Osmanlı Devleti'nde çift meclisli yapı Meşrutiyet ile ortaya çıkmıştır.

1.3.1 Birinci Meşrutiyet Dönemi

Sultan Abdülaziz 30 Mayıs 1876'da hal edildi. Yerine veliaht Murat Efendi, Beşinci Murat unvanı ile tahta geçirildi. Beşinci Murat kısa bir süre sonra psikolojik rahatsızlık geçirdi. Veliaht Abdülhamit, Mithat Paşaya haber göndererek Kanun-u Esasîyi (anayasayı) ilan edeceği konusunda söz vererek tahta geçirilmesini istedi. 31 Ağustos 1876'da Beşinci Murat "hal" edildi ve yerine İkinci Abdülhamit geçti. Abdülhamit söz verdiği üzere Kanun-u Esasîyi 23 Aralık 1876 günü bir ferman ile ilan edildi. Kanun-u Esasînin kabulü için bir kurucu meclis yoktur, referandum da yapılmamıştır. Kanun-u Esasî, hukukî olarak Padişahın tek yanlı bir işleminden doğmuştur. Kanun-u Esasi anayasa yapma usullerinden biri olan ferman anayasasıdır.²⁰

Kanun-u Esasi iki yapılı bir Meclis-i Umumi'den oluşmaktadır. Buna göre Meclis-i Mebusan, Ayan Meclisi Mebusan Meclisi, seçimle gelen milletvekillerinin yer aldığı meclistir. Ayan Meclisi ise padişah tarafından, ömür boyu görev yapmak üzere atanmış üyelerden oluşmaktadır. Anayasa'da meclisler ile ilgili şu hükümler bulunmaktadır;

- Madde 42- Meclis (Meclis-i Umumî) Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi adlarıyla ayrı ayrı iki heyetten oluşmaktadır.
- Madde 43- Meclis-i Umumî'nin iki heyeti her sene Kasım ayı başlangıcında bir araya gelir ve padişah iradesiyle açılır ve Mart başlangıcında yine padişah iradesiyle kapanır. Bu heyetlerden biri diğerinin toplantı halinde olmadığı zamanda toplanamaz.
- Madde 50- Bir kimse söz konusu heyetlerin ikisine birden üye olamaz.

¹⁹ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin, y, s.163. ;Ayrıca, Fermanlar ve diğer Anayasa metinleri için bkz., Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Bursa Ekin Kitabevi, 2007, Suna Kili-Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, İş Bankası YY., Mayıs, 2000.

²⁰ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, YKY, 2003, ss.132-133, Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Bursa Ekin Kitabevi, 2007, ss.18-19.

- Madde 60- Ayan Meclisinin başkanı ve üyeleri, Mebusan Meclisi üye sayısının üçte birini geçmemek üzere, doğrudan doğruya padişah tarafından atanırlar.
- Madde 61- Ayan Meclisine üye atanabilmek için eserleri ve çalışmaları toplunu sağlam inancını ve güvenini kazanmış, devlet işlerinde övülecek hizmetleri geçmiş, tanınmış kişilerden olmak ve kırk yaşından aşağı bulunmamak gerekir.
- Madde 62- Ayan Meclisi üyeliği ömür boyudur. Bu memuriyetlere bakanlık, valilik, ordu mareşalliği, kazaskerlik, elçilik, patriklik, hahambaşılık memuriyetlerinde bulunmuş ve ayrılmış olanlardan, kara ve deniz generallerinden ve gereken sıfatları üzerinde toplayan diğer kişilerden uygun olanları tayin olunur. Kendi istemleriyle devletçe diğer memuriyetlere tayin olunanların üyelikleri düşer.
- Madde 63- Ayan Meclisinin üyelik aylığı onbin kuruştur. Başka bir adla hazineden görevlendirilmiş olan üyenin aylığı ve ataması onbin kuruştan aşağı ise bu miktara yükseltilir, eğer onbin kuruş veya fazla ise aynı kalır.
- Madde 64- Ayan Meclisi, Mebusan Meclisi'nden verilen kanunları ve bütçe tasarılarını inceler ve eğer bunlarda din işlerine, padişahın hukukuna, hürriyete, Anayasa hükümlerine, devletin toprak bütünlüğüne, ülkenin iç güvenliğine, vatanın savunma ve korunma sebeplerine, genel ahlâka dokunur bir şey görürse görüşünü ekleyerek ya kesinlikle red veya değiştirilmek ve düzeltilmek üzere Mebusan Meclisi'ne geri gönderir ve kabul ettiği tasarıları onaylayıp Sadaret (Başbakanlık) makamına sunar ve kendisine yapılan başvuruları inceleyip gerek görürse görüşünü ekleyerek Sadaret makamına sunar.²¹

Bu Anayasa'da Kanun Yapma Usulü, Kanun teklif etme hakkı hükümet ve kendi görev alanlarında Meclisi Mebusan'a ve Meclis-i Âyan'a ve aitti. Kanun teklifleri önce Padişaha iletilir ve onun izni istenirdi Padişah izin verirse, teklif Şura-ı Devlete gönderilir; Şura-ı Devlet bir kanun hazırlar bu tasarı önce Heyet-i Mebusan da, daha sonra Heyet-i Âyanda görüşülürdü. Tasarı her iki Meclis tarafından da kabul edilirse, tasdik için Padişaha sunulurdu. Padişah bir "irade-i seniyye" ile tasdik ederse, kanun yürürlüğe girerdi. Görüldüğü gibi, kanunlar üzerinde Padişahın veto yetkisi vardı²²

²¹ Tuncer, a.g.e.,s.7-9.

²² Gözler, a.g.e.,s21.

Birinci Meşrutiyetteki Ayan Meclisi faaliyetleri ile ilgili zabıtlar mevcut değildir. Bunun nedeni hem içtüzük gereği kapalı faaliyet yürütmesi ve Çırağan yangınında evrakların yok olmasıdır.²³

Meclis ilk toplantısını 20 Mart 1877’de yapmıştır. Bu tarihten itibaren 56 toplantı yaptıktan sonra 28 Haziran 1877’de feshedilmiştir. 1877’de ikinci seçimler yapılmış ve 13 Aralık 1877’de Meclis-i Umumî tekrar toplanmış ve 29 toplantı yaptıktan sonra 14 Şubat 1878’de Abdülhamit tarafından tatil edilmiş ve bir daha 1908 yılına kadar toplantıya çağrılmamıştır.²⁴ 1878-1908 yılları arasında ise Abdülhamit kendi baskıcı, Sina Akşin’e göre polis rejimi ile ülkeyi yönetmiştir. O iktidarını sağlama almak için önce Mithat Paşayı azledip tutuklatmış, V. Murat’ın öldürebilmesi için fetva almış ancak kullanmamış ayrıca kendisine karşı zararlı faaliyette bulunmasını diye ordu ve donanmayı denetim altına almıştır.²⁵

1.3.2.İkinci Meşrutiyet Dönemi

Abdülhamit’in baskıcı rejimine karşı İttihat-i Osmani örgütü kuruldu. Bu örgüt daha sonra 1895 te İttihat ve Terakki almıştır. Osmanlılık kavramı altında ülkeyi bölünmekten ve dış müdahalelerden kurtarmak asıl amaçlarıdır. Bunun içinde özgürlük, Meşrutiyet ve Anayasanın olması gerektiğini savunuyorlardı. Özellikle asker ve bürokrasi sınıfı içinde örgütlenmişler ve faaliyet yürütmüşlerdir.²⁶

Makedonya’da eğitimli subaylar bulunmaktaydılar. Bunlar Makedonya’nın yavaş yavaş elden çıkışını izliyor ve Abdülhamit yönetiminin bunu engelleyemeyeceğini düşünüyordu. Rus Çarı İle İngiliz Kralının Reval görüşmesinden haberdar olan İttihat ve Terakki üyeleri telaş ve korkuya kapıldılar. Sonunda 1908 Temmuzunda Abdülhamit’e karşı yapılan toplantı ve mitingler bütün Rumeli’yi sardı. 400 kişiyle birlikte kolağası Niyazi Bey, Resne’de dağa çıktı. 23 Temmuz 1908 günü İttihat ve Terakki Manastır’da hürriyet ilân etti. Aynı günün gecesi Abdülhamit Kanun-u Esasîyi yeniden yürürlüğe koydu ve böylece İkinci Meşrutiyet ilân edildi.²⁷

²³ Demirci, **a.g.e.**,s.86

²⁴ Tuncer, **a.g.e.**,s.9; Tanör,**a.g.e.**, ss.155-161.

²⁵ Sina Akşin, **Türkiye Tarihi, Cilt 3 (Osmanlı Devleti 1600-1908)**, Cem Yy., 2009, ss.166-168. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin dönemi için bkz.,İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım, İstanbul, 2005.

²⁶ Tanör, **a.g.e.**, ss.168-175.

²⁷ Akşin, **a.g.e.**, ss.171-183.; Tanör, **a.g.e.**, s.176.

Yeni Meclis-i Mebusan'ın oluşturulması için Kasım-Aralık 1908'de seçimler yapıldı. Seçimlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti listeleri kazandı. Yeni Meclis-i Umumî 17 Aralık 1908 günü açıldı. Bir süre sonra, İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet arttı ve 13 Nisan 1909 (31 Mart 1325)'da, İstanbul'da tarihimizde 31 Mart Vak'ası şeklinde bilinen ayaklanma oldu. Ayaklanmayı bastırmak için İttihat ve Terakkinin güçlü olduğu Selanik'ten Hareket Ordusu İstanbul'a geldi ve 24 Nisan 1909'da ayaklanmayı bastırdı. 27 Nisan 1909'da Meclis-i Umumi İstanbul'da toplandı ve Abdülhamit'in tahtan indirilmesine ve Mehmet Reşat'ın tahta çıkarılmasına karar verdi. Abdülhamit Selanik'e gönderildi.²⁸

Meclis-i Mebusan ve Heyet-i Ayanın kuruluşlarında bir değişiklik olmamıştır. Ancak yasama yetkisinin kullanılmasında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bir kere kanun teklif etmek için Padişahın iznini alma şartı kaldırılmıştır. İkinci olarak kanun tekliflerinin ilk önce Şura-ı Devlette görüşülmeleri usulü kaldırılmıştır. Üçüncü olarak Kanun-u Esasınin ilk şeklinde olan Padişahın mutlak veto yetkisi, 1909 değişikliği ile geciktirici ve zorlaştırıcı veto yetkisine dönüştürülmüştür.²⁹

Ayan Meclisi üç eski ve yeni atanan üyelerle birlikte 17 Aralık 1908'de toplanmıştır. 17 Aralık 1908-15 Eylül 1919 tarihleri arasında 95 üye atanmıştır. Ayan Meclisi 908' den 1920'ye kadar açık kalmıştır. Osmanlı Devleti başkenti 16 Mart işgal edildi. Mebusan Meclisi 18 Martta, Ayan Meclisi ise 5 Nisan 1920'de son toplantısını yaparak tarihe karışmıştır.³⁰

1.4.Cumhuriyet Dönemi'nde Senato

1.4.1. 1920-1924 Arası Senato Tartışmaları

19 Mayıs 1919'da Samsun'da başlayan Türk Kurtuluş Savaşı bir meclis ile yapılmıştır. Bu meclis Büyük Millet Meclisidir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda Meclis iktidarını sınırlandıran hiçbir madde bulunmamaktadır. Olağanüstü bir dönemin meclisidir ve kuvvetler birliği ilkesine dayanır. Anayasa taslağının ilgili maddesi hakkında Mecliste hiçbir tartışma yapılmamıştır. Ayrıca hükümet sistemi de Meclis Hükümeti sistemidir.³¹

²⁸ Tanör, a.g.e.,ss.186-191.

²⁹ Gözler, a.g.e.,s.24.

³⁰ Tuncer, a.g.e.,ss.10-12.

³¹ Demirci, a.g.e.,s.99.

İkinci Meclis hakkında Mustafa Kemal Paşa ile Kazım Karabekir arasında şu karşıt düşünceler vardır. Kazım Karabekir, Atatürk'e yazdığı mektupta olağanüstü dönem bitince kıymetli kişilerden oluşan ikinci bir meclis oluşmalıdır. Bu meclis daha oturaklı kararlar alabilir. Mebuslar Meclisinde kabul veya reddedilen tasarılar bu meclise gelecek, burada bu tasarılarından doğması muhtemel zarar varsa bunun önüne geçilecek veya düzeltilecek, böylece doğru yol gösterilecektir, Karabekir'e göre bu heyetin üyeleri millet tarafından seçilecektir. Ayrıca eski düzeni hatırlamamak için Ayan Meclisi yerine uygun bir isim bulunabilir.

Karabekir'in önerisinde uzmanlıklarına göre ikinci meclis üyeleri aynı zamanda bakanlık kurullarında da görev yapacaklardır. Bakanlar ya da bakanlıktaki yöneticiler değişse de üyeler sabit olduğu için üyeleri sık değişmeyecek, iki meclisin onayıyla geçen kararların uygulanma safhasında da devlette istikrar, politikalarda kalıcılık sağlanacaktır.³²

Atatürk, Karabekir Paşa'ya yazdığı cevapta, Büyük Millet Meclisi kararlarını kısıtlayacak bir heyetin idare-i umumiye de takip ettikleri esasların ruhuna uygun olmadığını ifade etmiştir. Aynı kaynaktan yani halk tarafından seçilmiş aynı yetkilere sahip iki büyük kuvvetin etkili olmasının getireceği karışıklıktan söz etmiş, ikinci meclis fikrine destek vermemiştir. Atatürk'e göre çözüm olarak Millet Meclisi'nin seçiminde liyakati, uzmanlığı göz etmek, encümenlerde, bakanların seçiminde bunlara dikkat etmek gerekir³³.

1.4.2. 1924-1960 Arası Senato Tartışmaları

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu görüşürken üç kez ikili meclis tartışması yaşanmıştır. İlki Teşkilat-ı Esasiye Encümeni'nin hazırladığı tasarıdaki tek meclisli yapıyı beğenmeyen milletvekilleri, önerge ile iki meclisli parlamento teklif etmişlerdir. Encümendeki muhalif vekiller; Bursa mebusu Refet, Karesi Mebusu Süreyya ve Niğde Mebusu Hazım Beyler, ikinci meclisin faydalarını sıralamış ve Cumhurbaşkanına tanınacak Meclisi fesih yetkisi, Seçim yetkisi Milli hâkimiyetin en önemli noktaları olduğunu bunun ikinci mecliste kalmaması durumunda birinci mecliste kalması gerektiğini savunmuştur.

Konu ikinci kez Anayasa'nın genel kuruldaki görüşmesinde gündeme gelmiştir. Refet Bey ikinci meclisin gerekliliğini savunmuş ve Avrupa ve Amerika'dan örnekler vermiştir. Buna karşı olarak Tunalı Hilmi Bey bulunduğumuz zamanda Ayan Meclisine gerek yoktur diyerek cevap vermiştir. 11 üye ikinci meclisin olduğu bir tasarıyı yapılması için önerge

³² A.g.e, ss.99-100, Tuncer, a.g.e, ss.17-19.

³³ Demirci, a.g.e ,s.100.

vermiş, gelen tepkiler üzerine 25. Madde görüşülürken tekrar vermek üzere geri çekmişlerdir.³⁴

Konu üçüncü kez Başkomutanlık yetkisinin Cumhurbaşkanına ait olduğu maddesi tartışılırken yaşanmıştır. Refet Bey, kuvvetler ayrılığı ilkesinden bahsederek tek meclisli yapıyı eleştirmiştir. Sonucunda Meclis ne ikinci bir meclisi kabul etmiştir nede güçlü bir Cumhurbaşkanlığına izin vermiştir.³⁵ Kuvvetler birliğinin sistem için daha uygun olacağını düşünmüştür.³⁶

1924 Anayasası'ndan sonra tek meclisli yapı ile devrimler yapılmış ve çağdaş Türkiye kurulmuştur. Tek Parti döneminde tekrar bir Çift meclis tartışması yaşanmamıştır. Ancak 1946 yılından sonra konu tartışmaya açılmıştır.

Vatan Gazetesinin 27 Temmuz 1947 tarihinde düzenlediği; “Anayasa Meselelerimize Dair”³⁷ başlığını taşıyan ankette hukuk, siyaset ve düşünce adamlarına yöneltilen sorulardan birisi, ikinci meclisle ilgilidir. İkinci bir Meclis’e taraftar mısınız? Taraftar iseniz, bu meclis ne şekilde olmalı ve vazifeleri ne olmalıdır? Bu takdirde, birinci meclis miktar ve vazife bakımından şeklini muhafaza etmeli midir?

Ankete yanıt verenlerden Prof. Ali Fuat Başgil, Prof. Nihat Erim, Prof. Abdülhak Kemal Yörük, Prof. Sıddık Sami Onar ve Prof. Hüseyin Nail Kübalı ikinci meclisin gerekli olduğunu söylemişler, Turan Güneş ile Burhan Apaydın ise aksi yönde görüş belirtmişlerdir.³⁸

1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi ile 1948 yılında kurulan Millet Partisi, 1954’te kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi, 1955 yılında kurulan Hürriyet Partisi programlarında ikinci bir meclisin kurulmasına yer vermişlerdir. CHP de hem 1950’de İnönü’nün açıklamaları hem de 1957 seçimleri ve 1959 ilk hedefler Beyannamesinde ikinci bir meclis kurulmasını savunmuştur.³⁹

1954 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Doçent olarak ders vermekte olan İlhan Arsel, “Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı

³⁴ **A.g.e.**, ss.105-110.

³⁵ Mustafa Kemal Cumhurbaşkanlığı süresi için 7 yıl istemesine rağmen 4 yıl kabul edilmiştir. **A.g.e.**, s.105.

³⁶ **A.g.e.**, s.112.

³⁷ Demirci, **a.g.e.**,s.121

³⁸ Tuncer, **a.g.e.**,s.25

³⁹ **A.g.e.**, ss.21-24.

Düşünceler” başlıklı makaleleri Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisinde yayınlanmıştır. Arsel bu makalesinde çift meclis sistemini tartışmış ve yararları ile zararlarını şöyle sıralamıştır. İkinci Meclis hakkında lehde olan görüşleri;

- a) Aristokrasinin temsili için ikinci meclise lüzum olduğu,
- b) Ekalliyetin, ekseriyete karşı himayesi için ikinci meclise ihtiyaç olduğu,
- c) Seçim haksızlıklarının ikinci meclis vasıtasıyla telafi edilebileceği,
- d) İkinci meclisin, ferd ile devlet arasındaki mutavassıt toplulukları temsil edeceği,
- e) Kanuni Esasiye ve umumiyetle insan haklarına aykırı kanunların çıkarılmasına mani olmak bakımından ikinci meclisin faydalı olacağı,
- f) Yasama Organı ile yürütme organı arasında ortaya çıkacak ihtilafların çift meclis sistemi sayesinde bertaraf edilebileceği,
- g) Çift Meclis sistemi sayesinde yasama organının daha makul bir kuvvet haline gireceği,
- h) Kanunların hazırlanmasında çift meclis sisteminin faydalı olacağı,
- ı) Parti sistemlerinin mahzurlarını gidermek bakımından çift meclis sisteminin faydalı olacağı.

Aleyhindeki görüşleri ise;

- a) Milli hâkimiyetin ancak tek meclis vasıtasıyla temsil edilebileceği,
- b) İkinci meclisin, birinci meclise benzeyeceği mülahazasıyla, gereksiz olacağı,
- c) Çift meclis sisteminin yasama faaliyetini zorlaştıracığı ve ağırlaştıracağı,
- d) Çift meclis sisteminde milletvekilleri için vazife mesuliyetinin kalmayacağı,
- e) Çift meclis sisteminin demokratik bir sistem olmadığı,
- f) Çift meclis sisteminde ikinci meclisin daima muhafazakâr temayülde kalışının mahzurlu olduğu,
- g) Çift meclis sisteminin medeni cemiyetler için lüzumsuz olduğu,

h) İkinci meclisin teşkili bahsinde daima anlaşmazlık zuhur edeceği, şeklindedir.⁴⁰

1.4.3. MBK ve 1961 Anayasası Süreci

12 Haziran 1960 tarihinde MBK'nın hukuksal temellerini oluşturan ve 'geçici anayasa' olarak da bilinen '1 Numaralı Kanun' yayınlanmıştır. Bu kanunun tam adı, '1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun'dur. Bu kanun ile komite bir meclis işlevi yüklenecektir. Bu kanunda; önceki hükümetin bütün kişi hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırdığı, tek parti diktatörlüğüne yöneldiği, ordu müdahalesinin hukuki gerekçesinin de 1935 tarihli ve 2771 sayılı 'Ordu Dahili Hizmet Kanunu'nun 34. maddesinin olduğu yer almaktadır. Ayrıca; iktidarın yeni TBMM'ye devredileceği tarihe kadar MBK'da olduğu, komitenin Türk milleti adına egemenlik hakkını kullandığı, MBK'nın TBMM'nin anayasaya göre sahip olduğu bütün görev ve yetkilerin devredildiği bir ihtilâl müessesesi olduğu, yasamayı doğrudan doğruya kendi eliyle, yürütmeyi de içinden çıkardığı Bakanlar Kurulu eliyle dolaylı olarak kullandığı ve son olarak da 1924 Anayasası'nın MBK'nın çıkaracağı kanunlarla çelişmeyen maddelerinin yürürlükte kaldığı belirtilmektedir.⁴¹

MBK yönetimi silahlı kuvvetlerdeki subay kadrosunun binbaşı ve daha üst rütbedeki fazlalığı gidermek için 235'i General 5000 kadar Subayı emekli etti. Bu subaylar Eminsu (Emekli İnkılâp Subayları Derneğini kurarak hakları için mücadele ettiler.) MBK'nın bu tutumu en çok destek gördüğü silahlı kuvvetleri etkilemiştir.⁴² MBK icraatları sırasında görüş ayrılıkları nedeniyle sorunlar yaşamaya başladı. Bir süre sonra iki ayrı gruba ayrıldılar.

1.Gruptakiler: ihtilal başarıya ulaştı ve halk tarafından benimsendi. Sıra kurucu meclisi toplayıp yeni anayasayı oluşturmakta ve en kısa zamanda seçimleri yapmakta diyordu.

⁴⁰ İlhan Arsel, "*Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XI, Sayı 3-4, 1954,aktaran; Halil Volkan Arıkan, **Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının ve Sorunlarının 1961 Anayasasının oluşumuna Etkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss.55-56.

⁴¹ Güler, **a.g.t.**, s.69

⁴² Osman Deniz, **Parola Harbiyeli Aldanmaz**, YKY, 2002 ,s.16.

2.Grup ise; ihtilal henüz hedefine ulaşmadı. Kısa sürede seçime gidilemez. Eğitim ekonomi, tarım gibi konularda hedefler tespit edilerek yasalaştırılmalı. Devrimler devam etmeli, bunu için bir süre partisiz yaşama devam etmelidir.

Birinci grupta başı Cemal Gürsel, ikincide ise Alparslan Türkeş çekiyordu. Cemal Gürsel İnönü ile yakın ilişki içindeydi. Türkeş ise Askeri İdare daha uzun süre yönetimde kalması taraftarıydı. Son komite toplantısından birinde Ülkü ve Kültür Birliği tasarısı ortaya atılmış ve şiddetli tartışmalara neden olmuştu.

Bütün bu olaylar sonucunda MBK'nın 14 üyesi,⁴³ 10 Kasım 1960'ta görevden alınarak başka görevlere atandılar ve tavsiye edildiler.⁴⁴

Yeni MBK bir kurucu meclis vasıtasıyla anayasa çalışmalarının sonlandırılması fikrindeydi. "1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerin Değiştirilmesi Hakkındaki 12 Haziran 1960 Tarihli ve 1 sayılı Geçici Kanuna Ek Kurucu Meclis Teşkili Hakkında 157 Sayılı Kanun 13 Aralık 1960 tarihinde kabul edilerek, iki kanatlı bir kurucu meclis yapısı kuruldu. İlk kanatta 14'lerin tasfiyesi sonrasında üye sayısı 23'e inmiş olan M.B.K., diğer kanadında ise Temsilciler Meclisi Seçim Kanunu'na göre seçilen Temsilciler Meclisi yer almaktadır.

Devlet Başkanı 10, MBK 18, İller 75, C.H.P. 49, C.K.M.P. 25, Barolar 6, Basın 12, Eski Muharipler Derneği 2, Esnaf Kuruluşları 6, Gençlik 1, İşçi Sendikaları 6, Odalar 10, Öğretmen Kuruluşları 6, Tarım Kuruluşları 6, Üniversiteler 12, Yargı Organları 12 üyeyi Temsilciler Meclisine gönderecektir. Ayrıca Bakanlar Kurulu üyeleri de Temsilciler Meclisi üyeleri sayılmaktadır.

Temsilciler Meclisinin yetkileri; Temsilciler Meclisinin üyelerinin hukuki bağımsızlık ve güvenceleri de sağlanmıştır. Üyeler emir almazlar, kendi yemin ve vicdanlarına bağlıdır. Azledilemezler, yasal sorumsuzluktan ve dokunulmazlıktan faydalanırlar. Hükümeti denetleyebilir ama düşüremezler, bu yetki MBK'ya aittir.⁴⁵

⁴³ 14'ler ve gönderildikleri yerler: Orhan Kabibay: Brüksel, Orhan Erkanlı: Meksika, Alparslan Türkeş: Yeni Delhi, Münir Köseoğlu: Stockholm, Mustafa Kaplan: Lizbon, Muzaffer Karan: Oslo, Şefik Soyuyüce: Kopenhag, Fazıl Akkoyunlu: Kabil, Rifat Baykal: Tel-Aviv, Dündar Taşer: Rabat, Numan Esin: Madrid, İrfan Solmazer: Lahey, Muzaffer Özdağ: Tokyo, Ahmet Er: Libya

⁴⁴ Hikmet Özdemir, **Türkiye Tarihi(Çağdaş Türkiye1908-1980)**, Cem Yy., cilt4, s.237.

⁴⁵ Tanör,**a.g.e.**,s.369-370

Yeni Anayasa için iki grup ön tasarı hazırlamıştır. Bunlardan ilki S. Sami Onar başkanlığındaki İstanbul Üniversitesi üyeleri ile üç Ankara Üniversitesi üyesi olan kurul, ön tasarıyı 28 Ekim 1961'de MBK'ya sunmuştur.⁴⁶ Ön tasarıda ikinci meclis ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır;

“- *Madde60. TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan kuruludur. Meclisler, ancak Anayasada belirtilen hallerde birlikte toplantı yaparlar.*

- *Madde 69. Cumhuriyet Senatosu, Anayasada belirtilen esaslara göre tabii üyelerle atanmış ve seçilmiş üyelerden kurulur.*

- *Cumhuriyet Senatosuna üye olabilmek için, kırk yaşını bitirmiş olmak, milletvekilliğine engel bir hali bulunmamak ve Anayasanın gösterdiği diğer şartları haiz olmak lâzımdır.*

- *Madde 70. Evvelce Cumhurbaşkanlığı veya yedi yıl Anayasa Mahkemesi Başkanlığı yapmış olanlar, hayatları boyunca, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler.*

- *Madde 71. Cumhurbaşkanı, bilim, fikir, sanat, eğitim ve öğretim, askerlik, idare, diplomasi, maliye, iktisat, ticaret, teknik ve sosyal hizmet alanlarında tanınmış Türk vatandaşlarından, her alanda ikiyi aşmamak üzere on kişiyi ve yüksek dereceli Devlet memurları arasından beş kişiyi, bir dönem için Cumhuriyet Senatosu üyesi tayin eder.*

- *Madde 72. Cumhuriyet Senatosuna, üniversite veya yüksekokuldan diplomalı olanlar arasından her seçim çevresinden bir üye olmak üzere her beşyüz bin vatandaş için bir üye seçilir.*

- *Yirmibeş yaşını bitiren, kısıtlı ve kamu hizmetinden yasaklı olmıyan ve Devlet ortaokullarından veya bunlara eşit öğretim müesseselerinden diplomalı kadın, erkek her Türk, Cumhuriyet Senatosunun halk tarafından seçilen üyelerini seçme hakkına sahiptir.*

- *Madde 73. Cumhuriyet Senatosunun seksenbeş üyesinden (beş) üye onbeş yıl hâkimlik veya savcılık veya kanun sözcülüğü yapmış görevliler arasından Yüksek Adliye Mahkemesi, Yüksek İdare Mahkemesi ve Yüksek Askerî Mahkeme Gene/ Kurullarının birlikte toplanmasıyla, meydana gelen kurulca;*

⁴⁶ Heyetteki diğer üyeler; Profesörler, H.V. Velidedeoğlu, H. Nail Kubalı, Naci Şensoy, Ragıp Sarıca, Doçentler; Lütfi Duran, Vakur Versan İstanbul Ü.;Bahri Savıcı, İlhan Arsel, Muammer Aksoy, Ankara Üniversitesi.

(Beş) üye, görevli general ve amiraller arasından Askerî Şûraca, (Beş) üye, on yıl üniversite öğretim üyeliği yapmış görevliler arasından üniversitelerin öğretim üyelerince;

(Kırk) üye, barolar, tabip odaları, ticaret ve sanayi odaları, mimar ve mühendis odaları, eczacı odaları gibi kamu müessesesi mahiyetindeki meslek teşekküllerince;

(Otuz) üye, öğretmen birlikleri, basın teşekkülleri, çiftçi teşekkülleri ve kooperatifler, esnaf teşekkülleri, sendikalar gibi kamu müessesesi mahiyetinde olmayan meslek teşekküllerince, salt çoğunlukla seçilir.

- *Madde 74. Meslek teşekküllerinde seçmen ölebilmek için on, seçilebilmek için de en az yirmi yıl bu meslekte devamlı çelişmiş olmak gereklidir. Meslek teşekküllerinde seçim iki dereceli olur Her teşekkül, kendi seçim hakkını haiz üyeler anısından ve bu üyeler sayısı oranında, nispi temsil esaslarına göre ikinci seçmen ayırır. Bunlar salt çoğunlukla Senato üyelerini seçerler.*

Hangi teşekküllerin ne sayıda üye seçecekleri, her seçim döneminden altı ay önce Bakanlar Kumlu tarafından, Devlet Şûrasının ve Milli İktisat Şûrasının mütalâaları alındıktan sonra, yukarıdaki esaslara göre düzenlenir ve bir liste halinde Resmi Gazete ile ilân edilir. Bu listeye karşı ilgililer ilân tarihinden başlayarak altmış gün içerisinde Anayasa Mahkemesinde itiraz edebilir. Anayasa Mahkemesi gerekli görürse bir ay içerisinde listenin düzeltilmesine karar verir; bu karar kesindir.

Cumhuriyet Senatosu seçimleri, bu esaslara göre Seçim kanuniyle düzenlenir.

- *Madde 75. Cumhuriyet Senatosunun süresi altı yıldır.*

Cumhuriyet Senatosu üyeliğine yeniden atanma ve seçilme caizdir Cumhuriyet Senatosunun halk tarafından seçilenler dışındaki üyeleri, ayrıldıkları göreve döndüklerinde, gerekli kadrolar sağlanmak ve intibakları yapılmak suretiyle atanırlar.”⁴⁷

İkinci Anayasa tasarısı ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü tarafından hazırlanan raporda Senato ile ilgili şu maddeler yer almaktadır.

- *Madde 40. Cumhuriyet Meclisi, genel, eşit, gizli ve tek dereceli oyla seçilen üyelerden terekküp eder.*

⁴⁷Tuncer, a.g.e, ss.30-32.

Cumhuriyet Meclisi üyelerinin süresi altı yıldır. Üyelerin yansı uç yılda bir yenilenir, Seçilecek ilk Cumhuriyet Meclisi üyelerinden hangilerinin yapılacak ilk kısmîmi yenilemeye tâbi olacağı ilk toplantıda ad çekme ile belli olur.

Eski Devlet Başkanları Cumhuriyet Meclisinin tabii üyesidir.

Cumhuriyet Meclisine üye olabilmek için, 40 yaşını bitirmiş ve yüksek tahsil yapmış olmak ve ayrıca milletvekilliği için aranan diğer vasıfları haiz bulunmak şarttır.

- *Madde 41, Milletvekillerinin ve Cumhuriyet Meclisi üyelerinin sayısı, seçim sistemi ve usulü, adaylık şartları ve seçim tutanaklarının inceleme mercii Seçim Kanunu ile gösterilir.”*
48

6 Ocak 1961’de toplanan Kurucu Meclis, komisyonlar kurarak Anayasa yapma çalışmalarına başlamıştır. 9 Ocak’ta seçilen Anayasa komisyonu üyeleri çalışmasını hızla tamamlayarak 9 Martta Meclis Başkanlığına sundu. Komisyonunda ikinci meclisin ismi Cumhuriyet Meclisi olarak belirlenmiş ancak, Mecliste ismi Cumhuriyet Senatosu şekline dönüşmüştür. ⁴⁹Genel Kurulda yapılan görüşmeler hararetle geçmekteydi. En hararetle tartışmalar toprak reformu, devletleştirme, kamulaştırma gibi konularda görülmüştür.

Temsilciler Meclisi genelde MBK’dan de oldukça bağımsız bir tutum içindeydi. Temsilciler Meclisindeki görüşmeler tamamlandıktan ve tasan MBK’da görüşüldükten sonra iki kurulun metinleri arasında, biri Başlangıç’la 17’si de maddelerle ilgili bazı uyuşmazlıkların belirdiği görüldü. Bu ayrılıklar, yukarıda değinilen Karma Kurul’un oluşturduğu yeni metinlerin kurucu meclis birleşik toplantısında oylanıp kabul edilmesiyle çözüme bağlandı.

157 sayılı yasanın da verdiği hızla çalışmalarım aralıksız biçimde sürdüren Kurucu Meclis, öngörülmüş olan tarihte (27 Mayıs 1961) 260 kabul, 2 çekimser oyla son metni kabul etti. ⁵⁰

Kurucu Mecliste kabul edilen Anayasa’nın 9 Temmuz 1961’de Halk oyuna sunulması kararlaştırılmış ve propaganda süreci başlamıştır.3 Temmuz günü Taksim Meydanında Anayasa lehine miting yapılmış ve Mitingde İsmet İnönü de bir konuşma yapmıştır. ⁵¹

⁴⁸ Arıkan, **a.g.t.**, s.156.

⁴⁹ Tuncer, **a.g.e.**, s.41.

⁵⁰ Tanör,**a.g.e.**,ss..374-375.

⁵¹ **Cumhuriyet**,4 Temmuz 1961;**Havadis**, 4 Temmuz 1961.

9 Temmuz 1961’de yapılan halk oylamasında katılım % 80 civarındır. Geçerli oyların %61,5’i evet,%38,5’i hayır çıkmış ve Anayasa kabul edilmiştir.⁵²

⁵² Tanör, **a.g.e**, s.376; **Cumhuriyet**, “*Netice, Evet, Yüzde 65,Hayır,Yüzde35*” 10 Temmuz1961.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET SENATOSU

1961 Anayasası'nın 63. maddesinde yer alan “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan kuruludur” ifadesi ile Türkiye’de ikili parlamento sistemi hayata geçirilmiştir.⁵³

Birinci bölümde Cumhuriyet Senatosunu yapısını oluşturan anayasanın,70 ile 73. madde arasındaki maddelere yer verilecektir. İkinci bölümde ise anayasanın yasama başlığı altında yer alan Kanunların Yapılması ve TBMM'nin Denetim Yolları başlıklı bölümlerinde yer alan maddelerden Cumhuriyet Senatosu’nu ilgilendiren konuları da ikinci alt bölüm olan Senato'nun Görev ve Yetkileri bölümü içerisinde verilecektir.

2.1. Senatonun Yapısı

1961 Anayasası'nın 70.maddesi Cumhuriyet Senatosu'nun kuruluşuna ilişkindir.

“Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüz elli üye ile Cumhurbaşkanıınca seçilen on beş üyeden kuruludur.

13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Millî Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanı, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tâbii üyesidirler. Tâbii üyeler,

Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tâbi oldukları hükümlere tâbidirler Ancak, haklarında, bu Anayasa'nın 73 üncü maddesinin 1 inci ve 2 nci fıkraları ve 10 uncu geçici maddesinin 1 inci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Tâbii üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasî partiye girenlerin tâbii üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer.”⁵⁴

2.2. Senato Üyeliği

Anayasanın 72. Maddesi üyelik için aranan şartları sıralamıştır.

⁵³ Ersan İlal-Naz Çavuşoğlu, **Karşılaştırmalı Anayasalar**, Der Yy.İstanbul,1991,Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961, madde 63.

⁵⁴ **A.g.e.**,s.130, Anayasa m.70.

“Kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir.

Cumhurbaşkanınca seçilecek üyeler, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden olur. Bunlardan en az onu bağımsızlar arasından seçilir.”⁵⁵

Yukarıdaki maddeler Senatonun bir okumuşlar meclisi olarak adlandırılmasını sağlıyordu. Ayrıca Senato üyeleri de Tabii, Kontenjan ve Genel oydan gelen senatör grubunun oluşmasını sağlamıştır.

2.2.1. Tabii üyeler

Eski Milli Birlik Komitesi Başkan ve üyeleri, Eski cumhurbaşkanları Senato üyeliği hakkı vardır. Buna göre 157 sayılı kanunun altında imzası bulunan 23 kişi tabii senatör olmuştur. İsmet İnönü, Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk Senato’ya katılmışlar, Celal Bayar ise katılmayı reddetmiştir. Tabii senatörler, eski cumhurbaşkanları dâhil bir partiye girerlerse ilk cumhuriyet senatosu seçiminde üyelikleri düşer.⁵⁶

Senatoda görev alan MBK üyeleri; Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Mehmet Kadri Kaplan, Suphi Karaman, Kâmil Karavelioğlu, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Orhan Sezai Okan, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selâhattin Özgür, Mehmet Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler.⁵⁷

Tabii üyelere Cemal Madanoğlu yemin etmeden, Osman Köksal ve Sıtkı Ulay ise daha sonra istifa etmiş, Fikret Kuytak da hayata veda ederek üyelikten düşmüştür.

2.2.2. Kontenjan Üyeleri;

Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek 15 kişidir. Bunlardan yükseköğretim şartı aranmaz. Ancak kırk yaş şartı vardır. Bu üyeler de üçte bir yenileme şartına bağlıdır.

⁵⁵ A.g.e.,s.130.

⁵⁶ Mehmet Pantül-Bekir Sıtkı Yalçın, **Türk Parlamento Hukukunda İkinci Meclisler**, Cumhuriyet Senatosu Vakfı yayınları, 1982, ss.118-119.

⁵⁷ Tuncer, a.g.e., s.149.

Kontenjan senatörü olarak seçilen Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı olmuştur. Daha sonra Fahri Korutürk de aynı yöntemle seçilecektir.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından seçilen üyeler; Cevat Açıkalın, Enver Akoğlu, Mustafa Âmil Artus, Mehmet Kâzım Orbay, Hidayet Aydın, Mehmet Esat Çağa, Hasan Kangal, Enver Kök, Sahir Kurutluoğlu, M. Necati Özdeniz, Nevzat Fikret Sengel, Burhanettin Uluç, Adil Ünlü, Ömer Lütfi Ergün, Ragıp Üner.

Cumhurbaşkanı Sunay tarafından seçilen üyeler; Ragıp Üner, Hidayet Aydın, Suat Hayri Ürgüplü, Cemal Madanoğlu, Ömer Lütfi Akadlı, Hayri Dener, Vahap Güvenç, Fahri Korutürk, Tayfur Sökmen, Mehmet İzmen, Kasım Gülek, Feridun Cemal Erkin.⁵⁸

2.2.3.Genel oya gelen üyeler;

Bu üyelerde seçimle gelen üyelerdir.⁵⁹ Seçilen 150 senatör ikinci meclisi demokratik nitelikte olmasını sağlamaktadır. Bu değişmez sayı, nüfusa göre biri bir seçim çevresi olan iller arasında paylaşılmıştır. Genel oyla seçilen senatörler 6 yıl için seçilirler. Ancak, üçte biri iki yılda bir yenilenir. Yapılan seçimlerde 1961 yılında çoğunluk sistemi, diğer seçimlerde ise D'hondt ve Milli Bakiye sistemi kullanılmıştır.⁶⁰

Cumhuriyet Senatosunda, ölüm, istifa ve diğer nedenlerle boşalan üyeler için ara seçimi yapılmaz. Fakat, üçte bir yenileme sırasında bu açıklar doldurulur. Ancak, bu şekilde seçilen bir senatör, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar.

⁵⁸ Tuncer, a.g.e, s206.

⁵⁹ Cem Eroğul, **Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu'nun Yeri**, A.Ü.,Siyasal Bilgiler Fak. Yy. 1977, ss.21-27.

⁶⁰ D'hont seçim sistemi: seçim çevresi düzeyinde artık oy bırakmadan, tüm temsilcilerin partiler arasında dağılımını sağlayan bir nisbi temsil sistemidir.D'hondt yönteminde partilerin aldıkları oylar sırasıyla 1,2,3,4...'e bölünür ve bir seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bu işleme devam edilir. Bölme işlemi sonunda ortaya çıkan oy itibarıyla, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekilleri partiler arasında büyükten küçüğe doğru ,alınan oy oranında paylaşılır.

Milli Bakiye sistemi: Millî bakiye sisteminde seçim bölgelerindeki milletvekili sayıları nispi temsil sistemine göre bulunur. Partilerin seçim çevrelerinde aldığı bütün artık oylar toplanır. Açıkta kalan milletvekili sayısına bölünerek milli seçim kotası bulunur. Her partinin elindeki toplam artık oy milli seçim kotasına bölünerek, bununla orantılı bir şekilde milletvekilleri dağıtılır.

Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde Türkiye, (A, B, C) olmak üzere 3 seçim bölgesine ayrılmıştır. Her bölge 50 üye seçmektedir. Ankara, İstanbul ve İzmir kendi İçlerinde de ayrıca seçim bölgelerine ayrılmaktadır.

A.,B.,C, grubu illerinin seçime katıldıkları tarihler şöylece sıralanmaktadır:

15 Ekim 1961 A,B,C grubu seçimleri,
7 Haziran 1964 tarihinde yapılan genel seçimlerde C Grubu
5 Haziran 1966 tarihinde yapılan 1/3 Yenileme seçimlerde B Grubu
2 Haziran 1968 tarihinde yapılan seçimlerde A Grubu
14 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimlerde C Grubu
12 Ekim 1975 tarihinde yapılan seçimlerde A Grubu
5 Haziran 1977 tarihinde yapılan erken seçimde B Grubu
14 Ekim 1979 tarihinde yapılan 1/3 seçimlerde C Grubu üye seçimi yapılmıştır.⁶¹

Tablo1.Seçim dönemlerine göre senatör sayıları.

		Seçim Dönemleri		
Partiler	1961	1964	1966	1968
AP	71	79	92	101
CHP	36	45	50	34
YTP	27	11	1	-

⁶¹ Senatosu Üyeleri Seçim Çevreleri ve Seçtikleri Üye Sayıları,

A Grubu ; Adıyaman (1), Aydın (3), Bilecik (1), Bolu (2), Çanlari (1), Çorum (2), Edirne (1), Gaziantep (2), İçel (2), İzmir (6), Kastamonu (2), Kırklareli (1), Kırşehir (1), Malatya (2), Konya (5), Manisa (4), K. Maraş (2), Nevşehir (1), Ordu (3), Sinop (1), Sivas (4), Zonguldak (3),

B Grubu : Adana (4), A. Karahisar (3), Ankara (7), Bingöl (1), Bursa (4), Denizli (2), Diyarbakır (2), Eskişehir (2), Giresun (2), Gümüşhane (1), Kayseri (3), Kocaeli (2), Muğla (2), Niğde (2), Sakarya (2), Tekirdağ (2), Trabzon (3), Tunceli (1), Urfa (2), Uşak (1).

C Grubu : Ağrı (1), Amasya (2), Antalya (2), Artvin (1), Balıkesir (4), Bitlis (1), Burdur (1), Çanakkale (2), Erzincan (1), Erzurum (3), Hakkari (1), Hatay (2), Isparta (1), İstanbul (10), Kars (3), Kütahya (2), Mardin (2), Muş (1), Rize (1), Samsun (4), Siirt (1), Tokat (2), Van (1), olmak üzere toplam 150 Üyedir.

CMKP	16	4	1	-
MP	-	4	2	-
TİP	-	1	1	-
CGP	-	-	11	-
BAĞIMSIZLAR	-	7	-	-
TABİİ SENATÖR	19	19	20	20
KONTENJAN	15	15	15	15

1971'e kadar Senato'da AP'nin ağırlığının olduğu görülmektedir. Bu ağırlığı AP, 1968 Senato seçimlerinde pekiştirmiştir. Bunda AP'nin tek başına iktidar olmasının kendisine verdiği avantajı kullanmıştır. Gruplar bakımından da iki Meclis arasında benzerlik vardır. Üye sayısının en az on olacağı, Anayasa'ca belirlenmiştir. Grupların yönetim yapısı da iki Mecliste eşittir. Ancak bir konuda, iki Meclis içtüzükleri arasında bir ayrım vardır. Tıpkı divanların yapısı tartışılırken belirtildiği gibi, ikinci Mecliste partisizlerin sayısının görece kalabalık olması, grup kurma konusunda da bunlar için özel bir hüküm getirilmesini gerektirmiştir. 10 üye bularak bağımsızlarda grup kurabilirler.⁶²

2.2.4. Üyeliğin Süresi

Anayasanın 73. Maddesi Senato üyeliğinin süresini düzenlemiştir. Buna göre;

Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi altı yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir. Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanıca seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenir.

Millet Meclisi genel seçimlerinin yapılacağı yıla rastlayan yenileme seçimleri, Millet Meclisi genel seçimleriyle birlikte ve rastlamayanları ise, genel seçimlerden sonra gelen ikinci yılda, genel seçimler için kanunun belirttiği ayda yapılır.

⁶² Eroğul, a.g.e.,s.35.

74'üncü maddeye göre seçimlerin geriye bırakılması yahut 69'ncü veya 108'nci maddeye göre seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi hallerinde, Cumhuriyet Senatosunun yenileme seçimleri de Millet Meclisi seçimleriyle birlikte yapılmak üzere geriye bırakılmış veya öne alınmış olur. Bundan sonraki Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri 3'üncü fıkra hükümlerine göre yapılır. Cumhurbaşkanı seçilen üyelerin süresi biter veya bu üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olursa, Cumhurbaşkanı, bir ay içinde yeni üyeleri seçer. Boşalan bir üyeliğe seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar.

2.3. Cumhuriyet Senatosu Üyeleri ile İlgili İstatistikler

2.3.1. Yaş Durumları

26 Ekim 1961'den 12 Eylül 1980'e kadar Cumhuriyet Senatosuna seçilen 498 üyeden, 4'ü göreve başlamamış ve böylece toplam 494 üye görev almıştır. Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilmek için 40 yaşında olmak koşulu arandığından, genel yaş ortalaması Millet Meclisine oranla daha yüksek olması lazımdır. Nitekim 50 yaşından büyük olanlar Cumhuriyet Senatosunun % 40'ını oluşturmakta, 60 yaşından yukarı olanlar ise, % 10'u geçmektedir. Millet Meclisinde ise bu oran, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin yansı yani % 5'i kadardır.⁶³

Tablo 2:Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı:

Yaş grubu	Üye sayısı
40-45	185
46-50	118
51-55	88
56-60	52
61-65	27
66+	24
	494

2.3.2. Meslek Grupları

⁶³ Pantül, a.g.e.,s.120.

Senatörlerin öğrenim durumlarına bakıldığında genel oyla seçilen Üyelerin büyük çoğunluğunu hukukçu olduğu görülmektedir.. Bunu asker kökenli ve doktorlar takip etmektedir.27 Mayıs ve Tabii senatörlüğün olduğu zamanda asker kökenli senatörlüğün oranı normaldir.

Meslek	Üye sayısı
Hukuk Fakültesi	201
Asker	84
Tıp Fakültesi	52
Eğitimci	32
İktisatçı	21
Yönetici	26
Maliyeci	9
Gezетeci	11
Mühendis	41

2.4. Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Güvenceleri

1961 Anayasası 79. maddesinde düzenlediği yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı güvenceleri açısından Millet Meclisi üyeleri ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri arasında bir ayrım yapmamıştır. Anayasanın 79. maddesinin ilk fıkrası, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulmayacağıyla ilgilidir.

1961 Anayasası madde 79/2 de, seçimlerden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen üyenin, kendi meclisinin kararı olmadıkça tutulamayacağı, sorguya çekilemeyeceği, tutuklanamayacağı ve yargılanamayacağı hükme bağlanmış; ancak ağır cezayı gerektiren suçüstü hali, bu hükmün dışında tutulmuştur. Söz konusu maddede, seçimden önce ya da sonra verilmiş ceza hükümlerinin yerine getirilmesinin de üyelik sıfatının sona ermesine kadar erteleneceği ifade edilmektedir. Üyelik sıfatı ortadan kalktığında adli kovuşturma

yeniden yapılmakta; üyelik süresince zaman aşımı işlememektedir. Üyelik devam ederse dokunulmazlığın kalkması gerekmektedir.⁶⁴

2.5. Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı

Anayasa'nın 84. maddesinde meclis başkanlıkları ve başkanlık divanları gerek Millet Meclisi gerekse Cumhuriyet Senatosu açısından eşit şekilde düzenlenmiştir. Bununla birlikte, birleşik toplantı yönetiminin yalnızca Millet Meclisi başkanına ve başkanlık divanına bırakılmıştır.⁶⁵

Anayasanın 84. maddesinde meclislerin başkanlık divanlarının, o meclisteki siyasi parti gruplarının kuvvetleri oranında divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulacağı öngörülmüştür. Söz konusu hüküm, meclislerde grubu bulunan siyasi partilerin, güçleri ne olursa olsun, meclislerin başkanlık divanlarında yer alabilmelerini ve grupların güçleri oranında katılmasını zorunlu kılmaktadır. Anayasanın söz konusu hükmüyle başkanlık divanlarının görevlerinde yansız olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı, içtüzüğün 3. maddesi gereğince;

1 Başkan, 3 Başkanvekili, en az ikisi Genel Kımılda bulunmak üzere 6 Divan Kâtibi ve 3 İdare Amirinden kurulur. Anayasanın 84. maddesi hükümlerine göre Başkanlık seçimi yapıldıktan sonraki oturumda, Başkan vekilleri, İdare Amirleri ve Divan Kâtiplerinin seçimi, gizli oyla ve salt çoğunlukla bir yıl süre için ayrı ayrı yapılır.

Başkanlık Divanına bir siyasi partinin adayı olarak seçilen üye mensup olduğu partiden ayrılır, ya da çıkarılırsa Divandaki görevinden 15 gün içinde çekilmek zorundadır, aksi halde çekilmiş sayılır. Bir siyasi parti kontenjanına dâhil olmaksızın 'Başkanlık Divanına seçilmiş olan üye, herhangi bir siyasi partiye girdiği takdirde Divandaki görevinden 15 gün içinde çekilmek zorundadır, aksi halde çekilmiş sayılır. Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanının görevleri:

⁶⁴ Peri Uran, *Yasama işlevinin yerine getirilmesinde çift meclis sistemi ve Türk siyasi tarihindeki yeri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, ss.224-225.

⁶⁵ Eroğul, *a.g.e.*,s.32.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantılarının öngörüldüğü hallerde, Millet Meclisi Başkanının Cumhuriyet Senatosu Başkanıyla tespit edeceği birleşik toplantılarının gününü, saatini ve gündemini Genel Kurula duyurmak,
- Cumhuriyet Senatosunun idari örgütünde çalışanlar hakkında gerekli yasal işlemleri yapmak,
- İzin işlerine bakmak ve gündemi tespit etmek, Üyeler hakkında Tüzük hükümlerini uygulamak,
- Cumhuriyet Senatosu Bütçesini ve Kesin Hesaplarını düzenlemek,
- Divan Üyeleri hakkında, tek başına üzerlerine aldıkları işlerden dolayı yapılacak itiraz ve şikâyetleri Divana mensup üye sayısının üçte iki çoğunluğu ile inceleyip karar bağlamak,
- Genel Kurulda yapılacak yoklamalarda veya seçimlerde önemli yanlışlıklar olduğu birleşimden sonra anlaşılırsa, düzeltmek için gerekli önlemleri almak,
- Yasaların ve İçtüzüğün emrettiği ya da Başkanın vereceği diğer hususlar hakkında karar vermek.⁶⁶

Başkanın görev ve yetkileri:

Senatoyu temsil etmek ve toplantıya çağırmak, Divana Başkanlık etmek; birleşimi açmak, görüşmeleri idare ve oylama sonuçlarını ilân etmek; tutanakların yayınlanmasını sağlamak; Divan kararlarını uygulamak; Cumhuriyet Senatosu yönetim örgütü ile ilgili yasaların ve içtüzüğün verdiği görevleri yapmak.⁶⁷

Anayasanın yüzüncü maddesine göre Cumhurbaşkanı'nın yurt dışına çıkma ve hastalık gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde görevine dönmesine kadar; ölüm. Çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde de, yenisi seçilinceye kadar Cumhuriyet Senatosu Başkanı Cumhurbaşkanı'na vekâlet eder.⁶⁸

⁶⁶ Pantül, a.g.e, s.132.

⁶⁷ Cumhuriyet Senatosu başkanlığı için 1961–1980 yılları arasında 10 seçim yapılmış, bu seçimler sonucunda Suat Hayri Ürgüplü 28.10.1961–1.11.1963 yılları arasında, Enver Aka 6.11.1963– 1.11.1965 yılları arasında, İbrahim Şevki Atasagun üç defa seçilerek 2.12.1965–1.11.1970 ve Tekin Arıburun, 6 defa seçilerek 19.11.1970 –14.6.1977 yılları arasında, Sırrı Atalay 16.6.1977– 14.10.1979 ve İhsan Sabri Çağlayangil 6.11.1979–12.9.1980 yılları arasında Cumhuriyet Senatosu başkanlığı yapmışlardır.

⁶⁸ İbrahim Şevki Atasagun, Cemal Gürsel vefat edince onun yerine cumhurbaşkanlığına vekâlet etmiş ve kontenjan senatörü olarak atadığı Cevdet Sunay cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Başkanvekilinin Görevleri:

Başkanın mazeretli olduğu ya da bulunmadığı durumlarda onun hukuki yetkilerini kullanmaktır. Cumhuriyet Senatosunun kuruluşundan beri yerleşen bir geleneğe göre, Başkanlar, kendi partisinden olan Başkanvekillerinden birisine vekalet vermektedir.⁶⁹

2.6. Cumhuriyet Senatosu'nun Görev ve Yetkileri

2.6.1. Kanun yapma

Kanunların yapılması için senatonun görevi anayasanın 91. ve 92 maddelerinde düzenlenmiştir. 91. maddeye göre:

“Kanun teklif etmeye, Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri yetkilidirler.

Üyeler, kendi tekliflerini her iki Meclisin ilgili komisyonlarında savunabilirler.”

92. Maddede ise aşağıdaki hükümler yer almaktadır:

“Kanun tasarı ve teklifleri önce Millet Meclisi'nde görüşülür.

Millet Meclisi'nde kabul, değiştirilerek kabul veya reddedilen tasarı ve teklifler Cumhuriyet Senatosu'na gönderilir.

Millet Meclisi'nde kabul edilen metin, Cumhuriyet Senatosu'nca değişiklik yapılmadan kabul edilirse, bu metin kanunlaşır. Cumhuriyet Senatosu, kendisine gelen metni değiştirerek kabul ederse, Millet Meclisi'nin bu değişikliği benimsemesi halinde metin kanunlaşır.

Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosundan gelen metni benimsemezse, her iki Meclisin ilgili komisyonlarından seçilecek eşit sayıdaki üyelerden bir karma komisyon kurulur. Bu komisyonun hazırladığı metin Millet Meclisine sunulur. Millet Meclisi, Karma Komisyonca

⁶⁹ Pantül, a.g.e, s.133.

veya Cumhuriyet Senatosunca veya daha önce kendisince hazırlanmış olan metinlerden birini olduğu gibi kabul etmek zorundadır. Cumhuriyet Senatosunda üye tamsayısının salt çoğunluğu ile kabul edilmiş olan madde değişikliklerinde, Millet Meclisinin kendi ilk metnini benimsemesi için, üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gereklidir. Bu halde açık oya başvurulur.

Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca da reddedilirse, düşer.

Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca olduğu gibi veya değiştirilerek kabul edilirse, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metni yeniden görüşür. Cumhuriyet Senatosunun metni Millet Meclisince benimsenirse, kanunlaşır; reddedilirse, tasarı veya teklif düşer; Cumhuriyet senatosundan gelen metin Millet Meclisince değiştirilerek kabul edilirse, 5'inci fıkra hükümleri uygulanır.

Cumhuriyet Senatosunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin Millet Meclisi tarafından kabulü için, üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu lazımdır. Bu halde açık oya başvurulur.

Cumhuriyet Senatosunca üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin kanunlaşabilmesi, Millet Meclisi tarafından üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmesine bağlıdır. Bu halde açık oya başvurulur.

Cumhuriyet Senatosu, kendisine gönderilen bir metni, Millet Meclisi komisyonlarında ve Genel Kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlar; bu süre üç ayı geçemez ve ivedilik hallerinde onbeş günden, ivedi olmıyan hallerde bir aydan kısa olamaz. Bu süreler içinde karara bağlanmıyan metinler, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden gelen şekliyle kabul edilmiş sayılır. Bu fıkroda belirtilen süreler Meclislerin tatili devamınca işlemez.”⁷⁰

91. ve 92. maddeye bakıldığında senato üyelerinin kanunların yapılmasında çok önemli işlevi vardır. Senato üyeleri kanun teklifi vermeye yetkili oldukları gibi, üyelerin Millet Meclisi'nden gelen kanun tekliflerini de onaylayıp onaylamama yetkisi vardır. Senato üyeleri, kendilerine gelen kanun tasarılarını reddetmeleri durumunda, kurulacak ortak

⁷⁰ İlal-Çavuşoğlu, a.g.e., s.137.

komisyonlarda milletvekilleri ile beraber yer alma yetkisine de sahiptirler. Kısacası senato üyelerinin onayı olmadan bir kanun çıkamaz.

Tablo 3. Kanun Tasarısı ve teklifleri

Türü	Aynen Kabul	Değiştirilerek Kabul	Red	Süresi İçinde görüşülemeyen	Komisyonunda Kalan	Sahibi tarafından geri alınan	İşlemden Kaldırılan	Toplam
Kanun Tasarısı	1729	176	22	29				1956
Kanun Teklifi	338	69	73	21	5	3	2	511
Toplam	2067	245	95	50	5	3	2	2467

Uygulamada ise tabloda görüldüğü üzere yaklaşık yirmi yıllık süreçte kanun tasarılarının % 88'i kabul edilmiş, % 9'u değiştirilerek kabul edilmiş ve sadece % 1'i reddedilmiştir. Bakanlar kurulunu hazırladığı tasarılarının kabul edilmesi bunların daha kusursuz olduğunun göstergesidir.

Yine aynı dönemde verilen kanun tekliflerinin yüzde 66'sı aynen, yüzde 13'ü değiştirilerek kabul edilmiş, yüzde 4'ü reddedilmiştir. Kanun tekliflerinin hem değiştirilerek kabulü hem de reddi oranı kanun tasarısına göre daha yüksektir.⁷¹

Tablo 4: Cumhuriyet Senatosu Yasama Çizelgesi⁷²

⁷¹ Pantül, a.g.e, ss.158-159.

⁷² Tuna Özgişi, **Türk Parlamento Tarihinde Çift Meclis: Cumhuriyet Senatosu Örneği(1960-1980)**,İstanbul Üniv, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s.49.

Toplantı Yılı	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Cilt	Karar	Birleşim
1	26.10.1961	25.10.1962	1-5	1-10	1-96
2	1.11.1962	25.10.1963	6-15	11-19	1-124
3	1.11.1963	10.9.1964	16-21	20-24	1-93
4	1.11.1964	27.10.1965	22-30	25-28	1-121
5	1.11.1965	4.8.1966	31-36	29-33	1-99
6	1.11.1966	28.7.1967	37-43	34-54	1-97
7	1.11.1967	23.10.1968	44-48	55-63	1-76
8	1.11.1968	27.10.1969	49-53	64-67	1-71
9	1.11.1969	3.8.1970	54-61	68-93	1-107
10	1.11.1970	26.10.1971	62-67	94-110	1-127

2.6.2.Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Anayasanın 95. Maddesi, Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgilidir. Buna göre;

“Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir.

Bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilenin partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sıfatı sona erer. ”⁷³

1961 Anayasası kabulünden sonra seçilen ilk cumhurbaşkanı olan tabii senatör Cemal Gürsel 26 Ekim 1961 tarihindeki seçimde 607 oyun 435’ini alarak cumhurbaşkanı

⁷³ İlal-Çavuşoğlu, a.g.e.,s.139.

seçilmiştir.⁷⁴ Kontenjan Senatörü olarak Parlamenteoya giren Cevdet Sunay 28 Mart 1966 tarihinde 461 oy cumhurbaşkanı olmuştur.⁷⁵

Anayasa Cumhurbaşkanlığı için iki meclisi de yetkili kılmıştır. Uygulamada ise Senato, birinci meclisten daha fazla ağırlık taşımıştır.1961 Anayasası döneminde seçilen 3 cumhurbaşkanı da Senato üyesidir. Ayrıca Cumhurbaşkanının Senatoya üye ataması, görevi bitince tekrar Senato üyeliğine dönmesi gibi nedenlerle Senato ile cumhurbaşkanlığı arasında bir bağ oluşturmuştur.⁷⁶ Eski cumhurbaşkanı sıfatı ile Cevdet Sunay, görev süresi bitince senatör olmuş, Cemal Gürsel görev sırasında vefatı, Fahri Korutürk de 12 Eylül İhtilali nedeniyle bu haklarını kullanamamıştır.

2.6.3. Silahlı Kuvvetlerin Kullanılmasına İzin Verme

Anayasa'nın 66. Maddesi bu konuyla ilgilidir. Maddeye göre;

- *Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir.*

Bu izin için, Meclisler, birlikte toplanarak karar verirler.”⁷⁷

Anayasa, Silahlı kuvvetlerin kullanılması için verilecek yetkide iki meclisin ortak toplantı yapmasını öngörmüştür. Meclis ve Senato 16 Mart 1964 yılında Kıbrıs konusunda yapılan gizli görüşmede,1960 Lefkoşa Antlaşmaları uyarınca ve Anayasanın 66. Maddesi gereği gerektiğinde, Kıbrıs'a Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gönderilmesini ele almıştır. Yapılan oylama sonucu oy kullanan 489 üyenin 485'i kabul,4 üye çekimser oy kullanmıştır.⁷⁸

Süleyman Demirel'in başkanlığındaki AP Hükümeti zamanında alınan 17.11.1967 tarihli birleşik toplantı oturumunda yabancı ülkelere gönderilmesi konusunda görüşme

⁷⁴ TBMM, Birleşik Toplantı Tutanakları, D1,C.,T1, 18.4.1961.

⁷⁵ TBMM, Birleşik Toplantı Tutanakları, C5,T.5,28.3.1966.

⁷⁶ Eroğul, a.g.e., ss.39-40.

⁷⁷ İlal-Çavuşoğlu, a.g.e., s.128.

⁷⁸ Bkz, TBMM Birleşik Toplantı Tutanakları, d.1c.3,t.3. 16 Mart 1964,s.120

yapılmıştır. Başbakan Demirel 1964 teki izne gönderme yapmış ve aynı şekilde meclisten izin istemiştir. Oylamada 435 üyenin 432 oyuyla asker gönderme izni alınmıştır.⁷⁹

2.6.4.Sıkıyönetim Kararı

Anayasa'nın 124. Maddesi Sıkıyönetimin ilanı ve uzatılması ile ilgilidir. Buna göre;

“Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması sebebiyle, Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde sıkıyönetim ilan edebilir ve bunu hemen, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunar. Meclis, gerekli gördüğü zaman, sıkıyönetim süresini kısaltabileceği gibi, tamamıyla de kaldırabilir. Meclisler toplanık değilse, hemen toplantıya çağırılır.

*Sıkıyönetimin her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Bu kararlar Meclislerin birleşik toplantısında alınır”.*⁸⁰

Anayasa bu madde ile yetkiyi iki meclisin ortak iradesine bırakmıştır. Üyeleri sayısı bakımından daha az olan Senato'nun yetkisi olarak fazla etkili olması mümkün değildir.⁸¹

2.6.5.Hükümetin Kurulması

Anayasa'nın 103. Maddesi hükümetin kurulması ve güvenoyu ile ilgilidir. Buna göre;

*“Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir Bakan tarafından Meclislerde okunur ve Millet Meclisinde güven oyuna başvurulur. Güvenoyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.”*⁸²

⁷⁹ TBMM Birleşik Toplantı Tutanakları, d.yok.c.7,t.7., 17.Kasım 1967,s.5

⁸⁰ İlal-Çavuşoğlu a.g.e.,s.149.

⁸¹ Eroğul, a.g.e., s.41.

⁸² İlal-Çavuşoğlu, a.g.e.,s.141.

Hükümet için güvenoyu yalnızca Millet Meclisi'ne aranmaktadır. Senato'nun bu konuda kabul etmeme yetkisi yoktur.

1961 Anayasasına göre başbakanın TBMM içinden seçilmesi zorunluluğu vardır, yani CS üyeleri de başbakan olabilmektedir.

Tablo 5. 1961-1971 arası hükümetler ve görev alan senatörler.⁸³

İsmet İnönü hükümeti- 20 bakan	20.11.1961-25.06.1962
Akif Eyidoğan	Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı
Hıfzı Oğuz Bekata	Devlet Bakanı
Sahir Kurutluoğlu	Devlet Bakanı
Suat Seren	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı
Şevket Pulatoğlu	Gümrük ve Tekel Bakanı
Cahit Akyar	Ulaştırma Bakanı
2. İsmet İnönü hükümeti- 21 bakan	25.06.1962-25.12.1963
Hıfzı Oğuz Bekata	Devlet Bakanı
Sahir Kurutluoğlu	Devlet Bakanı, İçişleri Bakanı
Mehmet İzmen	Tarım bakanı
Rıfat Öçten	Ulaştırma Bakanı
Celal Tevfik Karasapan	Basın Yayın Turizm Bakanı
3.İsmet İnönü hükümeti- 22 bakan	25.12.1963-20.02.1965
İbrahim Saffet Omay	Devlet Bakanı
Sedat Çumralı	Adalet Bakanı
Sırrı Atalay	Adalet Bakanı
Ferit Alpiskender	Ulaştırma Bakanı
Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti- 22 Bakan /20.02.1965 -27.10.1965	
Suat Hayri Ürgüplü	Başbakan
İzzet Gener	İçişleri Bakanı
Macit Zeren	Ticaret Bakanı

⁸³ Tuncer, a.g.e, ss.201-202.

Turhan Kapanlı	Tarım Bakanı
Hazım Dağlı	Milli Savunma Bakanı
Kazım Yurdakul	Ulaştırma Bakanı
İhsan Sabri Çağlayangil	Çalışma Bakanı
1.Süleyman Demirel Hükümeti-23 Bakan 27.10.1965-3.11.1969	
Hidayet Aydın	Adalet Bakanı
Ragıp Üner	İçişleri Bakanı
İhsan Sabri Çağlayangil	Dışişleri Bakanı
Macit Zeren	Ticaret Bakanı
Ethem Erdiç	Bayındırlık Bakanı
Edip Somunoğlu	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı
Mehmet İzmen	Ulaştırma Bakanı
Haldun Menteshoğlu	İmar ve İskân Bakanı
2.Süleyman Demirel Hükümeti-24 Bakan 03.11.1969-06.03.1970	
İhsan Sabri Çağlayangil	Dışişleri Bakanı
Gürhan Titrek	Devlet Bakanı-Ticaret Bakanı
Haldun Menteshoğlu	İçişleri Bakanı
Turgut Gülez	Bayındırlık Bakanı
Turhan Kapanlı	Köy İşleri Bakanı
Orhan Tuğrul	Ulaştırma Bakanı
3.Süleyman Demirel Hükümeti-23 Bakan 06.03.1970-12.03.1971	
Haldun Menteshoğlu	İçişleri Bakanı
İhsan Sabri Çağlayangil	Dışişleri Bakanı
Turgut Gülez	Bayındırlık Bakanı
Gürhan Titrek	Ticaret Bakanı
Orhan Tuğrul	Ulaştırma Bakanı
Turhan Kapanlı	Köy İşleri Bakanı

1961-1971 yılları arasında kurulan 7 hükümette 41 senatör bakanlık yapmıştır.10 yılda kurulan 7 hükümet ülkedeki istikrar durumun göstergesidir. Ortalama 1,5 yıla bir hükümet düşmektedir. Bu durum 1970'li yıllarda daha kötü bir hal alır. Suat Hayri Ürgüplü

Başbakanlık yapmıştır. Adalet, İçişleri, Dışişleri, Ulaştırma gibi birçok önemli bakanlıklara senatörler atanmıştır.12 Mart ara rejiminde ve daha sonrasında da senatörler başbakanlık yapmıştır. Bu da onlara olan güveni göstermektedir.⁸⁴

2.6.6.Bütçe Görüşmeleri

Anayasa'nın 94. Maddesi Bütçe görüşmeleri ile ilgilidir. Buna göre;

“Genel ve Katma Bütçe tasarıları ile Millî bütçe tahminlerini gösteren rapor, malî yılbaşından en az üç ay önce, Bakanlar Kurulu tarafından, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Bu tasarılar ve rapor, otuzbeş milletvekiliyle onbeş Cumhuriyet Senatosu üyesinden kurulu bir Karma Komisyona verilir. Bu komisyonun kuruluşunda, iktidar grubuna veya gruplarına en az otuz üye verilmek şartıyla, siyasî parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili göz önünde tutulur.

Karma Komisyonun en çok sekiz hafta içinde kabul edeceği metin, önce Cumhuriyet Senatosunda görüşülür ve en geç on gün içinde karara bağlanır.

Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen metin, en geç bir hafta içinde yeniden görüşülmek üzere, Karma Komisyona verilir. Karma Komisyonun kabul ettiği son metin Millet Meclisinde görüşülür ve malî yılbaşına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclislerinin genel kurullarında, Bakanlık ve daire bütçeleriyle Katma Bütçeler hakkındaki düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler ve değişiklik önermeleri, üzerlerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oya konur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bütçe Kanunu tasarılarının genel kurullarda görüşülmesi sırasında gider artırıcı veya belli gelirleri azaltıcı teklifler yapamazlar.”⁸⁵

Anayasasının bu maddesi Senato'ya gerekli yetkiyi vermemiştir. Senato'da bütçenin önce görüşülmesi diğer kanunlara nazaran farklı bir durumdur. Bütçe görüşmelerinin Cumhuriyet Senatosu'nda Millet Meclisi'nden önce yapılması, Senato'daki eleştirilerin çoğu

⁸⁴ Pantül, a.g.e, ss.164-165.

⁸⁵ A.g.e., s.138.

kez sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Nitekim anayasa hazırlanırken bütçe tasarısının önce Millet Meclisi'nde sonra Cumhuriyet Senatosu'nda sonra tekrar Millet Meclisi'nde görüşülmesi yönündeki istek ve görüşler Temsilciler Meclisi'nde ileri sürülmüş, farklı bir düzenlemenin Senato'yu durumu ve yetkisi bakımından rencide edeceği ifade edilmiş, ancak Milli Birlik Komitesi'nin görüşünde ısrarı üzerine, Anayasanın 94. Maddesindeki düzenleme bu şekliyle Kurucu Meclis tarafından benimsenmiştir.⁸⁶

Cem Eroğul Bütçenin yasama faaliyetlerinin temeli olduğunu, Parlamentonun oluşum sürecinde İngiltere'de oynadığı rolün çok büyük olduğunu söylemektedir. O'na göre iki meclisli yapılarda meclislerin gücünü ölçmenin en iyi yollardan bir tanesinin de bütçe kanunlarının çıkarılmasına bakılması gerektiğidir. Bütçe çıkartılırken hangi meclis önemli yetkiye sahipse onun gücü fazladır. Yukarıdaki Anayasa maddelerinde görüldüğü üzere Millet Meclisi bütçe konusunda tek söz sahibidir.⁸⁷

Bütçelerin kabul edilip edilmemesi yasal olarak zorunlu olmasa da hükümetler için bir güvenoyu yoklamasıdır. Hükümetin eğer bütçesi onaylanmazsa eli kolu bağlı kalır. Bu nedene bütçesi meclisten geçemeyen hükümet istifa eder.1961 Anayasası döneminde de,1965 Şubat Ayı'nda İsmet İnönü hükümeti bütçesinin kabul edilmemesi nedeniyle istifa etmiştir.⁸⁸

2.6.7.Soru

Soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması gibi konular Anayasa'nın 88. Maddesi ile düzenlenmiştir. Madde;

“ Soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki Meclisin yetkilerindedir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.”⁸⁹

Şeklindedir.

⁸⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s.57.

⁸⁷ **A.g.e.**, ss.53-54.

⁸⁸ **A.g.e.**, ss.55, Yalansız, **a.g.e.**, ss.222.

⁸⁹ **A.g.e.**, s.135.

Cumhuriyet Senatosu üyeleri, hükümet adına yazılı veya sözlü olarak cevaplandırılması isteğiyle Başbakan'dan veya Bakanlardan soru sorabilmektedirler. Cevap, gerek yazılı ve gerekse sözlü olarak istensin, soru her halde yazılı olarak sorulmaktadır Soru tek imzalı olup, birkaç üye tarafından aynı mahiyette verilmiş olan soru önergelerine ilgili bakan birlikte cevap verebilmektedir. Soru önergeleri, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı'na sunulmaktadır. Yazılı soruya 15 gün içinde cevap verilmesi gerekmektedir. Soruya sözlü cevap istenmişse, soru başkanlık yazısının bakanlığa gönderilmesinden sonraki üçüncü birleşim gündemine alınmaktadır Bakan kamu yararı düşüncesiyle veya gerekli bilgilerin elde edilmesi için soru cevabının bir ayı geçmemek üzere belli bir zaman geciktirilmesini kürsüden isteyebilmektedir. İsteğin kabul veya reddi Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu'na görüşmesiz ve işaret oyuyla kararlaştırılmaktadır. Soruya cevap verecek bakan Senato'da hazır olduğu halde soru sahibi hazır bulunmazsa bir defaya mahsus olmak üzere soru gelecek birleşime bırakılmaktadır

26 Ekim 1961 tarihinden 11 Ağustos 1980 tarihine kadar Cumhuriyet Senatosu üyeleri tarafından 2744 sözlü ve yazılı soru verilmiştir. Bunların 2362 tanesi sonuçlandırılmış, 191 tanesi çeşitli sebeplerle işlemde kaldırılmış, 14 tanesi sonuçlandırılmamış ve 2 tanesi de gelen kâğıtlarda kalmıştır. Toplam sorulardan 2049 adedi yazılı, 695 adedi ise sözlü olarak yöneltilmiş, yazılı soruların 1961 tanesi, sözlü soruların 401 tanesi cevaplandırılmıştır.191 soruda çeşitli nedenlerle işlemde kalmıştır.⁹⁰

2.6.8. Anayasa Değişiklikleri

1961 Anayasası'nın 155. maddesine göre Anayasanın değiştirilmesi, TBMM üye tamsayısının en az üçte biri tarafından teklif edilebilir. Millet Meclisinin 450, Cumhuriyet Senatosunun ise yaklaşık 184 üyeye sahip olduğu düşünülürse Anayasa'nın değiştirilmesi için 210 üyenin teklifi gerekmektedir. Bu açıdan senatörlerin hepsi bir araya gelse dahi Anayasayı değiştirme hakkına sahip olamamışlardır.

Anayasa değişiklikleri ancak her iki Meclisin ayrı ayrı üye tamsayılarının 2/3'ünün kabulü ile mümkün olabilmektedir Bunun nedeni Millet Meclisinde bulunacak çoğunlukların Anayasa'yı diledikleri gibi değiştirmelerine engel olmaktır. Millet Meclisince kabul edilen teklif Cumhuriyet Senatosunda üye tam sayısının 2/3'ü tarafından kabul edilirse, teklif

⁹⁰ Pantül, a.g.e, s.160.

TBMM'ce kabul edilmiş olur ve yasaladır. Millet Meclisinde kabul edilmez, Senato da kabul edilirse o zaman da tekrar meclise gider burada kabul edilirse yasaladır aksi halde düşer.⁹¹

Senato, Anayasa ve yasaların bir nevi koruyucu niteliğindedir. Uygulamada ise bunu tam olarak yerine getirememiştir.1969 Yılındaki ilk değişiklik hariç diğerleri ortalama 10 gün içerisinde geçmiştir.⁹²

1961 Anayasası ilk kez, 6 Kasım 1969 tarihinde kesinleşen 1188 Sayılı Yasa ile değiştirilmiştir. 12 Kasım 1969 günü yürürlüğe giren bu yasa ile milletvekili seçilme yeterliğini düzenleyen Anayasa'nın 68. maddesi değiştirilmiştir. Yapılan değişiklik Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilme yeterliğim düzenleyen hükümleri etkilemiştir. Çünkü her iki seçilme yeterliği, ilke olarak hükümleri aradaki fark, Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilebilmek için kırk yaşım doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış bulunmaktan ibarettir. Oysa milletvekili seçilebilmek için otuz yaşım doldurmuş ve Türkçe okuyup yazma bilmek yeterlidir. Yapılan ilk Anayasa değişikliği ile TBMM üyeliğine seçilme yeterliği değiştirilmiştir. Bununla ilgili Anayasanın 68. maddesinin 2. fıkrasının sonundaki "affa uğramış olsalar dahi" bölümü çıkarılmıştır. Bu yolla eski dönemin siyasi yasaklılarına siyaset yapma, yolu açılmıştır. Daha sonra bu madde Anayasa Mahkemesi tarafından 16 Haziran 1970 tarihinde iptal edilmiştir.

Senato bundan sonraki değişiklikleri de yine kısa sürede aynen kabul etmiştir. Hatta 157 maddenin 35 tanesinin değiştirildiği 1971 değişikliklerinde Senato 14 günde maddeleri aynen kabul etmiştir.

Cumhuriyet Senatosu en önemli ve bekçilik görevi olan Anayasayı korumayı yerine getirememiştir. Bunun görünür nedeni en önemli anayasa değişikliklerin normal olmayan dönemler de yapılmasıdır. Ancak Senato zaten Meclisi frenlemek ve Anayasayı korumak için kurulmuştur. Asıl bu gibi dönemlerde çalışması gerekmektedir. Yoksa normal zamanlarda zaten koruyuculuğa gerek yoktur.⁹³

⁹¹ A.g.e. ss,155-157.

⁹² 1969-1974 yılları arasında anayasa 7 kez değiştirilmiştir.1969 yılındaki değişiklik 176 gün diğerleri ise çok kısa sürede Senatodan geçmiştir.

⁹³ Eroğuş, a.g.e, s.59-60.

2.6. 9. Cumhuriyet Senatosu Araştırması

Senato araştırması belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir. Senato üyeleri ya da komisyonlar araştırılmasını istedikleri konuyu bakanlığa iletir. Bu istek bakanlıkça genel kurula sunulur daha sonra yapılan görüşmede kabul edilirse en az 3 kişilik komisyon kurulur. Bu komisyon en fazla 2 aylık süredeki bu süre uzatılabilir rapor hazırlar daha sonra bu rapor senatoya sunulur.

Senatoda araştırma istenen bazı konular;

Önerge sahibi. Talat Oran

Konu:

Talat Oran Bilecik Valisinin makamına, kendisine ve birlikte olduğu Milletvekili Orhan Tuğrul'a hakareti , kanunsuz davranışları hakkında bilgi sahibi olmak.

Sonuç:

Önerge 22 Eylül 1962'de kabul edilmiş, araştırma raporu 9 ve 16 Ekim'deki birleşimlerde görüşülerek, yapılacak bir işlem olmadığı saptanmıştır.⁹⁴

Önerge sahibi: Rıfat Özdeş (Kocaeli)

Konu: Deniz Nakliyat A. O'deki çeşitli yolsuzlukların incelenerek gerçeklerin meydana çıkarılması hakkında bilgi sahibi olmak.

Sonuç:

Önergeler 19 Ocak 1965'te Genel Kurul'da okunarak komisyon kurulması kararlaştırılmış, düzenlenen komisyon raporu 20 Ocak 1966 tarihli birleşimde görüşülmüştür. Rapor 10/3 nolu önergeyi de kapsamaktadır.⁹⁵

Önerge Sahibi: Sadi Koçaş.(C. Bşk. S. Üye)

Konu: Millî Eğitim politikası ve öğretmenler hakkında bilgi sahibi olmak.

Sonuç: 7 Mart 1967 tarihli birleşimde görüşülerek Red edilmiştir.

⁹⁴ C.S.T.D. c. 4 - s. 525:529, c. 5 - s. 3,423. (Rapor: s. 489'a ek - 9.10.1962)

⁹⁵ Fahri Çoker, **Parlamento Tarihi(Cumhuriyet Senatosu Denetim Etkinlikleri, c.2)**TBMM Vakfı Yy2002, s.1566.

Önerge Sahibi: Mehmet Özgüneş. (Tabii Üye)

Konu: Diyanet İşleri Başkanlığında, Yaşar Tunagür'ün faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmak.

Sonuç: 25 Kasım 1969'da verilmiş bulunan önerge, 7 ve 14 Ocak 1970 tarihli birleşimlerde görüşülerek önerge kabul ve komisyon kurulması kararlaştırılmış, Komisyon raporlarından ilki 20, 27 ve 29 Nisan 1971'de görüşülerek rapor komisyona iade edilmiştir. Komisyonun Başkan ve üyelerden 4'ünün istifaları üzerine yeniden kurulan komisyonun raporu 24 Şubat 1974'de üyelere dağıtılmıştır. 27 Nisan 1976'daki birleşimde raporun okunup okunmaması oya sunulmuş, okunması kabul edilmemesi üzerine Başkan konunun gündemden çıkarılacağını açıklamıştır.⁹⁶

Yukarıda örneklerini verdiğim araştırma önergelerinde özellikle öğrenci olayları ve öğretmenlere şiddet dikkat çekmektedir. Ayrıca Senato ekonomik ve toplumsal konularda da araştırma yapmaktadır. Senato Araştırmasını etkili olabilmesi için uzun sürmeden raporun hazırlanıp senatoda görülmesi gerekir.1969 yılında, Diyanet İşleri Başkanlığında, Yaşar Tunagür'ün faaliyetleri hakkında verilen önerge çeşitli nedenlerle 1976 yılına kadar uzamış ve oylama sonucu raporun okunması kabul edilmemiş ve gündemden çıkmıştır.

1961 ile 1980 yılları arasında verilen 139 önergeden 62 tanesi sonuçlanmış,18 tanesi hakkında işlem yapılmamış,20 tanesi reddedilmişti. Önergelerden 12 adedi işlemden kaldırılmış 27 tanesi geri alınmıştır.⁹⁷

2.6.10. Genel Görüşme

Genel Görüşme, 1961 Anayasasının 88. Maddesinde TBMM'nin denetim yollarından biri olarak öngörülmüştür. Genel görüşme Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğüne hükümetin veya bir Bakanın siyasal icraatı ile ilgili belirli bir konunun görüşülmesi olarak tanımlanmıştır.

Genel görüşme en az beş üyenin imzalayarak Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı'na verecekleri bir önerge ile istenmekte ve verildiği günden sonraki ilk toplantıda gündeme alınmaktadır. Öncelikle önerge sahiplerinden biri dinlenmekte, sonra da lehte ve aleyhte birer

⁹⁶ A.g.e.,s.1572.

⁹⁷ Pantül, a.g.e, s.160.

üyeye söz verilmektedir. Genel görüşme açılmasının kabul veya reddi işaret oyuyla verilmektedir. Genel görüşme açılmasına Cumhuriyet Senatosunca karar verilmesi halinde başkan önergeyi derhal bakanlar kuruluna bildirmektedir. Bakan veya bakanlar kurulu önergenin gönderildiği günü izleyen üç birleşimden birini genel görüşme günü olarak seçebilmektedir. En az üç üyenin konuşmasından sonra bakanlar kurulu söz almakta ve görüşme diğer üyelerin de katılımıyla devam etmektedir.

Cumhuriyet Senatosu'na güvenoyu yetkisi tanınmamış olmakla beraber, hükümet programının okunmasından sonra tayin edilen günde program üzerinde görüşme açılmaktadır. Grup sözcüleri ve üyeler program üzerindeki görüşlerini ifade etmektedirler. Başbakanın bunlara vereceği cevapla görüşme sona ermektedir.

Cumhuriyet Senatosu üyeleri hükümeti iç ve dış politikaya ilişkin konular hakkında açıklama yapmaya davet eden önergeler verebilmektedirler. Hükümetin açıklamasından sonra önerge sahiplerinden birisine ve grup sözcülerine söz verilmektedir. İç ve dış politikaya ilişkin konularda hükümetin de gündem dışı olarak kendiliğinden Cumhuriyet Senatosu'na bilgi vermesi mümkündür.

Maddelerin yorumlanmasıyla ortaya çıkacağı gibi, genel görüşme kurumunun işletilmesi yoluyla yürütmenin siyasi bir sorumluluk yoktur ve amacı itibarıyla denetim yollarından biri olan "soru"nun daha genişletilmiş bir şekli olarak kabul edilebilecek olan genel görüşme kurumunun amacının, belirli bir konuda meclislerden birinin ve bunun sonucunda kamuoyunun, yürütme tarafından aydınlatılmasının sağlanması olduğu ifade edilebilir.⁹⁸

26.10.1961 ile 18 Mart 1971 tarihleri arasında Cumhuriyet Senatosu'na iletilen 19 genel görüşme önergesinin 7 'si reddedilmiş, 2 tanesi geri alınmış; bununla birlikte 10 tanesi görüşülmüştür. Kalkınmada tarımın yeri, işsizlik, dış siyaset, Kıbrıs, öğretmenlere karşı baskı ve saldırılar, devlet memurları yasalarının uygulanmasından doğan aksaklıklar gibi belirli dönemlerde kamuoyunu ilgilendiren en önemli ülke sorunları Cumhuriyet Senatosunda

⁹⁸ Eroğul,a.g.e.,s.70.

görüŖülmüŖtür. Bazı yıllar bir ya da daha fazla konuda Genel GörüŖme açılırken toplantı yılı 8 olan 1968-1969 tarihleri arasında herhangi bir görüşme talebi olmamıştır.⁹⁹

⁹⁹Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Denetim Etkinlikleri Soru, Genel görüşme, c.1**, TBMM Vakfı yy. no:29.,ss.553-558.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ GELİŞMELER VE CUMHURİYET SENATOSU

3.1.1961 Seçimi ve İlk Koalisyon Hükümeti

Anayasanın kabulünden sonra seçim tarihi olarak 15 Ekim 1961 tarihi belirlenmiştir. Seçimlerden önce Adnan Menderes ve diğer iki bakanın idamı ortalığı gerginleştirmiştir.¹⁰⁰ Seçimlere katılan partilerden Adalet Partisi idamlar karşısında sarsıntıya uğramış ve seçimi boykotu gündeme getirmiştir. Cumhurbaşkanı Gürsel 20 Eylül günü radyodan halkı uyararak seçimlere hazırlanılmasını istemiştir. Seçimler öncesi Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, halktan DP'nin devamı olduğunu söyleyerek oy istemiştir.¹⁰¹

Kurucu Meclisin kabul ettiği yasaya göre Milletvekili seçiminde tek dereceli nispi seçim sistemi, Senato seçiminde ise tek dereceli çoğunluk sistemine göre yapılacaktır.

Cumhuriyet Senatosu için ilk ve tek genel seçim milletvekili seçimiyle birlikte-15 Ekim 1961 günü yapılmıştır. Bu seçimde Cumhuriyet Senatosunun genel oyla belirlenen 150 Üyesinin tümü seçilmiştir. Daha sonraki seçimler, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin yenilenmesi için yapılacaktır. Cumhuriyet Senatosunda vefat ya da istifa gibi nedenlerle boşalan sandalyeler için ayrıca ara seçim yapılmayacak; boşalan sandalyeler, üçte bir yenileme seçimiyle aynı gün yapılan seçimle doldurulacaktır.¹⁰²

Seçimlere 4 siyasî parti (AP, CHP, CKMP ve YTP) ile Bağımsızlar katılmış; seçim sonucunda bu partilerin tümü Cumhuriyet Senatosuna girmiş, hiçbir parti 150 sandalyenin yarısından çoğunu alamamıştır. Ülke düzeyinde 1 'inci sırayı, % 36,1 oy oranıyla CHP almıştır. İkinci sırada ise küçük bir farkla AP (% 34,5) yer almaktadır. 3'üncü ve 4'üncü sıradaki YTP %13 ve CKMP%12,5 paylaşmıştır.

¹⁰⁰ DP dönemi Başbakanı Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam cezaları 16-17 Eylül 1961'de infaz edildi.

¹⁰¹ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, Buke Yy., 2006, s.48.

¹⁰² Tuncer, a.g.e.,s.115.

Oy oranı açısından 2'nci sırada olan AP'nin senatör sayısı CHP'nin senatör sayısından fazla olmuştur. Kurucu Mecliste kabul edilen çoğunluk sistemi, bu partinin aleyhine sonuç vermiş; ülke düzeyinde AP' den 1,6 puan önde olan CHP'nin senatör sayısı, AP'nin senatör sayısının neredeyse yarısı düzeyinde kalmıştır. AP 25 ilde 71; CHP 19 ilde 36, YTP 18 ilde 27; CKMP ise 9 ilde 16 senatör çıkarmıştır. Bağımsızlar Senato dışında kalmıştır. AP'nin Senatodaki temsil oranı % 47,3 olurken CHP Senatoda % 24,0 oranıyla temsil edilebilmiştir. Birinci sıralan; 25 ilde AP, 18 ilde CHP, 16 ilde YTP, 8 ilde ise CKMP almıştır.¹⁰³ Seçim sonuçlarına göre AP 68, CHP 36, YTP 27, CKMP 16 senatörlük kazanmıştır.¹⁰⁴

Yapılan seçimler sonucunda CHP iktidar olmayı sağlayacak çoğunluğu elde edemedi. Adalet Partisi Senatoda 68, Millet Meclisinde 158 üyelik kazanarak, CHP'nin 209 koltuğunu geçmiştir. Bu netice Türkiye'de şaşkınlığa yol açtı. Her iki partide tek başına iktidara gelemiyordu. Siyasi Partiler arasında koalisyonu kimler kuracak tartışmaları vardı. AP, CHP ile koalisyona sıcak bakmıyor, YTP ise CHP ile koalisyona karşıydı.¹⁰⁵

20 Ekimde Başbakanlıkta toplanan MBK, milli koalisyonun faydalı olacağını ancak buna partilerin karar vermesi gerektiğini, bu konuda kendilerinin düşüncesinin önemli olmadığını, ancak çıkmaza girilirse bir çaresinin bulunulacağını belirttiler.¹⁰⁶

AP-CHP gerilimi, ordunun AP'yi DP'nin devamı olarak görmesi ve aynı zamanda başlayan Cumhurbaşkanlığı tartışmaları orduyu tekrar hareketlendirmiştir. Ordu içinde kurulan Silahlı Kuvvetler Birliği durumu ilgili görüşmelere başlamıştır.¹⁰⁷ 17 Ekim'de

¹⁰³ A.g.e, ss.215-216.

¹⁰⁴ 3 kişi AP listesinden bağımsız aday olmak suretiyle senatör seçilmiştir (Kayseri: Suat Hayri Ürgüplü, Samsun: Ali Fuat Başgil, Van: Faruk Işık). AP, CHP, CKMP, YTP'nin katıldığı seçimlerde, Milletvekili seçimi için alınan oylar şöyle dağılmıştır. AP: %34,8 (158 milletvekili), CHP: %36,7 (173 milletvekili), CKMP: %14 (54 milletvekili), YTP: %13,7(65 milletvekili)

¹⁰⁵ Yalansız, a.g.e, ss51-53.

¹⁰⁶ **Son Havadis**,21 Ekim 1961

¹⁰⁷ 1961 yılı Nisan'ında İstanbul'dan 66. Tümen komutanı Faruk Güventürk, Namık Kemal Esun, Halim Kural, Emin Arat gibi subaylar ve Ankara'da Talat Aydemir'in başını çektiği; Halim Menteş, Necati Ünsalan gibi subayların yer aldığı Albay Cuntası olarak adlandırılan gruplar, Ordu'da birliği ve disiplini temin etmek için Silahlı Kuvvetler Birliği'ni kurdular. Ordu içindeki parçalanmaya meydan vermemek ve orduyu MBK üyelerinin elinden kurtarabilmek için SKB'yi kurduklarını söyleyen Aydemir, SKB'nin amaçlarını şöyle sıraladı;

Ankara’da, 19 Ekim’de İstanbul’ da yapılan toplantılarda SKB durumu görüştü. Müdahale edilmesi görüşü kabul edildi

Havacılardan Halim Menteş’in de arasında bulunduğu grup seçim istenildiği gibi sonuçlanmasa da, İsmet İnönü’nün kuracağı karma hükümete şans verilmesini istiyorlardı. Yeni bir müdahalenin içte ve dışta TSK’nın itibarını sarsacağını savunuyorlar, istenilen sonuç alınmazsa müdahale ederiz diyorlardı.¹⁰⁸

SKB’nin 21 Ekim 1961’deki toplantısında müdahale fikrini benimsemiş 10 General ve 28 Albay Yıldız’daki Harp Akademilerinde toplanarak “21 Ekim Protokolünü” imzaladılar. Bu protokole göre:

- a) Türk Silahlı Kuvvetleri, 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimlerden sonra gelecek yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmadan evvel duruma fiilen müdahale edecektir.
- b) İktidarı milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.
- c) Bütün siyasi partiler faaliyetten men edilecek, seçim neticeleri ile Milli Birlik Komitesi feshedilecektir.
- d) Bu kararın tatbiki 25 Ekim 1961’den sonraki bir güne tehir edilmeyecektir.¹⁰⁹

22, 23 ve 24 Ekim günleri İstanbul ‘da gergin geçti. 21 Ekim Protokolü’nde belirtilen şartlar siyasi partilere bildirildi ve yirmi dört saat içerisinde cevap verilmesi istendi. Verilen süre 24 Ekim 1961 sabahı sona eriyordu.

Dört lider bu şartları görüşmek için 23 Ekim gecesi toplandı. 24 Ekim sabahı da Çankaya’da, Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel’in başkanlığında toplantı yapıldı. Bu

a) TSK sebep ve saiki ne olursa olsun siyasete karışmıştır. Halen orduda bulunan SKB mensupları derhal siyasetle ilgilerini kesmelidir.

b) Her kumandan ve subay astlarını kendine, kendini de bir derece üst kumandanına bağlamalıdır.

c) Her kumandan ve subay yalnız kendi kumandanından emir almalı ve ordu dışı hiçbir siyasi tesir altında kalmamalıdır.

¹⁰⁸ Can Kaya İsen, **Geliyorum Diyen İhtilal: 22 Şubat-21 Mayıs**, Tan Gazetesi, İstanbul, 1964,s.18

¹⁰⁹ Talat Aydemir, **Talat Aydemir’in Hatıraları**, May Matbaası, İstanbul 1968,108-109; Dündar Seyhan, **Gölgedeki Adam**, İstanbul,1966,s.155-156, Erdoğan Örtülü, **Üç İhtilalin Hikâyesi**, Milli Ülkü Yayınları, Konya 1979, s.177.

toplantıya liderlerle birlikte Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, 1. 2. Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, 1. 2. ve 3. Ordu Komutanları da katıldılar. Bu toplantıda “Çankaya Protokolü” anlaşmasını imzaladılar.

Protokol 4 maddeden oluşuyordu;

- 1- Siyasi Partiler Cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyecek ve Cemal Gürsel' e oy verilmesi için liderler, gruplarında ellerinden gelen çabayı göstereceklerdi.
- 2- Ordu mensuplarına tanınmış herhangi bir hak geri alınmayacağı gibi Eminsular'la ilgili kanun da değiştirilmeyecekti.
- 3- Yassıada mahkûmları için af çıkarılmayacaktı.
- 4- 147'ler üniversitelere geri alınmayacaktı.¹¹⁰

Askerler tekrar müdahaleyi planladıkları sırada, Cumhuriyet Senatosu seçimlerden sonra ilk toplantısını 26 Ekim günü saat 10: 45'te yapıyordu. Başbakan yardımcısı Fahri Özdilek geçici Başkanlık için en yaşlı üye Ethem Menemencioğlu'nu kürsüye çağırmıştır. Menemenci oğlu açış konuşmasında; *“Sayın üyeler; ikinci Cumhuriyetimizin Senatosunu açma şerefi, en yaşlı üye sıfatıyla bana teveccüh etti. Çünkü 84 yaşındayım. Benden sonra gelen en yaşlı üye ise 52 yaşındadır.”* demiştir.¹¹¹

Senato'da bundan sonra ilk gün başkanlık divanı seçimi ile ilgili usul tartışmaları yapılmıştır. Anayasanın 84. Maddesi başkanlık seçiminde her iki meclis için de üçte iki çoğunluk aramakta ve partiler aday gösterememektedir. Başkanvekili sayısı olan üç koltuğunda paylaşımında sorun vardır. İkinci günkü toplantıda da sorun çözülmüş ve başkanın olduğu partiye başkanvekilliği verilmemesi kararlaştırılmıştır. İzzet Birant ve Kâzım Orbay senatörler tarafından aday gösterilmişler ancak iki turda da üçte iki çoğunluk sağlanamamış ve yeterli oturum sayısı olmadığı için seçim ertesi güne ertelenmiştir.¹¹²

TBMM'de 26 Ekim'de toplanmış ve cumhurbaşkanlığı seçimini yapmıştır. AP'nin bir kanadı bu makama bir sivil, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'i (1893- 1967) aday göstermek

¹¹⁰ Ersal Yavi, *İhtilalci Subaylar Cilt.1 (1905-1962)*, Yazıcı Yayınevi, 2003, s.412.

¹¹¹ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, D.1, C.1, s.2.

¹¹² *CSTD*, D1,C1,27.10.1961, s.17.

istiyor ve CHP ile koalisyona yanaşmıyordu. Sonunda TSK'nin baskısı ve emekli bir orgeneral olan AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın yardımı ile seçime katılan tek aday Cemal Gürsel, 607 oyun 434 ünü alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Osman Bölükbaşı hariç diğer parti liderleri Gürsel'i tebrik etmişlerdir. Cumhurbaşkanı seçilemeyen Ali Fuat Başgil de senatörlükten istifa etmiştir.¹¹³

Senatonun 28 Ekim tarihli oturumu da partilerin görüşmeleri neticesinde iki saat ara verilmiştir. Oturum başladığında İzzet Birant adaylıktan çekilmiş, diğer senatörlerde Suat Hayri Ürgüplü'yü aday göstermiştir. Kazım Orbay da seçimin uzamasında duyduğu rahatsızlığı belirtmiş ve Ürgüplü lehine seçimden feragat etmiştir. Yapılan seçim sonucunda senatörlerden Suat Hayri Ürgüplü 140 oyla başkan seçilmiştir. Başkanvekilliklerine de İhsan Hamit Tığrel, Sırrı Atalay, İbrahim Şevki Atasagun seçilmiştir.¹¹⁴

Bu dönemde, yeni anayasanın kabulünden sonra başlayan iki meclisli parlamenter sistemle beraber Türkiye ilk kez "koalisyon hükümeti" kavramıyla tanışmıştır. Tek basına güvenoyu almaya yetecek milletvekili sayısına ulaşamayan beş parti arasında hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından CHP lideri İnönü'ye verilmiş; İnönü, hükümeti kurmak için DP'nin tabanından oy alarak gelen YTP ve CKMP ile temaslarda bulunmuş ancak bu iki partiden de ret cevapları gelmesinin ardından AP ile temasa geçmiştir. Aslında AP temsil ettiği yapı gereği koalisyona ortak olmak gibi amaç gütmüyordu, ancak nedenleri sonraki bölümlerde açıklanmaya çalışılacağı üzere AP lideri Ragıp Gümüşpala koalisyona ortak olunması için parti içinde ağırlığını kullanmış ve Türkiye, 20 Kasım 1961'de Bakanlar Kurulu listesinin açıklanmasıyla ilk kez bir koalisyon hükümeti ile tanışmıştır.

Hükümette her iki parti, AP ve CHP 11'er bakanlık almıştır. Ragıp Gümüşpala ise tüm ısrarlara rağmen görev almamıştır.¹¹⁵ 27 Kasım 1961'de hükümet programı Mecliste okundu. Programda, Planlı Kalkınma, özel teşebbüsün desteklenmesi, enflasyonla mücadele, toprak reformunun uygulanması yabancı sermaye ve yatırımının desteklenmesi ve Dış politikada Birleşmiş Milletler yasasına göre kurulan NATO ve CENTO ittifaklarına olan bağlı kalınması şeklindedir. Hükümet programı üzerinde 34 senatör söz alarak görüşlerini belirtmişlerdir. Bu

¹¹³ **Milliyet**, 27 Ekim 1961.

¹¹⁴ **CSTD**, D1,C1,28.10.1961, ss.22-24.

¹¹⁵ Metin Toker, **İnönü'nün son Başbakanlığı 1961-1965**, Bilgi yy. Ankara, 1992, s.28.

ise Senatörlerin daha ilk zamanlarda ne kadar etkin olmak istediklerinin kanıtıdır.¹¹⁶ 2 Aralık günü yapılan oylamada, oylamaya katılan 351 milletvekilinden 269 kabul, 4 ret, 78 çekimser ve 1 katılmayanla birlikte hükümet güvenoyu almıştır. Bu oylamada CHP ve AP'nin toplam milletvekili sayısının 330 olmasına rağmen, güvenoyunda 269 kabul oyunun çıkması AP'de hükümete karşı bakışta olumsuzluklar olduğunu göstergesidir.¹¹⁷ Gürsel'in, CHP-AP koalisyonu kurmak üzere İnönü'yü başbakanlıkla görevlendirmesi silahlı kuvvetlerden gelebilecek darbe girişimini ertelemiştir. Aynı zamanda sivil yönetime geçişin İsmet İnönü gibi deneyimli bir siyasetçi tarafından yapılması önemlidir.

3.2.Talat Aydemir'in I. Darbe girişimi

Talat Aydemir 27 Mayıs yapıldığında Kore'de görevli bulunuyordu. Dönünce görev yeri Kara Harp Okulu Komutanlığı oldu. İktidarın sivillere erken devredilmesine karşı olan Aydemir seçim sonuçlarından hoşnut olmamış ve ordunun müdahale etmesini savunmuştur. Bunun için ordu içinde örgütlenmiş ve SKB'nin önemli isimlerinden birisi olmuştur.

Nuri Beşer 27 Ocak 1962 tarihinde Anadolu Kulübü'nde içki masasında subay aileleri için ağır küfür etmiştir.¹¹⁸ Bu ise kamuoyunda gerginlik yaratmış ve ortamı giderek karıştırmıştır. Ne siyasi çevrede ne de ticari çevrede güven kalmamıştı. Hükümet güvenoyu aldıktan sonra bazı AP ve YTP'li milletvekilleri siyasi af kanunu çıkarmak için harekete geçmişlerdi. Böylece bir süre ülkede ve mecliste sadece siyasi af konusu tartışılmış, isteyen ve istemeyen diye 2 kısma ayrılmışlardı. Bu durumun hem bir siyasi istikrarsızlığa neden olacağı hem de yönetimi sivillere teslim eden silahlı kuvvetleri ülkenin geleceği hakkında endişelendireceği açıkça görülmekteydi. Basının ve bazı dergilerin, önce kapalı olarak sonra açıkça DP Dönemi'ni överek 27 Mayıs'ı gölgelemek istemeleri de ordudaki huzursuzluğu arttırmıştır.

¹¹⁶ CSTD, C.1,T.1,27 Kasım 1961

¹¹⁷ Yalansız, a.g.e, s70-73

¹¹⁸ 29 Adalet Partisi'nin kurucularından olan Nuri Beşer, 1961 seçimlerinde Zonguldak'tan milletvekili seçilerek meclise girmişti. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları'nın ordu içindeki huzursuzlukları yatıştırmak ve ihtilal teşebbüslerini önlemek için büyük çaba gösterdikleri günlerde, 27 Ocak 1962'de Nuri Beşer, Ankara'daki Anadolu Kulübü'nde subay aileleri için ağır küfürler etmesi ile gerginlik daha da artmıştı. Adalet Partisi, bu zor durumdan kurtulmak amacıyla, 31 Ocak 1962'de Nuri Beşer'i partiden ihraç etmişti. Savcılığın olaya el koyması üzerine, dokunulmazlığı kaldırılan Nuri Beşer,5 Haziran 1962'de bir yıl ağır hapse ve dört ay Tatvan'da sürgüne mahkûm edilmişti.

21 Ekim protokolünün Çankaya’ da değiştirilmesi ordu içinde sorunlara yol açtı. Genç subayların fikirlerini uluorta beyan etmeleri nedeniyle Genelkurmay başkanı komutanları yeni bir toplantıya çağırdı.

19 Ocak’taki toplantıya Ankara da bulunan bütün kuvvet komutanları, Genelkurmay’da ve Kara Kuvvetlerindeki bütün generaller, Ankara ‘da bulunan bütün birlik ve okul komutanları ile kritik görevdeki personeller katıldı.¹¹⁹

Toplantıda bulunan Kuvvet, Ordu ve Kolordu Komutanları ile Generaller ve Cevdet Sunay hükümetin desteklenmesi ve askeri müdahaleden vazgeçilmesini destekliyordu.¹²⁰

Talat Aydemir, Sunay’a “Paşam ben size durumun bu şekilde döneceğini Temmuzda söylemiştim. Güney Kore’ye muvazi gidiyoruz demiştim. Şimdi de memlekette ikinci bir ihtilal olacağına inanıyorum.” dedi.¹²¹

Toplantı sonucunda Sunay İnönü hükümetine destek isteyerek sözünü bitirdi “Generallere görüşlerini sordu.Hiç biri cevap vermeyince, ben sizin namınıza İnönü’ye kendisini desteklediğimizi söyleyeceğim “dedi.¹²²

Toplantıdan memnun olmayan Aydemir ve arkadaşları görüşlerini birkaç gün sonra yazılı olarak bildirdiler:

1. *Demokratik rejimlerde Silahlı Kuvvetler bir şahıs ve zümreyi destekleyemez. Bu hareket anayasaya aykırıdır. Silahlı Kuvvetler CHP’ desteklemeye devam ederse siyasetin içinde kalacak ve muhalefet tarafından yıpratılacaktır.*
2. *İnönü ve CHP’den başkasına iktidarın verilmesinin memleketi anarşiye götüreceği Kumandanlarca kabul ediliyorsa, hiçbir şahıs ve zümre menfaatine olmamak ve Atatürk ilkelerini esas alan bir düşünce tarafından plan yapmak şartı ile ancak idareye el konabilir.¹²³*

¹¹⁹ Aydemir, **a.g.e**, s.111

¹²⁰ Seyhan, **a.g.e**, s166.

¹²¹ Aydemir, **a.g.e** ,s.113.

¹²² **A.g.e**, s.116.

¹²³ Seyhan, **a.g.e**, s.167.

İsmet İnönü 9 Şubat protokolünü duyar duymaz Genelkurmay Başkanı Sunay ve Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel ile toplantı yaptı. Toplantıda ordudaki ihtilal hazırlığı içindeki grubun etkisiz hale getirmeden gerginliğin giderilemeyeceğini söyledi. Ankara ve İstanbul'daki ihtilalci subayların başka yerlere nakledilmesini istedi. Sunay' da aynı fikirdeydi ama bunun zamanla yapılmasının daha uygun olacağını ifade etti. Başbakan, Sunay ve Tansel bu konuda anlaştilar.¹²⁴

19 Şubat'ta Genelkurmay Başkanı Aydemir, Selçuk Atakan ve Necati Ünsalan'ı makamına çağırıldı. Orada Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür ve Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk vardı. Toplantı konusu; memleketin durumu, gidişatı ve alınacak tedbirlerdi.

Albaylar ihtilal fikirlerini açıkça söylediler. Sunay ise; Ancak İnönü ölürse veya çekilirse bu işin yapılabileceğini belirtti. Selçuk Atakan; *“Biz ihtilalin hiyerarşik bir şekilde olmasını istiyoruz. Mademki kendimizi kifayetsiz buluyorsunuz söyleyecek bir şey yoktur. Biz alttan gelen tazyiki güçlkle önleyebiliyoruz. Eğer bizi bu tazyiklerin teşvikçisi olarak değerlendiriyorsanız, derhal istifamızı verelim. Yarın, öbür gün bizi ordudan bu suçu yükleyerek ayırmayın”* dedi.

Genelkurmay Başkanı; *“Böyle bir şeyi düşünmüyorum”* dedi.¹²⁵ Cevdet Sunay ve kumandanların Albaylar Cuntası ile yaptığı toplantıda her şey ortaya çıkmıştı. Albayların ihtilal fikrinden vazgeçmeye niyeti yoktu. O halde yapılacak iş belliydi; cuntayı dağıtmak.

Plan şöyledir: 20 - 21 Şubat 1962 gece yarısı Hava Kuvvetleri alarma geçecektir. Alarm üzerine harekete geçeceği tahmin edilen Aydemir yanlısı subayların bulunduğu birlikler sözde suçüstü yakalanacaklar ve eylemci subaylar tutuklanacaklardır. Tutuklanmalar sonrasında da eylemci subaylar orduda disiplini bozdukları gerekçesiyle emekliye sevk edilecekler ve böylece hükümete karşı muhtemel darbe girişimi doğmadan engellenmiş olacaktır.¹²⁶

21 -22 Şubat gecesi sahte harekete geçme söylentisi nedeniyle Etimesgut'taki Birinci Zırhlı Tümen Tank Taburu'nda bazı subaylar birliklerini alarma geçirmişlerdi. 229. Piyade alayı ve muhafız alayı süvari grubuna da havacıların alarımını bildiren tankçılar bunların da

¹²⁴ Erdoğan Örtülü, *Üç İhtilalin Hikâyesi*, Milli Ülkü Yayınları, Konya, 1979, s.178.

¹²⁵ Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilal: 22 Şubat-21 Mayıs*, Tan Gazetesi, İstanbul, 1964, s. 27.

¹²⁶ Örtülü,a.g.e.,s.180; Ersal Yavi,*İhtilalci Subaylar 2 (1962-1964)*,Yazıcı Yayınevi, 2003, s.106.

harekete geçmesini söylemişlerdi. Böylece, Türkiye’de yeni bir ihtilal hareketi başlamış bulunuyordu. Talat Aydemir, daha sonra oyunu anlamış ve alarmin durdurmaya çalışmıştır.

Sabaha karşı Genelkurmayda yapılan toplantıda alarma katılan subaylar doğu illerine tayini yapıldı. Durumu öğrenen Aydemir, Genelkurmaya muhtıra vererek, tayinlerin durdurulmasını, Resmi elbiselerini giyerek harekâta geçen Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat hakkında kanuni işlem yapılması, Subaylara silahlı olarak göreve gelme emri veren Genelkurmay 2. Başkanı Memduh Tağmaç’ın durumunun gözden geçirilmesini istemiştir.¹²⁷

Talat Aydemir okuldan mezun 600 teğmen ve diğer birliklerle alarma geçerek isteklerinin yerine getirilmesini istemiştir. Daha sonra tayinlerin durdurulması koşuluyla alarmı kaldıracağını bildirmiştir. Sabaha karşı okula dönme emri alan Harp Okulu öğrencilerine Genelkurmay’dan verilen emir üzerine, yarıyıl tatilinin de yaklaşması nedeniyle 20 günlük tatil verilmişti. Yine aynı gün akşam saatlerinde Talat Aydemir, Harp Okulu Alay Komutanı Kurmay Albay Turgut Alpagut, Genelkurmay Harekât Dairesi’nden Kurmay Albay Dündar Seyhan ve Kurmay Albay Emin Arat gözaltına alınmış ve 26 şubatta serbest bırakılmıştır.¹²⁸ Daha sonrada bu olaylara karışan subaylar emekli edildiler.¹²⁹

İsmet Paşa 22 Şubat olaylarına karışanlara olayı bitirmeleri için af edilme sözü verdi ve bunun için bir kanun tasarısı hazırladı. Bu affin çıkmasına karşılık AP’liler ve YTP grubu da daha önce siyasi affin çıkmasını istemekteydi.

29 Nisan Tarihinde yapılan CHP idare kurulunda İnönü, AP Milletvekili ve Senatörlerini eleştirmiş ve Af isteğini zamansız olduğunu ve bunun koalisyonu tehlikeye attığını, daha sonra bu sorunun çözülebileceğini bildirmiştir. Cemal Gürsel’de hasta ve yaşlı mahkûmların affi için bir çalışma başlatmıştı ve kademeli bir aftan yanaydı.

¹²⁷ Yavi, **a.g.e**, s.121.

¹²⁸ Yeşim Demir, **Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri**, http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/13ncusonhali/11-S13_yesimdemir_155-171.pdf, son erişim 1 Haziran 2009,s.162-163

¹²⁹ **Hürriyet**, 25 Şubat1962.

Mayıs ayı partiler arası ve hükümet içinde af tartışmaları ile geçmekteydi. Özellikle YTP ve CKMP affin bir an önce çıkması için bastırıyordu. AP lideri Gümüşpala ise Silahlı Kuvvetler içindeki tepki nedeniyle koalisyon hükümetinin devamı ve anlayışla çözümün sağlanması istiyordu.28 Mayıs günü yapılan AP Meclis ve Senato toplantısında kabul edilen ve bütün mahkûmları kapsayan siyasi af önergesi nedeniyle İsmet İnönü, 30 Mayıs günü istifa etti. CHP Grubu istifayı alkışlarla ve oy birliği ile kabul etmiştir.¹³⁰ İlk koalisyon hükümeti yaklaşık 7 ay görev yapabirmiştir.¹³¹

Hükümette altı tane senato üyesi görev almıştır. Yirmi adet bakanlıkta bu oran üçte 1'e denk gelmektedir. Bu da onların yürütmeye etken bir şekilde katıldıklarının önemli bir göstergesidir.

3.3. II İnönü-Koalisyon Hükümeti (CHP-YTP-CKMP-Bağımsızlar)

1. koalisyon hükümetinin düşmesinden sonra hükümete yakın AP'liler YTP ile temasa geçmişler ve yani hükümetin bu partiler arasında olması için çaba göstermişlerdir. Bu sırada CKMP lideri Osman Bölükbaşı önce başkanlıktan sonrada partiden istifa etmiştir. Daha sonra beraberindekiler ile Millet Partisini kurmuştur. CKMP başkanvekili Hasan Dinçer ve YTP lideri Ekrem Alican da üçlü koalisyon fikrini desteklemekteydi.¹³²

Cemal Gürsel 2 Haziran 1962'de hükümeti kurma görevini, İnönü'ye verdi. Ancak hem CHP içindeki af karşıtları hem de diğer partideki sorunlar nedeniyle görevi iade etti. Gürsel hükümeti kurma görevini yine İnönü'ye verdi.

Hükümet kurma konusunda bir diğer tartışmada bakanlıklarla ilgiliydi. İçişleri Bakanı hangi partiden olacaktı. Uzun görüşmeler sonucunda CHP'den olması konusunda uzlaştılar ve 24 Haziran tarihinde protokol imzaladılar. Protokolde, 27 Mayıs'ın meşruluğu vurgulanmakta, ekonomik olarak 5 yıllık kalkınma planının uygulanmaya konması, işçi-işveren ilişkilerin düzenlenmesi, kademeli bir siyasi af öngörülmüştür.¹³³

¹³⁰ **Milliyet**, 31 Mayıs 1962.

¹³¹ Yalansız, **a.g.e.**, ss.110-117.

¹³² **Milliyet**, 2 Haziran 1962.

¹³³ **A.g.e.**, ss.122-124.

Bağımsızların oyunu alabilmek için bağımsız milletvekili Necmi Ökten'e de bir bakanlık verilmiştir. 25 Haziran günü de hükümet açıklanmıştır. Hükümet Programı 2 Temmuz'da Mecliste, 4 Temmuz'da ise Senato'da okunmuştur. Senatoda çoğunluğu AP üyesi olan 38 kişi program hakkında konuşmak için söz almıştır.

Tabii senatör Ahmet Yıldız Programla ilgili şunları söylemiştir: *“Bazı münferit konular hakkındaki görüşlerimiz. Siyasi af konusu: Şimdiye kadarki, siyasi huzursuzluğun başlıca sebebi toplumumuzu devamlı surette rahatsız ede gelen bu konunun Hükümet programında yer almamasını temenni ederdik. Esasen bir af konusunun Hükümet programına dâhil edilmiş bulunmasını garip karşıladığımızı belirtmek isteriz.*

105 sayılı Kanun: Bu kanun millî iradenin tecellisini tam anlamı ile sağlamaktır, Demokratik rejimin nimetlerinden ferdin faydalanmasına, diğer bir ferdin engel olmasını önlemek amacını gütmekteydi. Amme vicdanını rahatsız ede gelen bu toplumsal hastalığın tedavisini sağlamak isteyen böyle bir kanun kaldırılmadan önce hastalığın tedavisinde en iyi çarelerden olan Toprak Reformu Kanunu çıkarılmış olmasını temenni ederiz. Ancak böyle bir tedbir alındığı ve 105 sayılı Kanunun gerekçesini doğuran amiller ortadan kaldırıl dığı takdirde böyle bir tasarrufun doğru olabileceğini belirtmek isteriz,

Kıbrıs konusunda, her an çıkması muhtemel anlaşmazlığı, bugünkü Türk ve Yunan hükümetlerinin anlayışlı davranışı önlemektedir. Bu konudaki acı tecrübelerden ders almalyız.”¹³⁴

YTP'li Mehmet Ali Demir, konuşmasında 7-8 aydır motorlu vasıta gitmeyen, bir bardak memba suyundan ve dikili ağaçtan mahrum bölgelere hükümetin elini uzatmasını istemiştir. AP'li Cahit Tokgöz ise bu milletin evladı olan 7500 Eminsucu'ların orduya geri alınmasını istemiştir.¹³⁵

AP'li, Saim Sarıgöllü; *“Hiçbir memlekette rejimin demokrasi olduğu yerlerde, hükümet tek başına rejimin teminatı olamaz... Koalisyon hükümetinin muvaffak olmasının temenni ediyoruz. Muhalefet olarak biz hiçbir zaman yıkıcı, zedeleyici rahatsız edici bir*

¹³⁴ CSTD, C.4,D.1,4 Temmuz 1962, ss.371-376.

¹³⁵ 27 Mayıs sonrası ordudan atılan ve Emekli İnkılap Subayları Derneğini kuran gruptur.

harekette bulunmayacağımızı ve AP olarak muhalefette tam olarak vazifemizi yapacağımızı bildirmek isterim.” demiştir.¹³⁶

Senatoda üyeler programı ayrıntılı bir şekilde eleştirmişler, özellikle rejim, siyasi af, toprak reformu, sosyal adalet, vergi reformu, Türkiye’de Sosyalim tehlikesinin önlenmesi için sosyal devlet ve Atatürk milliyetçilinin sağlanması gibi görüşler açıklanmıştır. Konuşmaların sonunda İnönü görüşlerin dikkate alınacağını söylemiştir.

3.4. Talat Aydemir’in 2. Darbe Girişimi

Talat Aydemir ve arkadaşları emekli edildikten sonra da darbe fikrinden vazgeçmemişlerdir. İsmet Paşanın 22 Şubatla ilgili konuşmasına cevap veren Aydemir, kanunun suç saydığı cürümü övmesinden dolayı hapse girmiş ve kefaletle serbest bırakılmıştır.¹³⁷

Hükümet ortağı CHP anayasanın zorunlu kıldığı sosyal devlet ilkesi yönünde adımlar atmaya çalışırken, pek çok kere bu adımlar hükümetin diğer ortakları olan YTP ve CKMP’nin direnişiyle karşılaşmış, direnişi kıramayan CHP bir yandan seçmen tabanına koalisyon hükümeti olmanın zorluklarını anlatmaya çalışmış öte yandan hükümet ortaklarıyla karşı karşıya kalmış, üstelik de kamuoyunda, hükümetin icraatlarına yönelik eleştirilerin muhatabı olmuştur. Ülkenin iktisadi ve sosyal yapısında etkiler oluşturan bu gerilimli siyasi ortam ise AP’nin işine yaramış, AP popülist söylemlerle hükümeti eleştirme imkânı bulmuştur. İşte bu süreçte, CHP, istemediği pek çok icraatın, hükümetin icraatları hanesine yazılması karşısında eli kolu bağlı kalmıştır. Örneğin 10 Eylül 1962 tarihinde alınan bir kararla, ülkenin doğusundan batıya sürülen 55 toprak ağasının doğuya tekrar dönmesine izin verilmiştir. 26 Eylül 1962 tarihinde İlk Beş Yıllık Kalkınma Planını hazırlamakla görevlendirilmiş olan uzmanlar topluca istifaya zorlanmışlardır. Bu ve benzeri hadiselerde, Aydemir ve arkadaşları CHP dâhil tüm partilerin, ülkenin menfaatine aykırı davranmakla suçlanmışlar ve bu hadiselerin yeni bir ihtilal için yeter sebep oluşturduğunu açıklamaktan çekinmemişlerdir.

¹³⁶ **Milliyet**, 5 Temmuz 1962

¹³⁷ Örtülü, a.g.e,s.299. **Milliyet**, 19 Temmuz 1962.

Ordu içinde ve dışında, hükümetin başarısından kuşku duyan subayların Ordu içinde ve dışında, hükümetin başarısından kuşku duyan subayların huzursuzluğu ve böyle düşünenlerin sayısının artması İnönü tarafından endişe ile gözlenmiştir. Fakat İnönü koalisyon hükümetinin başbakanı olarak hükümet içinde denge sağlamaya çalışırken, bir yandan da hükümet-ordu ilişkilerinde denge kurmaya çalışmış, bununla beraber onun bu çabaları yeni tertipler üzerinde çalışan 22 Şubatçıları tatmin etmemiştir. 1963 baharından eski DP lilerin bir kısmı için af çıkartılması ise ordu içindeki kıpırdanmaların dozunu daha da artırmıştır. Ordu içindeki bu huzursuzluğu yatıştırmak amacıyla 27 Mayıs gününün “Hürriyet ve Anayasa bayramı” olarak kutlanmasına dair yasa çıkartılmış, her ne kadar bu yasa, ordu içinde memnuniyetle karşılanmışsa da, yasa 22 Şubatçıları, ilk darbe girişiminden edindikleri tecrübelerle, yeniden teşkilatlanmaktan caydıramamıştır. Zaten 22 Şubatçılar hükümeti tam da bu gibi şekilci icraatlar dolayısıyla eleştirmişlerdir.¹³⁸

Talat Aydemir ve 22 Şubatçılar ülkenin düştüğü krizden bu siyasi kadro ile kurtarılamayacağını düşünüyordu. Hükümeti kuran partiler arasındaki siyasi çekişmeler onların bu görüşünü pekiştirmelerini sağladı.

Talat Aydemir, 22 Şubatçıların yeniden teşkilatlanmalarının nedenini şöyle açıklamıştır: “22 Şubat 1962 olayları üzerinden zaman geçtikçe 22 Şubat’ın iç yüzüne yapılan haksızlık anlaşılıyordu. Gün geçtikçe Silahlı Kuvvetler mensuplarının bizleri ziyaretleri çoğalmıştı. Israrlı teklifler karşısında teşkilatımızı güvenilir şekilde küçük rütbelerden başlayarak yeniden organize ediyorduk. Dört kuvvet içindeki genç subaylar arasında taraftarlarımız hızla yayılıyordu. Özellikle Kemalizm doktrini yayınlandıktan sonra bize katılımlar daha da arttı. Çünkü daha önceden böyle bir doktrin fikri ele almamıştık.”¹³⁹

Bu sebeplerden ötürü 22 Şubatçılar Aydemir liderliğinde bir karargâh kurdular ve örgütlendiler. Amaçları yeni bir ihtilal yapmaktı. İstanbul teşkilatının başına Cevat Kırca getirildi. İlk iş olarak 22 Şubat’ta ordudan çıkartılan genç subaylara para toplayarak yardım etmeye çalıştılar. Ama genç subaylar “İane kabul etmeyiz” diyerek yardımı reddettiler.

¹³⁸Diren Çakmak, “Türkiye’de-Asker-Hükümet İlişkisi Albay Talat-Aydemir-Örneği”, <http://www.ataum.gazi.edu.tr/pdf/turkiyede-asker-hukümet-iliskisi-albay-talat-aydemir-orneği> [1236254740.pdf](http://www.ataum.gazi.edu.tr/pdf/turkiyede-asker-hukümet-iliskisi-albay-talat-aydemir-orneği), s.49 son erişim: 25 Mayıs 2009.

¹³⁹ Aydemir, a.g.e, s.168.

22 Şubatçılar harekâtlarını “*Kemalizm Doktrini*” üzerine yerleştirmek istiyorlardı. Onlara göre Türkiye de Millet hakimiyeti yoktu. Bunu sağlamak gerekiyordu. Dünder Seyhan 22 Şubatçıların bu düşüncelerinin sonu gelmez bir macera olduğunu söyleyerek gruptan ayrıldı. Aydemir’e göre Dünder Seyhan, Kadri Kaplan ve Necati Ünsalan lider olarak Orhan Kabibay’ı görüyorlardı. Ben, lider seçilince onun liderliği tehlikeye girdi diyordu.

Talat Aydemir ihtilal karargâhı olarak yine Harp okulunu seçti. 14’lülerin yurda dönecekleri haberi üzerine faaliyetlerini hızlandırdı. Onlarla birlikte yapılabilecek bir ihtilali hazırlıklı olmalıydılar.

CHP’nin CKMP ve YTP ile koalisyon kurduğu günlerde 14’lülerden Orhan Kabibay ve Rifat Baykal yurda döndüler. Gazetecilerin politika ile ilgili soruların, “*Zaten politikanın içindeyiz. Fakat bunu şeklini ve yönünü ileride tespit edeceğiz*” dediler.¹⁴⁰ Talat Aydemir ve 14’ler işbirliği yapmak için çeşitli toplantılar düzenlediler. Yapılan toplantılarda kesin bir neticeye varamadılar. Ancak, Grupların birleşmesi için çalışma yapıldı. Bu olmadığını takdirde diğer gruplardaki elemanların elde edilmesi üzerinde duruldu. Uzun vadeli bir plan üzerinde çalışmak için anlaşmaya vardılar. Bu toplantı Talat Aydemir tarafından duyulunca 22 Şubatçılar kendi imkânlarıyla her ne pahasına olursa olsun ihtilali gerçekleştirmeye karar verdiler.¹⁴¹

22 Şubatçıların oluşturduğu Türk Silahlı Kuvvetler Birliği’nin fikir karargâhı, 1963 yılının Mart ayında düzenlediği toplantıda kuvvetleri gözden geçirmişti. Fethi Gürcan’ın bizzat yönlendirdiği Tank Okulu’ndaki Tank ve Süvari subaylarının kursu, Nisan’ın ilk haftalarında biteceği endişesi ile 20 Mart- 20 Nisan tarihleri arasında bir gün ihtilal yapılması uygun görülmüştü⁶⁶. Bu ihtilal hareketi, 20 Mart günü Emniyet tarafından öğrenilince bir süre durdurulmuştur.¹⁴²

İnönü, bu gelişmelerden iyice kuşkulandı. Bu nedenle, Mayıs ayında İstanbul’a giderek askeri birlikleri teftiş etti. Bu sırada 22 Şubatçılar ihtilal gününü tespit etmişlerdi. İnönü’nün, partisinin Meclis Grubu’nda yaptığı konuşmada, “*Vaziyet çok vahimdir... Üç gün içinde her şey olabilir. Dikkatli olunuz... Ankara dışına çıkmayınız...*” dedi.¹⁴³

¹⁴⁰ İsen, a.g.e, s.81.

¹⁴¹ A.g.e.,s.122;

¹⁴² Örtülü, a.g.e., ss.295-296.

¹⁴³ İsen, a.g.e., s.132.

22 Şubatçılar artık hızla hazırlık yapıyorlardı. Artık son bir iş kalmıştı o da çengel atmış oldukları muvazzaf subayların isteği olan ordu içinden yüksek rütbeli bir subay idi. Fakat Aydemir liderliği elinden kaçırmak istemiyordu. Bu nedenle ordu içinden lider isteyenlere Üçüncü Ordu Komutanı olarak Korgeneral Refik Tulga gösterilmişti. Ayrıca harekât planında da Üçüncü Ordu, destekleyici kuvvet olarak yer almıştı.¹⁴⁴

21 Mayıs günü Aydemir'in emrindekiler Ankara radyosu ele geçirerek ilk anonsu yaptılar. Anonsta ülkenin içinde bulunduğu durum belirtiliyor ve TSK adına yönetime el konulduğu, meclis ve senatonun fesih edildiği belirtiliyordu.¹⁴⁵

Hükümet birlikleri de karşı saldırıya geçtiler. Radyo tekrar ellerine geçti ve yapılan anonsta TSK ve birlikleri hükümetin emrindedir. Maceracıların kazanamayacağı vurgulanıyordu. Bu anons Harbiye'de şok etkisi yaratmıştır. Mürted Hava üssünden kalkan uçaklar Harp Okuluna ateş açtılar. Burada Binbaşı Cafer Atilla ve iki er şehit oldu. Kaçan öğrencilerden Selçuk Gürsel de vuruldu. Ayrıca Genelkurmay'da uçakların harekâtını izleyen Albay Fehmi Eroğlu da vuruldu ve bir hafta sonra öldü.

İhtilalciler de artık her şeyin bittiğine inanmışlar ve teslim olmaya başlamışlardı. Olay sonunda Talat Aydemir, Mustafa Pakoba'nın Küçükesattaki evine gitmiş; ihtilalin öncülerinden Fethi Gürcan da Batı Almanya Elçiliği'ne sığınmıştı. Gürcan ve Karazeybek elçilik mensuplarından “*Siyasi mülteci*” olarak kabul edilmelerini istemişlerdi. Fakat bu talepleri reddedildi. Gürcan, İstanbul'a kaçarken yakalandı ve uçakla Ankara'ya gönderildi Talat Aydemir ve diğer sanıklar tutuklanarak Mamak Muharebe Okulu'na götürülmüş ve Mamak'taki taş binanın koşullarına yerleştirilmişlerdi.

21 Mayıs olaylarında 8 kişi ölmüş, 26 kişi yaralanmıştı.¹⁴⁶ Birçok askeri araç hasara uğramış, depolardan alınan mermilerin bir kısmı kullanılmıştı. İhtilale katılanlardan toplanan silahlarda noksan çıktı.¹⁴⁷ İhtilal teşebbüsünden sonra Bakanlar Kurulu İstanbul, Ankara ve İzmir'de bir ay süreyle sıkıyönetim ilan etti.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Aydemir, **a.g.e.**, s.235.

¹⁴⁵ İsen, **a.g.e.**, s.144-145; Örtülü,**a.g.e.**,s.348-349; Aydemir,**a.g.e.**,s.248-249;**Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1963.

¹⁴⁶ Yavi,**a.g.e.**,s.377; **Milliyet**,30 Mayıs 1963; Ayrıca, gazetede ölen albayın ismi Fehmi Erol şeklindedir.

¹⁴⁷ İsen,**a.g.e.**,s.168-173.

¹⁴⁸ **Cumhuriyet**,22 Mayıs 1963.

Mamak Sıkıyönetim Mahkemesi çalışmalarını 17 Ağustos 1963 tarihine kadar sürdürmüş, bu tarihte 5 Eylül'de kararını açıklamak üzere çalışmalarına ara verdiğini ilan etmiştir. Mahkeme 5 Eylül 1963 tarihinde sanıklar hakkındaki kararları açıklamıştır. Buna göre, Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, İlhan Baş, Osman Deniz, Cevat Kırca ve Ahmet Gücal idama mahkûm edilmiş; 29 kişi müebbet hapse, 12 kişi 15 yıl hapse ve 5 yıl sürgüne, 5 kişi 12 yıl hapse ve 4 yıl sürgüne, 2 kişi 8 yıl hapse ve 2 yıl 8 ay sürgüne, 2 kişi 6 yıl hapse ve 2 yıl sürgüne, 13 kişi 5 yıl hapse ve 1 yıl 8 ay sürgüne, 25 kişi 4 yıl 2 ay hapse ve 1 yıl 4 ay sürgüne, 5 kişi 1 yıl hapse, 1 kişi 10 ay hapse, 6 kişi 3 ay hapse mahkûm olmuş ve 19 kişi de beraat etmiştir.¹⁴⁹ Hapse mahkûm edilen sanıkların bu kararlara itirazı üzerine, kararlar, Askeri Yargıtay 1. Ceza Dairesinde temyiz talebinin gereği olarak incelenmiştir. Askeri Yargıtay 1. Ceza Dairesi, 1 no'lu Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilen 7 kişiden dördünün ölüm cezasını tasdik etmiştir.¹⁴⁹ Bu isimler Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer ve Osman Deniz'dir. Yüksek mahkeme ayrıca müebbet hapse mahkum edilmiş 29 kişiden 15'i hakkındaki kararı, 15 yıl hapse mahkum edilmiş 12 kişiden 8'i hakkındaki kararı, 5 yıl hapse mahkum edilmiş 13 kişiden 10'u hakkındaki kararı, 4 yıl hapse mahkum edilmiş 25 kişiden 11'i hakkındaki kararı tasdik etmiş; diğer mahkumiyet kararlarını ise bozmuştur. Yüksek yargının bu kararından sonra, 20-21 Mayıs olayı sanıklarından haklarında ölüm cezası tasdik edilen Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer ve Osman Deniz'in affedilmeleri için parlamento içinde çeşitli girişimler olmuştur.¹⁵⁰ M.Kemal Erkıran idamların yapılmaması için kanun teklifi verdi.¹⁵¹

İdam cezasına mahkûm olanların avukatları Parlatentonun Dikekçe Karma Komisyonuna, ölüm cezalarının müebbet hapse çevrilmesi için özel af isteğinde bulunmak üzere başvurmuşlardır. Komisyon ise 19 Aralık 1963 tarihinde yaptığı toplantıda, avukatların isteğini reddetmiştir. Dilekçe Karma Komisyonunun ret kararından 20 gün sonra, Millet Meclisi Adalet Komisyonunda hükümlülerin ölüm cezalarının yerine getirilmesine dair hükümet tasarısı kabul edilmiştir. Dolayısıyla hükümlüler lehine kulis faaliyeti yürütenlerin, Talat Aydemir'in samimi bir vatanperver olduğu, Fethi Gürcan'ın dört çocuğu olduğu, Erol Dinçer'in delikanlılık çağında olduğu ve Osman Deniz'in ölümü hak edecek aşırılıklar

¹⁴⁹ **Vatan** 31 Ekim 1963.

¹⁵⁰ İsen, **a.g.e.**,s.190-191.

¹⁵¹ **Vatan** 21 Kasım 1963.

yapmamış olduğu¹⁵² ve affedilmelerinin yerinde olacağı yönündeki parlamentodaki ikna çalışmaları netice vermedi.

Sonuçta, hem Millet Meclisi hem de Cumhuriyet Senatosundaki beş aylık görüşmelerden sonra, parlamento Talat Aydemir ile Fethi Gürcan'ın idamını onaylamış¹⁵³, Osman Deniz ile Erol Dinçer'in ise idam cezalarını müebbet hapse çevirmiştir. Parlamento kararından sonra Mamak Askeri Cezaevinde, Fethi Gürcan'ın idam hükmü 26 Haziran 1964 tarihinde, Talat Aydemir'in idam hükmü de 5 Temmuz 1964 tarihinde, her ikisi de sabaha karşı olmak üzere infaz edilmiştir.¹⁵⁴

11 Eylül 1963'te beraat eden 1293 öğrenciye aynı gün izin kâğıtları verilerek, askeri araçlarla grup grup şehre sevk edilmişlerdi. İzindeyken bu öğrenciler okuldan atılmıştır. İstanbul, Ankara ve çevresindeki Harbiyeliler, eğitimlerine devam imkânı sağlayabilmek için bir yandan üniversitelerde yöneticilerle görüşmüş; bir yandan da, okula dönebilmek için Danıştay'a başvurmuşlardır.¹⁵⁵

İsmet Paşa 27 Mayıs sonrası kurduğu 2 hükümet döneminde 2 tane ihtilal girişimini bastırmıştır. O hem asker olarak hem de bir siyasetçi olarak tecrübeleri ile daha fazla kan dökülmeden olayları bitirmiştir.

¹⁵² AP milletvekilleri, Osman Deniz'in, Adnan Menderes'in Yassıada'daki tutukluluğu sırasında, Menderes'e kahve götüren subay olduğuna inandırılmışlardır. Dolayısıyla AP' liler Osman Deniz'in idam cezasının onaylanmaması yönünde tavır almışlardır. Halbuki Osman Deniz, Yassıada Duruşmalarında hiç görevlendirilmemiştir.

¹⁵³İdam cezalarının mecliste oylanması sunucu:

Talat Aydemir: 293 milletvekili katılmış; 220 kabul, 47 ret, 23 çekimser, 3 boş

Fethi Gürcan: 249 milletvekili katılmış; 187 kabul, 67 ret, 31 çekimser, 9 boş

Osman Deniz: 295 milletvekili katılmış; 156 kabul, 87 ret, 44 çekimser, 8 boş

Erol Dinçer: 291 milletvekili katılmış; 113 kabul, 126 ret, 43 çekimser, 9 boş.

¹⁵⁴ İsen, **a.g.e.**,ss.201-203;Örtülü,**a.g.e.**,s.450-451

¹⁵⁵ Deniz, **a.g.e.**,ss.262-263.

3.5 II. İnönü Hükümeti ve Sona Erişii

Hükümet kurulmuştu ancak, hem partiler arası hem de koalisyondaki Partiler içindeki sorunlar yüzünden çok sorunlar olmaktadır. Bunlardan ilki CHP' li Turhan Feyzioğlu ile YTP' li Ekrem Alican vergi reformu kanunu nedeniyle karşı karşıya geldiler. Kanun serbest gelirlilere özellikle tarımda çalışanlara ek yük getiriyordu, Alican da kaşı çıkıyordu. İki Başbakan yardımcısı olayı kişiselleştirdiler. İsmet İnönü koalisyonun ömrünü uzatmak için olayı çözmeye çalıştı. Ancak böyle bir kanun hazırlanırken sorunların çıkması, kanunun meclise sevkinde de yaşanmasına ve koalisyonu zor durumda bırakacaktır.¹⁵⁶

Koalisyon Hükümetini zorlayan sorunlardan diğeri Yassıada Mahkûmlarının affi meselesidir. 1961 seçimleri yapılır yapılmaz başlayan Af meselesi bu dönemde de hükümeti yıpratmıştır. 1963 baharında eski DP'lilerle ilgili bir kısmî af çıkarılmış, bu da orduda yeni kaynaşmalara neden olmuştur. Celal Bayar Mart ayında sağlık gerekçeleri nedeniyle geçici olarak serbest bırakılmış sonra tekrar cezaevine girmişti. Bu tartışmalar yaşanırken "Beş Subay Olayı" patlak vermiştir. "Genç Kemalistler Ordusu" adına bildiri dağıttığı ileri sürülen 5 subay tutuklanmıştır. Bu siyasi ortamı gerginleştirmiştir. Senatoda bu konuya fazla değinilmemiştir. Sadece YTP'li Senatör Cemal Tarlan olup biteni endişeyle seyrettiklerini belirterek, olayla ilgili ayrıntılı bilgi verilmediğini, ordunun 27 Mayıs'tan sonra siyasetten çekilemediğini ancak çekilmesine olan inancını belirtmiştir.¹⁵⁷

CHP içinde de sorunlar vardı. İsmet İnönü parti içinde hizipleşme yaşayanları cuntacılarla işbirliği yapanları da cezalandırdı.9 Aralık günü Parti Yüksek Haysiyet divanı, Nihat Erim,Kasım Gülek, Avni Doğan ve Turgut Göle'yi partiden bir yıl uzaklaştırdı. 14 Aralık 1962 günü kurultayda toplanan 600 imzalı dörtlerin affi önergesi gündeme bile alınmamıştır.¹⁵⁸

21 Mayıs olayları sonrasında hükümette de bazı değişiklikler oldu.7 Haziranda YTP' li Rıfat Öçten Ulaştırma Bakanlığından, Milli Eğitim Bakanlığından CHP'li Şevket Raşit

¹⁵⁶ Yalansız, **a.g.e.**, ss.131-133.

¹⁵⁷ **CSTD**, C.11,T.2,25 04.1963.

¹⁵⁸ Gevgilili, **a.g.e.**, ss.254-255.

Hatipoğlu,11 Haziran günü de Başbakan Yardımcı Hasan Dinçer hariç bütün CKMP'li bakanlar istifa ettiler. ¹⁵⁹

Koalisyonda çekişmeler tartışmalar devam ederken 17 Kasım1963 tarihinde yerel seçimler yapılmıştır. Seçimlere göre AP oyların % 45' ini, CHP % 37'sini,YTP% 6'sını,CKMP ise % 3'ünü almıştır. Muhalefetteki AP oylarını artırırken Koalisyon partileri erimiştir. Seçim sonuçların göre AP seçime gidilmesini, CKMP ve YTP, koalisyondan ayrılmayı istiyordu. ¹⁶⁰

Koalisyonun dağılması karşılında bir AP-CHP koalisyonu zor gözükmekteydi. Yinede 21 Kasımda YTP idare kurulu hükümetten çekilme kararı aldı. Ancak karar parti grubunda görüşülecekti.22 Kasım günü ABD Başkanı Kennedy bir suikastla öldürüldü ve İsmet Paşa cenaze için Amerika'ya gitti.

25 Kasım'da toplanan YTP Meclis ve Senato Ortak Grup toplantısında koalisyonda kalıp kılmama konusunda sert tartışmalar olmuştu. 60 kadar YTP'li milletvekili ve senatörün katıldığı toplantının başlangıcında Burhan Apaydın bir Önerge vererek, koalisyon hakkındaki görüşmelerin Başbakan İnönü'nün Amerika'dan dönüşüne kadar ertelenmesini istemişti. YTP Genel Başkan ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican ise, kararın hemen alınmasını istemiştir. Bunun üzerine önerge sahibi Burhan Apaydın şunları söylemiştir:

"Bütün dünya Kennedy'nin öldürülmesine yas tutuyor. Her yerde hatta Birleşmiş Milletlerde bile bütün müzakereler kesilmiştir. Bütün insanlığın hürriyeti için mücadele etmiş oton bir insanın toprağa verildiği bir günde, bizim bu meseleleri konuşmamızdan dolayı içim sızlıyor. Üstelik Başbakan İnönü de, Türk Hükümetini ve milletini temsilen cenaze töreninde bulunmak üzere oradadır. Siz, bugün koalisyondan çekilme karan alırsak onun temsil salahiyetini zedelemiş oluruz. Bu hareket, devletin itibar ve şerefine zarar verir. Bayie bir günde genel başkan bir Başbakan yardımcısı ve üstelik Başbakana vekillik eden bir zat mesuliyetini bilmelidir ve şimdi olduğu gibi gayri ciddi isteklerde bulunmamalıdır. Başbakan

¹⁵⁹ Yalansız, a.g.e, s.169.

¹⁶⁰ Özdemir, a.g.e, s.245.

İnönü, orada Amerika 'da yeni Cumhurbaşkanı ile de görüşebilir. Biz hükümetten çekilirse, devletin menfaatlerine zarar vermiş olmaz mıyız?’”¹⁶¹

İsmet İnönü, ABD Başkanıyla görüşmesine birkaç saat kala Büyükelçi Turgut Menemencioğlu tarafında kendinse gelen şifreli haber ile Koalisyon ortaklarının çekildiğini öğrendi. Kısa bir süre rahatsızlık geçirmiş ve randevuyu iptal etmeyi düşünmüştür. Beyaz Saraya telefon edilerek durum bildirilmiş ve İsmet Paşa sıradan bir başbakan değildir. Türkiye’yi her zaman en yüksek yetki ile temsil edecek kişidir. Onunla görüşmek bana şeref verecektir, cevabı alınmıştır.¹⁶² Yaşanan bu gelişmeler neticesinde Türkiye’ye dönen İnönü, 2 Aralık 1963 ‘te istifasını cumhurbaşkanına verdi.¹⁶³

3.6. III. İnönü Hükümeti (CHP- Bağımsızlar)

Partilerin içindeki ve partiler arasındaki sorunlara yerel seçim sonuçları eklenince Hükümet düşmüş ve yine siyasi kriz çıkmıştır. Kıbrıs meselesinin de ortaya çıkacağı bu dönemde istikrarlı bir hükümetin kurulması çok önemlidir.

Hükümeti kurma konusunda AP, CHP ile ortak olma fikrini kabul etmemiştir. 5 Aralık günü AP Temsilciler Meclisi hükümet konusunda aşağıdaki kararları aldı:

“A Son mahalli seçim neticelerine ve partilerin parlamentodaki durumlarına göre bir seçim yapılmazsa kuvvetli bir hükümet kurulamaz,

B-17 Kasım seçimlerinin neticelerine göre ve bugünkü durumları ile küçük partilerle koalisyonla gidilemez. Bu partilerle koalisyonla gidilirse başarılı ve kuvvetli bir hükümet kurmak mümkün olamaz.

C- Geçmiş tecrübelerle de bilindiği gibi, CHP ile koalisyon yapmak mümkün değildir.

D- AP içinde vazife kabul etmemek mevzuu bahis değildir. Tarafsız bir şahsın başbakanlığında yeni seçimlere kadar liderlerin vazife almayacakları milli bir koalisyonla gidilebilir.

¹⁶¹ Yalansız, **a.g.e**, s.185.

¹⁶² Toker, **a.g.e**, s.162.

¹⁶³ **Milliyet**, 3 Aralık 1963.

*E- Bu durumda en çıkar yol 1964 Haziran ayına kadar umumi seçimlere gitmektir. Kuvvetli bir hükümet kurmak ancak umumi seçimlerden sonra mümkün olacaktır.*¹⁶⁴

CHP’de ise, muhalefetle kalma düşüncesi ağır basarken, İnönü bağımsızlarla görüşmekteydi CHP Parti Meclisimde küçük partilerle koalisyona sıcak bakmamaktaydı, İnönü’nün başkanlığında AP ile koalisyon gerçekleştiği takdirde, CHP'nin o zaman koalisyona girmesi kabul edilebilirdi.

9 Aralık'ta İnönü, CHP Parti Meclisi'nin yeni hükümetin kurulması konusundaki eğilimini CHP Meclis ve Senato Ortak grubuna anlattı ve istikrarı sağlayacak güçlü bir hükümetin, plâna dayanan bir kalkınma programının uygulanması konusunda ciddi bir uzlaşma sağlandığı takdirde kurulabileceğini söyledi. CHP Ortak Grubu, Hükümet kurma girişiminin önce CHP dışında yapılması ve CHP'nin öncelikle bu görevi üstlenmemesi kararına vardı. CHP grubunun aldığı bu karar. İnönü tarafından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel bildirildi.¹⁶⁵

Bu neticelere göre, Gürsel hükümeti kuma görevini 10 Aralık günü AP’ ye verdi. Ragıp Gümüşpala diğer partiler ile görüşmeler yaptı. Her gün partiler arası görüşmeler, tavırlar, kararlar alınıyor ve 24 saat geçmeden bundan cayılıyordu. Türk siyasi hayatı çok renkli günler geçiriyordu.¹⁶⁶ AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’dan yeni hükümeti kurmasının istenmiş olması, AP’nin artık bir saygınlık kazandığı ve “*karşı devrimci*” olarak görülmediğinin bir göstergesi olduğu için çok önemlidir. Demek ki, Ragıp Gümüşpala’nın, yöneteceği bir hükümet artık meşruluğunu kazanmış sayılıyordu.¹⁶⁷

Bu aşamada partilerin Meclisteki durum şöyleydi: CHP: 174AP: 147; YTP; 49; CKMP: 25; MP: 13; Bağımsızlar 33.Buna göre AP; YTP, CKMP ve MP gibi kendine yakın partilerle salt çoğunluğun üzerinde bir parlamento çoğunluğuna kavuşabilmektedir.

¹⁶⁴ **Son Havadis**, 6 Aralık 1963.

¹⁶⁵ Yalansız, **a.g.e**, s.192.

¹⁶⁶ Toker, **a.g.e**, s.172.

¹⁶⁷Derya Cihangir, **Ragıp Gümüşpala’nın Siyasi Hayatı**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2011, s.75.

AP'nin koalisyonun kurulmasında başı çekmesi sakıncalı görülmekteydi. AP' nin hükümet olabilmek için bazı ana meselelerde geri adım alacağı, dile getiriliyordu. Mali durumun bozuk olduğu, bütçenin açık olduğu, planın uygulamasında aksamalar bulunduğu, ekonomik ve sosyal krizin ülkeyi zorladığı ifade edilmekte ve bu ortamda seçimlere gitmek kaydıyla hükümet kurmanın hem Türkiye'yi hem de AP'yi yıpratacağı belirtilmekteydi. Ayrıca AP'nin hükümet kurması halinde CHP'nin muhalefetine dayanamayacağı, bütçe ve plan konusunda kendi politikasını uygulayamayacağı söyleniyordu.¹⁶⁸

Hükümeti kurmak için uğraşan ancak kuramayan Gümüşpala,14 Aralık günü görevi Cumhurbaşkanına iade etmiştir. Cumhurbaşkanı görevi tekrar İnönü'ye vermiştir. İsmet İnönü de YTP, CKMP ve Bağımsız vekiller ile görüşmeler yapmıştır. CKMP ve YTP ile eski koalisyon döneminden kalan meseleler yüzünden bir türlü anlaşma sağlanamamıştır.

Ülkede hükümet krizi yaşandığı dönemden önce Kıbrıs Rum Makarios Cumhuriyet Bayramı etkinliklerinde Türkiye'ye geldi ve İsmet Paşa tarafından ağırlandı. Makarios ziyaretinde Kıbrıs anayasasının şikâyet etmiş ve Kıbrıs Türklerine tanınan bazı haklardan dolayı, belediye işlerinin yapılamadığını ve vergilerin toplanmasında güçlükler olduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa olaya olumlu bakarak,bu konuda düzenlemeye yapılabileceğini belirtti. Ancak Makarios' un asıl derdinin anayasanın tamamını değiştirmek olduğu ortaya çıkınca, buna izin verilmeyeceği belirtildi.

21 Aralık'ta Türklere yönelik saldırılarda üç Türk'ün öldürülmesi, Kıbrıs Krizini başlattı.23 Aralık günü bir Türk'ün daha öldürülmesi üzerine İnönü, CHP Grubundan yetki alarak bağımsızlarla hükümeti kuracağını bildirmiştir.

22 gün süren Hükümet buhranı, 25 Aralık 1963 günü açıklanan hükümet ile son buldu. CHP ve Bağımsızlardan oluşan koalisyon hükümetinde üç bağımsız milletvekili yer aldı. Bir önceki koalisyon hükümetinde (CHP- YTP-CKMP-Bağımsızlar) de görev alan 11 Bakandan 8'ine yeniden görev verilmişti. Turhan Feyzioğlu, İlyas Seçkin ve Fethi Çelikbaş ise hükümet dışında kaldılar. 30 Aralık 1963'te Hükümet programı Meclis'te okundu. Programın en dikkat

¹⁶⁸ Yalansız, a.g.e, s.189.

çekici noktalan; Vergi, toprak ve personel reformunun yapılacağı, Köy kalkınması önem verildiği ve bunun için Köy bakanlığının kurulduğu belirtiliyordu.¹⁶⁹

Hükümet programı Kıbrıs gerginliğinin gölgesinde 30 Aralık 1963'te okunmuştur. Hükümetin kabul edilmeme tehlikesi vardır, özellikle Kıbrıs krizi devam ederken, yeni bir kriz olasılığı karşısında YTP lehte oy kullanmaya karar vermiştir.¹⁷⁰ Bu destek Özerine III. Koalisyon 175'e karşı 225 oyla güvenoyu almıştır.¹⁷¹ Hükümette Cumhuriyet Senatosundan İbrahim Saffet Omay ve (17.03.1964-20.02.1965) Devlet Bakanı, Mustafa Sedat Çumralı (25.12.1963-15.12.1964), Sırrı Atalay (15.12.1964-20.02.1965) Adalet Bakanı, Abdurrahman Ferit Alpiskender Ulaştırma Bakanı (25.12.1963-15.12.1964) olarak görev almıştır.

Hükümet kurulduktan sonra en büyük sorun Kıbrıs idi. Aralık ayındaki olaylar da 99 Türk ölmüş, 470 tanesi yaralanmış ve 154 tanesi de kayıp olması nedeniyle Ankara alarma geçmişti. Kıbrıs'ta Türk jetleri uçuş yaparak Rumlara uyarıda bulunuyordu. 15 Ocak'ta yapılan Londra Konferansı'nda Makarios ve Kıbrıslı Rumlular, Türkleri azınlıkta bırakacak bir üniter devlet fikrini savunuyordu. Türkiye ise iki kesimli bir federasyon olmasını istiyordu ki çatışma bir daha olmasın.¹⁷² Konferansta iki tarafta birbirinin isteklerini kabul etmiyordu. Neticede İnönü Hükümeti bir sonuç alınamayacağı kanısıyla görüşmelerden çekildi.

22 Şubat 1964 günü Kıbrıs gerilimi devam ederken Mesut Suna isimli birisi İsmet İnönü arabaya binerken üç el ateş etti, ancak İnönü'yü vuramadı. Daha sonra bu olayın nedeni aydınlanamamıştır.¹⁷³ Senatonun 25 Şubat tarihli oturumunda bu konu ele alınmıştır. Tabii senatörler, Kontenjan Senatörleri ve diğer Parti grupları temsilcileri yaptıkları açıklamalarla olayı kınamışlar ve çok şükür ki İsmet İnönü'nün olayı yara almadan atlattığını söylemişlerdir. Türkiye İşçi Partisi adına konuşan, Kontenjan senatörü Esat Çağa yakalanan suikastçı ve zihniyeti üçüncü Selim'i ve Kubilay'ı öldürenlere benzetmiştir.

Oturum Başkanı Sırrı Atalay konuşmalar sonunda: "*Cumhuriyet Senatosunda temsil edilen siyasi parti gruplarının ve bağımsızların temsilcilerinin müessif ve menfur olay*

¹⁶⁹ Yalansız, **a.g.e.**, ss.193-193.

¹⁷⁰ Özdemir, **a.g.e.**, s.245.

¹⁷¹ Yalansız, **a.g.e.**, s.194.

¹⁷² Gevgilili, **a.g.e.**, ss.285-287.

¹⁷³ Toker, **a.g.e.**, ss.199-200.

karşısındaki üzüntü ve asil davranışlarını gördük. Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı olarak da bunlara aynen katılıyoruz. Sayın Başbakana geçmiş olsun diyor ve Sayın İnönü'ye daha nice, nice sağlıklar ve başarılar diliyoruz.” Demıştır.¹⁷⁴

Yapılan soruşturma sonunda Mesut Suna 20 yıl 6 ay hapisle cezalandırılmıştır. Kendisine yardım eden 4 zanlıya da ufak cezalar verilmiştir.¹⁷⁵

Kıbrıs olayları ile ilgili araştırma yapması için Mart ayında Mecliste CKMP Milletvekili Saadet Evren tarafından bir Komisyon kurulması teklif edilmiştir. Evren yaptığı konuşmada önergesinin kabulünü istemiş ve Kıbrıs Politikası nedeniyle hükümeti eleştirmiştir. İnönü konuşmasında önergenin kabulünü güven oylaması olarak gördüğünü söylemiş ve eğer önerge geçerse, emaneti sahibine teslim edeceğini söylemiştir. Oylama sonucunda 140 oya karşı 162 oyla önerge reddedildi.

1964 yılının haziran ayında yapılacak Senato Kısmi seçimleri vardı.30 Mart tarihinde mecliste yapılan değişiklikle Senato seçimlerinde de Milletvekilliğinde olduğu gibi Nisbi temsil sistemine geçirilmesi kabul edildi. 17 Nisan'da Kanunun Senato görüşmeleri sırasında AP' li üyeler CHP'li üyeler tartışmışlar ve AP'li üyeler salonu terk etmiştir. Kanun teklifi diğer partiler ve Tabii ve kontenjan senatörlerin desteği ile kabul edildi.¹⁷⁶ Nisbi sistemin çeşitlerinden biri olan, Çevre barajlı d'hondt sistemine göre her il bir seçim çevresi olacak ve tercihli oy kullanılacaktır.¹⁷⁷

AP lideri Ragıp Gümüşpala 7 Haziran 1964'te senato seçimleri yapılacakken seçimlere bir gün kala, İstanbul Lido Oteli'nde, 5 Haziran'ı 6'sına bağlayan gece öldü. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın vefatı yurt çapında büyük bir üzüntü yaratmıştır. Ragıp Gümüşpala'nın ölümünden sonra Başbakan İsmet İnönü, duygularını şöyle ifade etmiştir:

“Çok müteessir oldum. Rahmetlinin cenazesine hürmet için üzerimize düşeni yapacağız. Sigarayı bırakmadan öldü. Bir gün bundan bahsettim, “bir bu kaldı” diye cevap verdi. Yarım yarım içiyordu. Biraz ihtiyatlı gitmesi lazımdı. Bunun tedavisi istirahatıttir.

¹⁷⁴ CSTD, C.19,T.8,25.02.1964

¹⁷⁵ Milliyet,18 Haziran 1964.

¹⁷⁶ Yalansız, a.g.e, s.203.

¹⁷⁷ Tuncer, a.g.e, s.74.

Ailesine başsağlığı dileriz. Resmi merasim yapılacaktır. Bir büyük siyasî lidere yakışacak tören yapalım”¹⁷⁸

Bu şartlar altında yapılan Senato seçimlerine katılım düşük olmuştur. Seçim sonuçlarına göre AP 31, CHP 19, Bağımsızlar 1 üyelik kazanmışlardır. Bu sonuçlar Senatoda AP'nin üstünlüğünün devam edeceğini göstermektedir.¹⁷⁹ YTP ve CKMP bu seçimlerde hiç senatör çıkaramamış olmaları politikalarının halkta kabul görmediğini bir göstergesidir.

Mayıs 1964 tarihlerinde Kıbrıs'taki olaylar büyümüş ve Türkiye'nin adaya müdahale fikri iyice belirginleşmişti. İnönü müdahale fikrini Dışişleri Bakanı F. Erkin'in karşı çıkmasına rağmen ABD'ye bildirmişti. Amerikan başkanı Johnson İsmet Paşa'ya yazdığı mektupta, çıkarmada dış yardımla gelen silahların kullanılmayacağını belirten bir mektup yazdı ve görüşme için ABD'ye davet etti. İnönü cevap olarak, “*Yenidünya düzeni kurulur, Türkiye burada yerini bulur*” demiştir.¹⁸⁰

5 Haziran 1964'te Ragıp Gümüşpala'nın ölümüyle, gündeme gelen Genel Başkanın kim olacağı sorusuna verilen cevapta, Tekin Arıburnu ve İhsan Sabri Çağlayangil'in adı geçmeye başladı. Üzerinde en fazla durulan isimler ise Sadettin Bilgiç, Ali Fuat Başgil, Tekin Arıburnu ve Süleyman Demirel oldu.

AP Genel Başkanlık seçiminde Süleyman Demirel, 1072 oy, Sadettin Bilgiç, 552, Tekin Arıburnu, 39 oy aldılar. 12 oy ise iptal edildi. Bu sonuçlar şunu gösteriyordu ki, kongre öncesinde gözde aday Bilgiç olmasına karşın, partinin aydınlar gözündeki imajından ve ordu ilişkilerinden tedirgin olan büyük bir grup yeni ve daha ilerici bir lider gereksinmesi duymuştur. Özellikle AP-Ordu ilişkileri konusunda tedirgin olan kesimler için, Demirel'in kongre de yaptığı konuşmada “*Kahraman Türk ordusu ile Türk Halkını karşı karşıya getirmek isteyenlerin sonu hüsrana olacaktır. Adalet Partisi bunun teminatıdır. Bu oyuna gelinmeyecektir. Türk halkı asil ve kahraman ordusuna minnet ve şükranla sevgi ve muhabbetle bağlıdır.*”¹⁸¹

¹⁷⁸ **Hürriyet**, 7 Haziran 1964.

¹⁷⁹ **Hürriyet**, 9 Haziran 1964.

¹⁸⁰ Toker, **a.g.e.**, s.206.

¹⁸¹ Elif Uzun Sümercen, **I. Dönem Demirel Hükümetlerinin Siyasi Faaliyetleri 1965-1969**, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s.52.

Süleyman Demirel, AP Genel Başkanı sıfatım kazanır kazanmaz ziyaretlere, temaslara girişmiştir. MBG'ye giderek ve tabii senatörlerle de görüşmüştür, iki saat süren görüşmede rejim ve huzur Üzerine görüşüldüğü basma yansımıştır. Toker'e göre Demirel tabii senatörlerin yüreğine su serpmiş kendi yönetimindeki AP'den onlara hiçbir kötülük gelmeyeceğini vurgulamıştır. Tabii senatörlüğü Demirel değil 12 Eylül askerleri kaldırdı.¹⁸²

3.7. Hükümetin Düşüşü

Demirel'in AP başkanı olması sonrası ortam biraz yumuşamıştır. Artık bir rejim sorunu, 27 Mayıs'ın meşruluğunun tartışılması azalmıştır. Hükümet Kıbrıs sorunu, Toprak Reformu, Seçim Kanunu gibi kanunlarla ilgileniyordu.2 Ekimde bakanlar kurulunda görüşülmeye başlanan Toprak Reformu Kanununa hem muhalefet hem de CHP içinden bile muhalifler vardı.

Seçim Kanununda Milli Bakiye Sistemine geçilmesi tartışılıyordu.24 Aralık 1964 'te başlayan tartışmalar,13 Şubat 1965'te Senato'da kanunun tamamı görüşmeden kabul edildi. Hem kanunlar hem de diğer konularda CHP ile karşı karşıya gelen AP ve diğer partiler hükümetin düşürülmesi konusunda anlaşılardı.¹⁸³

13 Şubat 1965'de Bütçe görüşmeleri vardı. Bütçe oylaması sonucu 225 oy ret 197 oy kabul almıştır. AP, YTP, CKMP kırmızı oy vermişlerdir ve bunun üzerine 415 gün işbaşında olan İnönü istifa etmiştir.¹⁸⁴Hükümetler için bütçeler çok önemlidir. Programlarında yapmak istedikleri her şeyi ancak bütçeleri ile yaparlar. Bu nedenledir ki bütçenin kabulünü kanunen olmasa bile güven oylaması olarak görürler. İnönü de bu nedenledir ki, 1965 bütçesi kabul edilmediği için istifa etmiştir.

3.8. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti

CHP-Bağımsızlar Koalisyonu'nu bütçe oylaması sırasında düşüren AP, YTP, CKMP ve MP daha önce anlaşmaya vardıkları bir koalisyon hükümeti kurmak için hemen

¹⁸² Toker, **a.g.e**, s.221.

¹⁸³ Yalansız, **a.g.e**, ss.212-222.

¹⁸⁴ **Milliyet**,14 Şubat1965.

görüşmelere başlamışlardır. Koalisyon hükümetine tarafsız bir başbakan bulma arayışına girilmiştir. ¹⁸⁵Adaylar arasında Prof. Dr. Kemal Kurdaş, Prof. Dr. İhsan Doğramacı, Ömer Celal Sarç'ın isimleri geçmiştir. Sonunda dört parti AP listesinden bağımsız senatör seçilen Suat Hayri Ürgüplü üzerinde anlaşmışlardır. 16 Şubat 1965 günü Cemal Gürsel, Ürgüplü' yü hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. ¹⁸⁶

Ürgüplü CHP hariç diğer partilerle uzlaştı. Muhalefet partilerinin birleşerek kurdukları dördüncü koalisyonla ilgili protokol imzalandı. Protokolde ana hatları ile aşağıdaki başlıkları taşıyordu Protokolün ana hatları ise:

1. Atatürk ilkelerine, Anayasa ve 27 Mayıs'a gölge düşürülmeyecek,
2. Aşırı sağ ve sol cereyanlarla mücadele edilecek,
3. Toprak Reformu, Siyasi Partiler ve Devlet Personel kanunları en kısa sürede çıkarılacak.,
4. Ekonomi ve siyasal alandaki problemler,
5. Gençlik meseleleri ciddi bir şekilde ele alınacak.,
6. Temeli Atatürk tarafından atılan dış politikamız aktif ve şahsiyetli bir hürriyet içinde takip edilecek,
7. Partizanlık yaratacak her türlü hareketten kaçınılacak,
8. Memurlara eşit hak tanınacak,
9. Ordu, hiçbir siyasi faaliyet içinde tutulmayacak,
10. Dinin istismarı önlenecek,
11. Memleketi komplolara ayıracak hareket ve anlayıştan kaçınılacak,
12. Müesseseler politik maksatlara alet edilmeyecek. ¹⁸⁷

26 Şubat 1965'te Mecliste okunan Dördüncü koalisyon hükümeti programında; Vergi reformu, Toprak reformu, Personel Reformu, Adli reform(siyasi partiler kanunu), planlı kalkınma, tarafsız idarenin sağlanması ve komşularla iyi ilişkiler kurmak vardı.

Hükümet programı Senatoda 3 Mart 1965'te görüşülmüştür. Çok sayıda senatör lehte ve aleyhte konuşmak için söz istemiştir. Bunlardan CHP'li Mehmet Hazer konuşmasında şunları söylemiştir.

¹⁸⁵ Süleyman Demirel, TBMM üyesi olmadığı için Başbakan olamıyordu. Cemal Gürsel, onu kontenjan Senatörü olarak atayıp Başbakan olmasını sağlayabilirdi ama bu yol kullanılmamıştır.

¹⁸⁶Toker, a.g.e, s.245.

¹⁸⁷ **Milliyet**, 21 Şubat 1965.

“...Bu Hükümet, birbirine zıt maksatlar güden partilerden kurulmuş adına kâh, seçim hükümeti, kâh rey hükümeti, denilen bir birleşimdir. Bu hükümet, aynı mirastan pay almak isteyen zıt menfaatli ortaklardan kurulmuştur. Bu mirastan büyük pay alan parti, diğerlerine vücut veren, nispî temsili temelinden reddetmekte, koalisyon ihtimalini büyük ölçüde bertaraf edecek çoğunluk sistemini savunmaktadır, öbür partiler ise nispî temsili ve millî bakiye sistemini müdafaaada bizden de ileridirler. Esasında bu kadar aykırılık olan partileri, bir hükümette birleştirmek mümkün olsa bile, onu başarılı kılmak kolay olmayacaktır. Eşit müessiriyet, eşit sorumluluk formülünden ne kastedilirse edilsin, maalesef bu kuruluş kuvvetli bir kuruluş değildir...”¹⁸⁸ Sözleri ile hükümetin oluşumdaki zayıflığa işaret etmekte ve hükümetin çıkar ilişkisi içinde olduğunu söylemektedir.

Kontenjan Senatörü Osman Koksal hükümet programında Anayasa'da bulunan Atatürk ilkelerinin, devrimlerin ve 27 Mayıs'ın meşruiyetinin temel esaslar olarak kabul ve ilanını memnuniyetle karşıladıklarını söylemiştir. Ayrıca konuşmasında 1961 seçimleri öncesi İnönü ile konuşmasına değinen Koksal, İnönü'nün seçimlerin üç sonucu var. Her ihtimalde de rejimi yerleştiririz, dediği söylemiş ve alkışlanmışır.¹⁸⁹ Hükümet programının açıklanmasından sonra 4 Mart 1965 günü Meclis'te yapılan güven oylamasında 231 kabul,200 ret ve 1 çekimser oy ile hükümet kurulmuştur.

Yeni hükümette görev Senato üyeleri: Suat Hayri Ürgüplü-Başbakan- İzzet Gener - İçişleri Bakanı, Macit Zeren-Ticaret Bakanı, Turhan Kapanlı-Tarım Bakanı-Hazım Dağlı - Milli Savunma Bakanı, Kazım Yurdakul-Ulaştırma Bakanı, İhsan Sabri Çağlayangil-Çalışma Bakanı.

Mart ayında kurulan hükümet ülkeyi Ekim 1965 seçimlerine götürecektir olan hükümettir. Yinede bu dönemde Petrol Kanunu ve Toprak Reformu Kanunları çıkartılmaya çalışılmıştır. Petrol kanunu, Türkiye'de petrol aramayı millileştirmeyi amaçlıyordu. Özellikle tabii senatörler bu konuda görüşlerini açıklıyor ve kanunun çıkmasını istiyordu. Hükümetin AP kanadı da bu konuda sürekli CHP'lilerin eleştirilerine maruz kalmışlardır.

¹⁸⁸ CSTD,,C24,T.4,3.3.19655,s.379

¹⁸⁹ CSTD,,C24,T.4,3.3.19655,s.380

Toprak Kanunu, yine bu dönemde çıkartılmaya çalışılmış ancak seçimler,hükümet içi ve partiler arası nedenlerle çıkartılamamıştır. AP, hem petrol hem de Toprak Reformu Kanunu 10 Ekim Seçimleri için hazırladığı beyannameye koymuştur.¹⁹⁰

Ekim 1961 tarihinden, Şubat 1965 tarihine kadar İsmet İnönü üç ayrı koalisyon halinde Başbakanlık yapmıştır.27 Mayıs sonrası devam eden askeri gerilimler ve darbe girişimleri karşısında demokrasi ve hükümeti savunmuştur. Ülkenin en buhranlı günlerinde, askeri müdahale sonrası tekrar demokrasini tekrar yerine oturmasını sağlamıştır. Yaklaşık dört yıllık yönetimi boyunca Siyasal rejim, Kıbrıs, Doğu Batı Bloğu arası çekişmeler ve ekonomik sorunlarla mücadele etmiştir. Çok tartışılan ve hep çıkartılmaya çalışılan Toprak Reformu onun zamanında dahi çıkartılamamıştır. İnönü'süz ilk hükümet 1965 yılında kurulabilmiştir. Onun yerine gelen Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti ise ülkeyi 10 Ekim 1965 seçimlerine kadar götürecektir olan bir seçim hükümetidir.

AP listesinden bağımsız senatör seçilen Ürgüplü, Kriz döneminde güvenilir birisi olarak Başbakan olmuştur. Onun açtığı bu kapı daha sonra 12 Mart 1971 'de de devam edecek ve bu kez Nihat Erim, bu görevi üstlenecektir.

3.9. 1965 Seçimleri ve AP İktidarı

10 Ekim 1965 genel seçimleri, 3. İnönü Hükümeti'nin Meclise kabul ettirdiği milli bakiye sistemine göre yapılacaktır. 1965 yılında yapılan genel seçimler öncesinde ilk kez Siyasal Partiler Yasası çıkarılmıştır. Yine seçimlerden önce 22 Ocak 1965'te CHP'nin yeni seçim yasası tasarısı yasalaşarak Türkiye'de ilk kez nispi temsil sistemine eklenen "milli bakiye" sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu, küçük partilerin parlamentoda temsilini olanaklı kılan bir sistemdir. Böylece her bir oyun hesaba katılması amaçlanmış, seçim çevrelerinde değerlendirilemeyen oyların genel bir seçim çevresinde birleştirilmesi öngörülmüştür.

AP bu sistemi istememiştir çünkü oyları bölecek ve daha az milletvekili çıkaracaktır. Bu nedenle seçim kampanyasında “AP’de birleşiniz” sloganını kullanmıştır. Bu sloganla eski

¹⁹⁰ Yalansız, a.g.e., ss.225-230.

DP tabanına yönelik propaganda yapmıştır. AP ayrıca toprak reformuna vurdu yaparak köylünün oylarını istemiştir. CHP'ye özellikle solculuk üzerinden eleştiriyordu.

CHP ise Ortanın Solu politikasını ortaya atmıştı.¹⁹¹ İsmet İnönü, Ortanın Solu sloganını şöyle açıklamıştır: "1961 yılına kadar 250 lira kazanan vergi veriyor, 250 bin lira kazanan vermiyordu. Bugünkü cemiyet bunu kabul etmiyor. İşte ortanın solu budur."¹⁹² Bu slogana karşı AP ise, "Ortanın Solu Moskova'nın Yolu" demiştir. Ancak daha sonra Kıbrıs için Rusya'nın desteğini almaya Demirel Moskova'ya gitmiştir.

Bu tartışmalar ile girilen seçimlerde AP, oyların yaklaşık yüzde 53'ünü toplayarak tek başına iktidar olma başarısını gösterirken, CHP'nin oyların yüzde 29'unu, seçime giren öteki partilerden MP yüzde 6, YTP yüzde 3.7, TİP yüzde, CKMP yüzde 2.2 almıştır. Yüksek seçim kurulu sonuçlarına göre AP:241, CHP: 134, MP:31, YTP: 19, TİP: 15, CKMP:11 milletvekilliğine sahip oldu. Eğer çoğunluk usulüne göre seçim yapılsaydı, AP 420'den fazla milletvekili çıkartabilecektir.¹⁹³

CHP dört yıllık iktidarı boyunca yıpranmıştır. Hükümetlerin diğer ortaklarının sanki hiç sorumluluğu yokmuş gibi algılanmıştır. CHP, 1950'de aldığı oyun altına düşmüş ve parti içi

¹⁹¹ Ortanın solu hareketinin sözcüsü ve önderi, CHP'nin 18 Ekim 1966'da önce Genel Sekreterliğine sonra Genel Başkanlığına 14 Mayıs 1972 seçilen Bülent Ecevit'tir. Diğer grup ise bunların başını başta Turhan Feyzioğlu olmak üzere Kemal Satır, Ferit Melen, Orhan Öztürk gibi CHP'nin yıllanmış eski politikacıları çekiyordu. Seçimlerin kaybedilmesinden sonra bu iki grup karşı karşıya gelmiştir. 18. CHP kurultayında karşı karşıya gelen bu grupta Ortanın Solu politikası savunanlar kazandılar. Bu galibiyette İsmet İnönü'nün desteği büyüktür. İnönü partide daha güçlü olduğunu düşündüğü Feyzioğlu'na karşı Ecevit'i destekledi ve kendi getirdiği Ortanın Solunu savundu.

Ortanın Solu ekibinin asıl başarısı ve hareketin devamını garanti altına alan asıl gelişme Bülent Ecevit'in Genel Sekreterliğe seçilmesi ve ekibin parti örgütüne hâkim olmasının yolunun açılmasıdır.

1967 yılında Turhan Feyzioğlu ve arkadaşı, daha sonra 8'ler diye anılacak, Partiye muhalif olmuşlar ve şehirleri dolaşarak karşı propaganda yapmışlar ve bu nedenle de istifaları istenmiştir.

Genel Merkez sekizler arasındaki çatışmanın son noktaya gelmesiyle, muhalif grup 30 Nisan 1967'de 48 milletvekili ve senatör CHP'den istifa etmişlerdir. Ayrılan grup, Güven Partisini kurmuştur. Daha fazla bilgi için bkz; Gülsüm Tütüncü Esmer, **Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu Politikası**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

¹⁹² Yalansız, **a.g.e**, s.235.

¹⁹³ **A.g.e**, s.236.

sorunlar ortaya çıkmıştır. TİP, sol siyasetin önemli bir faktörü olarak siyasi arenaya çıkmıştır. AP ise DP tabanına hitap ederek, özellikle kırsal kesimin oyunu alarak iktidara gelmiştir.

3.10. Adalet Partisi Hükümeti

22 Ekim günü Ürgüplü hükümeti istifasını Cumhurbaşkanına vermiştir. Ertesi günü de Demirel hükümeti kurma görevini almıştır. Bu hükümette Cumhuriyet Senatosundan Hidayet Aydıner Adalet Bakanı (01.08.1969-03.11.1969), Salih Ragıp Üner İçişleri Bakanı (01.08.1969-03.11.1969), İhsan Sabri Çağlayangil Dışişleri Bakanı, İbrahim Etem Erdinç Bayındırlık Bakanı (27.10.1965-03.04.1967), Mustafa Macit Zeren Ticaret Bakanı (27.10.1965-02.11.1966), Edip Somunoğlu Sağlık ve Sosyal Yardım Bakan (27.10.1965-03.04.1967), Mehmet İzmen, Ulaştırma Bakan (01.08.1969-03.11.1969), Haldun Menteşeoğlu İmar ve İskan Bakanı olarak görev yapmıştır.¹⁹⁴

3 Kasım 1965 günü Başbakan Demirel, TBMM.'de hükümet programını okudu. Programda giriş kısmında AP'si Anayasanın teminat altına aldığı bütün temel hak ve hürriyetleri, Milli müesseselerimizi korumayı, Türk milletine huzuru, refahı, saadeti, affı, müsamahayı ve kardeşliği vaat ediyor. İntikal devrinin mübalağalı, fesatlı kırıcı hadiselerinin bütün tesirleri ve neticeleriyle kapanmış olduğu, yeni bir devirin başladığı müjdeleniyordu. Her şeyden evvel açıklanacak husus olarak ta Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs devrimine bağlılık belirtmekte "şu kutsal çatı altında beraber çalışmak imkânına kavuştuğumuz siyasi partilerimizin yapıcı tenkitlerden, yerinde ikazlardan güç alacağımıza eminiz" denilmektedir. Programda sosyal adalet, komşularla iyi ilişkiler, Kapsamlı bir af yasası, kalkınma planı gibi maddelerle AP seçim programının benzeridir.

Hükümet programı Senatoda 5 Kasım 1965'te görüşülmeye başlanmıştır. Görüşmeler diğer hükümetler döneminden daha sakin geçmiştir. Tabii senatörlerden Mehmet Özdilek, hükümetin anayasal düzene saygı göstermesi ve sahip çıkması halinde kendilerine destek vereceklerini, mevcut seçim sisteminde tek parti hakimiyetini güçlendirerek, değişik fikirlerin dilendirilmesini önleyecek değişikliklerin ülke huzurunu bozacağını, kalkınma için büyük ümitler bağlanılan madenlerin milliyetçi bir görüş ile değerlendirilmesi gerektiğini, Türkiye'ye gelen yabancı sermayeye karşı dikkatli olunması gerektiğini ve Toprak Reformu'nun yapılmasını istemiştir.

¹⁹⁴ Tuncer, a.g.e, s.202.

Hükümet, AP içinden bakanlık listesine muhalif kesimlerin ret verecekleri açıklamalarına rağmen 252 oyla güvenoyu almıştır. AP hükümeti koalisyon hükümetleri devrine ara verdimiştir. AP artık 8 ay sonra yapılacak olan CS 1/3 yenileme seçimlerine hazırlanacaktır.

3.10.1.Cumhurbaşkanlığı Seçimi

AP hükümetinin karşılaştığı pek çok sorundan birisi Cumhurbaşkanı Gürsel'in hastalığı oldu. Gürsel'in tedavisinin yurt dışında sürdürülmesi gereği vardı. Ancak ABD ile ilişkilerin soğuk olması nedeniyle tedavinin nerede yapılacağı tartışma konusu oldu. Oldukça zor olan kararı Başbakan Demirel verdi- Gürsel, Başkan Johnson'un özel uçağı ile ABD Washington'a götürüldü.

Gürsel'in devlet başkanı olarak görevini devam etmesine sağlığının izin verip veremeyeceğı meçhuldü. Cumhurbaşkanlığını vekâleten senato başkanı İbrahim Şevki Atasagun aldı. İki gün sonra Gürsel'in komaya girdiğı haberi geldi. Başbakan'ın koma haberinden sonra ne yapacağı merak ediliyordu. Kontenjan senatörü Cevat Açıkalın'ın Gürsel'in Türkiye'ye getirilmesi isteğı üzerine toplanan kabine Gürsel'in yurda getirilmesi kararını aldı. Gülhane hastanesine yatırılan Gürsel komadan çıkamamıştı.

Gürsel'in fiili Cumhurbaşkanlığı böylece sona ermişti. Hukuksal açıdan ise durum araştırılıyordu. Sonuçta, Gürsel'in bitkisel hayatta olduğunu, fiilen görevini sürdürmesinin imkânsız olduğunu bildiren 38 imzalı rapor Başbakan'a sunuldu. İlk kez karşılaşılan bu durum üzerine bu raporun hükümet yazısı ile TBMM'ne gönderilmesi ve yeni Cumhurbaşkanı seçiminin yapılması yoluna gidildi.

AP içinden bir Cumhurbaşkanı seçtirilebilecek gücü vardı. Fakat öylesine günlerdi ki, böylesine önemli bir makam üzerinde tartışılmayacak bir insanın getirilmesi daha doğru olacaktı. Demirel'in üzerinde durduğu asıl konu buydu. Bu arada Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay adı ön plana çıktı.

Aslında AP Meclis Gruplarında, Demirel'in tersine başka rüzgârlar esiyordu; Cumhurbaşkanı sivil olmalıydı, Demirel'in de aynı biçimde düşündüğüne şüphe yoktu. Ne var

ki bir hükümet başkanı olarak diğer etkenleri de hesaba katmak zorundaydı. Henüz, bir ordu imgesi tüm canlılığım koruyordu. Demokrasiye geçmiştik geçmesine; fakat ordu, Çankaya'da "kendinden birini" istiyordu. Adı üzerinde tartışma çıkmayacak çeşitli gruplarla ters düşmeyecek, yeni iktidara yeni sorunlar getirmeyecek insan Cevdet Sunay'dı.¹⁹⁵

Hükümet tarafından Genelkurmay Başkanı Sunay emekli edildi. Cumhurbaşkanlığı vekili tarafından Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör olarak atandı. Böylece Sunay parlamentoya girdi.650 üyeli TBMM'de 477 üyenin oyu ile Cumhurbaşkanı seçildi. Bu seçimde CKMP Genel Başkanı Türkeş 'de Cumhurbaşkanlığı için adaylığını koymuş ve 11 oy alınıştı.¹⁹⁶

3.10.2. 1966 Kısmi Senato Seçimleri

Adalet Partisi tek başına iktidar olarak Senato seçimlerine hazırlanmıştır. AP seçim kampanyasında, 27 Mayıs'a karşı çıktı. Seçim kanununun değiştirilmesini istedi. En kısa zamanda genel af çıkarılacağını iddia etti.¹⁹⁷ 5 Haziran 1966 günü kısmi senato seçimleri 23 ilde yapıldı. Milli Bakiye sistemine göre yapılan seçim sonuçlarına göre AP oyların % 56,9'unu alarak 35, CHP oyların % 29.6' sim alarak 13 senatörlük kazanmıştır. Kısmi seçim CKMP 'ye % 1.9, MP' ye % 5.3, TİP' e % 3.9, YTP 'ye ise % 2.4 oy oram ile birer senatör kazandırmıştır.¹⁹⁸

Seçim sonuçları ile ilgili olarak İnönü: *"Mükemmel bir ders aldım! Söylemek, istediğinin "Nurculuğun bu kadar kuvvetli olduğunu bilmiyordum. Mükemmel bir ders aldım"* demiştir.¹⁹⁹

Bu dönemde Cevdet Sunay, İlhan Arsel, Cemal Madanoğlu, Suat Hayri Ürgüplü, Hidayet Aydın ve Ragıp Üner kontenjan senatörü olarak atanmıştır.²⁰⁰ TİP adına Kocaeli listesinden bağımsız olarak Senato'ya Fatma Hikmet İşmen girmiştir. Bu sol örgütlenme açısından büyük başarıdır.

¹⁹⁵ Cüneyt Arcayürek, *Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, s.92.

¹⁹⁶ *Cumhuriyet*, 23 Mart,1966.

¹⁹⁷ *Milliyet*, 3 Haziran 1966.

¹⁹⁸ Tuncer, *a.g.e.* s.268.

¹⁹⁹ *Milliyet*,6 Haziran 1966

²⁰⁰ Tuncer,a.g.e,s.208;İlhan Arsel Senato'ya katılmadan istifa etmiştir.

3.11.Siyasal Olaylar, Toplumsal Gelişmeler ve 12 Mart

3.11.1. Seçim Kanununun Değiştirilmesi

1961 seçim sistemi ile Cumhuriyet Senatosu çoğunluk esasına Millet Meclisi ise Nisbi Temsil esasına dayandırılmıştır. AP bu seçim sisteminin tek başına iktidarı engellediğini iddia etmektedir. Bu nedenle Bu sistemi değiştirmeye karar vermiştir. 1 Mart 1968'de meclis seçim kanununun değiştirilmesi tasarısını kabul etti.²⁰¹ 1961 tarihli Seçim kanununun 32, 33 ve 35. maddeleri değiştirilerek Millî Bakiye Sistemi kaldırıldı.70 CHP ve TİP milletvekilleri meclisi terk ederek protestolarını sürdürdü.

Millet Meclisi gerek Cumhuriyet Senatosu seçimleri bakımından seçim çevresi barajlı "d'Hondt sistemi"²⁰² kabul edildi. Anayasa Mahkemesi, bu yasanın baraja ilişkin hükümlerini iptal etmiştir. İptal kararlarından sonra TBMM bu konuda yeni bir yasal düzenleme yapmadığından, barajla ilgili hükümlerin iptali sonucunda "barajsız d'Hondt" sistemi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimleri için, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar yürürlükte kalmıştır.²⁰³

3.11.2.1968 Senato Seçimleri

1968 Seçimi öncesi, AP seçim kampanyasını CHP'nin komünizmi desteklediği, CHP ise AP'nin ilticayı desteklediği ve yolsuzluk yaptığı üzerine kurmuştur. CHP adına konuşan Ecevit AP'yi maddeye tapan insanların idare ettiği parti ilan etmiş, *Demirel'in "muhalefete ne kadar güç verseniz diriltemezsiniz."* sözüne İnönü *"Demirel bir gün bile iktidarda kalmamalıdır!"* şeklinde cevap vermiştir.²⁰⁴

²⁰¹ Son Havadis,2 Mart 1968

²⁰² Bir seçim çevresindeki toplam geçerli oyların, o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünmesiyle bulunan Hare kotasıdır.

²⁰³ Tuncer, **a.g.e**, s.75.

²⁰⁴ Tunca Özgişi,,**Türk Parlamento Tarihinde Çift Meclis Cumhuriyet Senatosu Örneği (1960 1980)**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s.134.

2 Haziran günü Senato kısmi seçimleri yapılmıştır. Diğer seçimlerden farklı olarak bu seçimler gergin ve olaylı geçmiştir. Çıkan olaylar 13 kişi ölmüş,49 kişi ağır yaralanmıştır. Yerel seçimler, Senato seçimleri ve boş milletvekilliği için seçim yapılmıştır.

Seçim sonuçlarına göre AP oyların % 49,9'unu alarak 38, CHP oyların % 27,1'ini alarak 13 senatörlük kazanmıştır. Kısmi seçim CGP' ye % 8,6, MP'ye % 6 ile birer senatör kazandırmıştır. Aynı zamanda açıkta bulunan beş milletvekilliğini de AP almıştır.²⁰⁵ Senatodaki son durumda AP 101, CHP 34, CGP 11,.TİP 1 senatörlükle temsil edilmiştir. AP bu seçimle birlikte hem mecliste hem de Senato'da çoğunluğu elde etmiştir.

3.12.Toplumsal ve Siyasal Olaylar

3.12.1 Kıbrıs Sorunu

Dört yıl boyunca Ankara'da zorunlu ikamet halinde bulunan Denктаş, Nejat Konuk ve Erol İbrahim adlı iki arkadaşıyla birlikte 27 Ekim'de bir balıkçı motora ile gizlice İskenderun'dan yola çıktı. 31 Ekim'de Kıbrıs'a vardığında Rum polisi tarafından yakalandı. Denктаş'ın gizlice Kıbrıs'a girerken yakalanması diplomatik krize dönüştü. Kıbrıs hükümeti nasıl bir tutum takınacağını bilemiyordu. Denктаş'ı mahkemeye verip yargılama sürecini başlatacak olsa Kıbrıslı Türklerin büyük tepkisiyle karşılaşacaktı. Serbest bıraksa benzer bir tepki Kıbrıslı Rumlardan gelecekti.²⁰⁶

Kıbrıs hükümeti, Türk hükümetinin durumdan haberli olduğunu ve Denктаş'ın adaya dönmesine izin verdiğini söyleyerek Ankara'yı kınayan bir açıklama yaptı. Türk hükümeti verdiği yanıtta Denктаş'ın hükümetin bilgisi dışında gizli olarak Ankara'dan ayrıldığını ileri sürdü. Denктаş'ın iadesi ile ilgili BM' ye başvuruldu. Demirel, “ *Denктаş Kıbrıs vatandaşıdır*” ve *Ada'da kalmalıdır. Eğer buna yanaşmıyorlarsa derhal iade edilmelidir*” demiştir.²⁰⁷

15 Kasım 1967 günü Rumlar, Türk köylerine saldırmışlar ve pek çok Türk'ü öldürmüşlerdir.17 Kasım 1967 TBMM birleşik toplantısı gizli olarak Kıbrıs'a asker

²⁰⁵ Tuncer,a.g.e,s.288

²⁰⁶ Son Havadis, 1 Kasım 1967.

²⁰⁷ A.g.g., 8 Kasım1967

göndermeyi görüşmüş ve kabul edilmiştir.²⁰⁸ Türk uçakları ada üzerinde uçmaya başlamıştır. Türkiye, Yunanistan'a nota vererek Grivas'ın adadan ayrılmasını, Türklerin zararının karşılanmasını, Yunan askerlerinin adadan çekilmesini istemiştir. Yunan tarafı ilk önce bu istekleri reddetmiş araya BM ve ABD soruna geçici çözüm bulunmuş ve Türkiye'nin istekleri kabul edilmiştir.

28 Aralık 1967 tarihinde Geçici Türk Yönetimi kurulmuş Ve başına Fazıl Küçük geçmiştir.1971 Tarihinde ise Geçici tabiri çıkarılmıştır. Kıbrıs sorunu günümüzde dahi devam etmektedir.²⁰⁹

3.12.2.Öğrenci Hareketleri

1968 yılında Avrupa'yı saran büyük öğrenci olayları, Türkiye'de de yansımaları göstermiştir. Üniversite ve yüksekokullarda öğrenci eylemlerinin başladığı sağ ve sol kesimde aşırı grupların olduğu bir dönem başlamıştır. Sonradan "68 Kuşağı" diye anılan öğrencilerin haklı bazı isteklerle seslerini duyurmaları başlangıçta hoşgörü ile karşılanmış, hatta üniversite yöneticilerine kamuoyunun büyük kesimince de desteklenmişti. Fakat bu istekler, yerini, işgallere yakıp yıkmalara, adam kaçırmalara ve silahlı çatışmalara bırakmıştır. 1968 baharında başlayıp 3 yıl sürmüş ve ülkede yeni bir ara rejime gidilmesi sonucunu doğurmuştur.

Eğitim sistemini protesto eden öğrenciler, ilk defa Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde 10 Haziran 1968 boykot eylemini gerçekleştirdiler²¹⁰.Eylem kısa sürede başka Fakülte ve Yüksekokullara da sıçrayarak yayılmıştır. İstanbul Üniversitesinde de bir gün sonra boykota başlanmış, onları Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Tıp Fakültesi, Fen Fakültesi öğrencileri takip etmişlerdir. Önceleri bu boykot olayları kamuoyu ve siyasiler tarafından "masum öğrenci istekleri" olarak değerlendirilmişti. Sınav yönetmeliğinde değişiklik yapılması, mezunlar için daha fazla iş olanakları sağlanması, eğitimin bazı branşlarında Latince zorunluluğunun kaldırılması istekleriyle ortaya çıkarı öğrenci hareketi bu isteklerini biraz daha genişletti. Üniversite öğrencileri Ankara, İstanbul, İzmir'de üniversite hastaneleri

²⁰⁸ TBMM Birleşik Toplantısı, c.7t.7,17 Kasım 1967.

²⁰⁹ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II., Atatürk Araştırma Merkezi, 2007, s.487.

²¹⁰ Cumhuriyet, 11 Haziran 1968.

kurulmasını, öğrencilere daha fazla burs sağlanmasını, üniversite idaresine öğrencilerinde katılmasını mezunların işsizlik sigortasından faydalanmasını istediler.²¹¹

Olaylar ile ilgili olarak Mecliste 21 Haziran'da genel görüşmeler başlamış ve bu görüşmeler partiler arası yoğun tartışmalara yol açmıştır. Görüşmelerde konuşan Başbakan Demirel, işgallerin öğretimi aksattığını, sınava girmek isteyen öğrencilerin bu haklarını kullanamadıklarını belirtmişti. Yasama organının isteklerine yanıt veren bir karar alamaması karşısında öğrenciler 29 Haziran'da TBMM önünde bir protesto toplantısı düzenlediler. Ancak toplum polisi bu toplantıya engel olmak isteyince arbede de bir öğrenci yaşamını yitirmişti. Üniversitedeki işgallerin kaldırılmaması nedeniyle Senato İstanbul Üniversitesini işgaller kaldırılıncaya kadar kapatma kararı aldı. Temmuz başında ise eylemlerin bir yandan işçi kesimine atladığı öte yandan da ABD ve NATO karşıtı bir içerik aldığı görülmüştü. Kısa sürede öğrencilerle işçiler arasında bir dayanışmaya işbirliğine gidilmiş ve buna bir siyasal boyutta kazandırılmıştı.

Akdeniz'deki Amerikan 6. filosunun NATO programları çerçevesinde 15 Temmuz 1968'de İstanbul'a gelmesi aleyhine gösteriler oldu. Toplum polisi ile göstericiler arasında çatışma çıktı. İTÜ öğrenci yurdu toplum polisi tarafından basıldı ve 53 öğrenci ve 4 polis yaralandı.

1968 yılında yükselen bu olaylarla siyasiler arasında da tansiyon gittikçe yükselmiş, sağ-sol kutuplaşmasından birbirlerini suçlamışlardır. Demirel Hükümeti, CKMP ve Güven Partisi sol temelli eylemlerde, CHP ve özellikle de TİP'i sorumlu tutmuştur. CHP'nin sorumlu tutulmasının nedeni "*ortanın solu*" meselesidir. Bunun sosyalist bir parti olduğuna dair söylemlere karşı CHP, ortanın solunun 'sosyalizm' olmadığını her platformda vurgulamıştır. Buna karşın TİP, tüm boykot ve işgal eylemlerini bazen gizli bazen aleni bir şekilde desteklemiş, demokratik girişimler olarak gördüklerini beyan etmiştir. Diğer taraftan CHP, CKMP'yi Siyasi Partiler Kanununa aykırı hareket ederek komando kampları kurduğunu eğitime başladığını ve hükümetinde bunu durduracak girişimde bulunmadığı bildirildi.²¹²

²¹¹ Sümercan, a.g.t, s.96.

²¹² Cumhuriyet, 3 Ocak 1969.

Türkeş'in iddiaları ret ettiği gün, İnönü Türkiye'de faşizmin varlığından söz etti ve AP'nin bir kanadını aşırı sağcı komandolarla iş birliği yapmakla suçlamıştır.²¹³

Öğrenci olaylarında öğrencilerin öldürülmesine yönelik gensoru TBMM'de AP çoğunluğu ile reddedildi. Başbakana göre bu olaylar masum istekleri aşırı siyasal sonuç çıkartmaya yönelik hatta bir ordu müdahalesini kışkırtan, hatta komünizmin ülkeye gelmesini isteyen davranışlara dönüşmüştü. Demirel bu söylemi ile olayların gün geçtikçe yayılması ve şiddetlenmesi ile 12 Mart 1971 Muhtırasına gidildiğini söylemiştir.

3.12.3. İşçi Hareketleri

1961 Anayasasında sendika kurma ve grev hakkı güvenceye kavuşturulmuştur. 1963'te yeni bir Sendikalar Yasası ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası çıkarılmıştır. Bu yasalar çıkarılmadan önce Senato Komisyonu Raporu'nda tasarının Anayasa'da yer alan prensipler, toplu sözleşme, grev ve lokavt düzeni içinde sendikaların fonksiyonları, üzerlerine alacakları büyük sorumluluğun gerektirdiği durumlar ve zaman zaman işçi-işveren örgütlerinin bu konuda çeşitli yollardan kamuoyuna ve bakanlığa iletilen istekleri göz önünde tutularak yasanın hazırlandığı belirtilmiştir.

Sendikaların toplu sözleşme yapabilen kuruluşlar haline gelmeleri, işçilerin yoğun ilgisiyle karşılanmış ve yasanın yürürlüğe girmesinden sonra sendikalı işçi sayısında önemli artışlar gözlenmiştir. Sendikalar Kanununun yürürlüğe girmesinden önce ülkede toplam sendikalı işçi sayısı 295.710 iken yasanın yürürlüğe girmesinden sonra bu sayı hızla artmış ve 1970 yılında 2.088.219'a ulaşmıştır.

Grev ve toplu sözleşme yasası çıktıktan sonra yapılan en büyük işçi eylemi, 12 Mart 1965'te Zonguldak'taki Türkiye Kömür İşletmeleri'nde gerçekleşmekteydi. İşçiler, ücret artışlarının dağıtımında eşitsizlik olduğunu öne sürerek; ocaklara inmiyor ve Jandarmayla polis sonunda işçilerin üstüne kurşun sıkınca, iki işçi ölüyor, 50 işçi de yaralanıyordu. Çalışma Bakanı Çağlayangil'in işçilerden amele diye söz etmesi de yeni tepkiler yaratıyordu. Oysa çalışanlara amele yerine işçi denilmesi, 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenen İlkelerden biridir.

²¹³ Sümercan, a.g.t, ss.97-99.

İzmir'de de 64 gündür grevde olan Kula Yün Mensucat fabrikası İşçileri 7 Şubat 1966'da Kordon'da yürüyüşe çıkınca yine polisle karşı karşıya gelmişlerdi. Olaylar sırasında 20 işçiyle, 12 polis yaralanıyor; kırkı aşkın işçi de tutuklanıyordu.

AP'li belediye başkanının kendilerini işten' çıkarması üstüne Çorumlu 54 işçi eyleme geçerek, Çorum'dan Ankara'ya ve Ankara'dan da İstanbul'a kadar 716 kilometrelik bir yolda günler süren bir protesto yürüyüşünü gerçekleştirmişlerdi. Bunlar, rastlantısal örnekler değildir. 1966 ve sonrasında' bu nitelikteki büyük kapsamlı işçi eylemleri yılda elliye bulmaktaydı. Böylece bir yandan sendikalar örgütlenip güçlenirken öte yandan da modern sosyal sorunlara yenedünya görüşleriyle bakma alışkanlığı tabana doğru iniyordu.

Harp-iş'in başlattığı grev İstanbul, İzmir, Ankara, İskenderun ve Adana'ya kısa sürede yayıldı. Türk-İş ise işçilerin emekliliklerine ilişkin tasarı 90 gün içinde yasalaşmazsa milyonlarca işçinin sokaklara döküleceğini söyledi. Polis gücü ile olayları durduramayan hükümet askerî birlikleri devreye soktu. Türk-İş emeklilik kanunu destekleyen ve 200 kadar işçinin katıldığı bir gösteri yürüyüşü düzenledi. İşçi hareketinin yaygınlaşması olayları durduramayan hükümetin polis gücünün yanı sıra askerî birlikleri de devreye sokmasına yol açtı. Şubat 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) adı ile kurulan yeni işçi birliği dönemin en aktif sendikası olacaktır.²¹⁴

3.12.4. DP'lilerin Siyasi Haklarının iadesi

Hükümet DP'lilerin siyasi haklarını vermek istiyordu. Ancak askerler ve birçok kesim buna karşı çıkıyordu. Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinin öğretim üyeleri ve yardımcıları, yayınladıkları bildiri ile siyasi hakların iadesi konusundaki gelişmeleri "27 Mayıs Anayasası'nın temellerini sarsıcı" olarak nitelendiriyordu.²¹⁵

Eski DP'liler ile ilgili af kanunu ancak araya bir seçim dönemi girdikten sonra çıkarılabildi. Kanun, 12 Ekim 1969 seçimlerinden sonra, yani seçmen desteği tazelandikten sonra Kasım 1969'da CHP'nin desteği ile çıkarıldı. Senatodan 6 Kasım 1969'da

²¹⁴ Sümercan, a.g.t ,s.100.

²¹⁵ Cumhuriyet, 16 Mayıs 1969.

geçerek yasalaşan tasarı, Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilmiş ve sonunda 16 Haziran 1974 tarihinde yasalaşabilmiştir.²¹⁶

3.13. 1969 Seçimleri ve 12 Mart Muhtırası

1969 Seçimlerinde AP yüzde 46,5 oy ile 256;CHP yüzde 27 oy ile 143;Güven Partisi 6,5 ile 15 Milletvekili çıkarmıştır.13 Bağımsız, MP 6 milletvekili çıkarmıştır.²¹⁷

1969'da AP'nin tek başına iktidara gelmesinin ardından başlayan şiddet olayları, 1970'lerde hızla artarak 1971'de sokak hareketlerine dönüştü. Başta ODTÜ olmak üzere pek çok üniversitede kontrolü elde tutan solcu gruplarda silahlı mücadele yoluyla devrim yapma eğilimi güçlendi.

1969 Seçiminde AP'nin yeniden iktidara gelmesinden sonra ülkede giderek artış gösteren anarşi, öğrenci olayları ve işçi hareketleri Türkiye'yi istikrarsızlaştırmaya ve beklenmedik gelişmelere hizmet ediyordu.1968 yılında demokratik üniversite isteği ile Fransa'da patlak veren öğrenci olaylarının Fransız gençliğinin bir özentisi olduğu sanılmıştı. Fakat kısa zamanda öğrenci olayları Batı dışı ülkelere de sıçrayınca mevcut yönetimleri etkiler bir hal almıştır. Nitekim bu dönemde Türkiye'de öğrenci olayları sıkça görülmüş bu çerçevede ABD Altıncı Filosunun İstanbul'u ziyaretlerinde denizcilerin dövülerek denize atılması, İstanbul Teknik Üniversitesinde olayların meydana gelmesi, ABD Büyükelçisinin arabasının Ortadoğu Teknik Üniversitesinde yakılması, İstanbul Taksim'de "Kanlı Pazar" olarak tarihe geçen olayların meydana gelmesi gibi gelişmeler öğrenci olaylarının basit bir özentiden ibaret olmadığını ve belli siyasal talepleri temsil eden kişisel hareketler olduğunu kısa zamanda kanıtlamıştır.²¹⁸

1970 yılının başından itibaren giderek artan anarşik olaylar Milli Güvenlik Kurulunun devamlı gündeminde idi. Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında askeri kesimde M. Batur'un öne çıktığı dikkat çekmektedir. Nisan 1970'teki toplantı öncesinde bir araya gelen dört komutan arasından Batur'un yaptığı konuşma ve gelişmeleri analiz etmesi önemlidir. Batur olayların ana sebebi olarak ekonomik ve sosyal faktörleri gösteriyor ve çözüm için "Komuta

²¹⁶ Sümercan, a.g.t.,s.95.

²¹⁷ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=6, son erişim: 04.06.2012

Konseyi olarak durumu Cumhurbaşkanına açıklamak, Cumhurbaşkanı başkanlığında 3 büyük partinin üst düzey yöneticileri ile bir toplantı yapıp, onları asgari müştereklerde birleştirecek gerekli icraat ve reformları” önererek “bu sağlanamazsa, maalesef son çare olarak, komuta düzeni içinde meseleye el koymak, bunun için de ciddi, ilmi ve mantıki bir planlama yapmak gerekir” diye konuşmuştur.

1971 başına gelindiğinde Silahlı Kuvvetler içinde artık müdahale yöntemleri tartışılıyor, müdahale için hazırlıklar yapılıyordu. Bu hazırlıkların kısmen veya tamamen Cumhurbaşkanı, başbakan ve Komuta Konseyi tarafından bilindiği anlaşılmaktadır. Komuta Konseyi üyeleri kendi aralarında müdahale yöntemlerini ve yapılacakları tartışırken Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında da sivillerle konu görüşülmekte ve düşünceler dile getirilmekteydi.

Cumhurbaşkanı zaten askerler tarafından bilgilendirilmekteydi. Sivil kesimde de bir darbe ve müdahale beklentisi ve çalışmaları yürütülüyordu. Aslında ordu mensupları ile sivil kesimler arasında müdahale konusunda ortak bir çalışma söz konusuydu. Nitekim Ocak 1971 sonlarına doğru, bir müdahale ile yönetime bütünü ile koymayı planlayan sivil ve asker ortak bir projenin Batur’a sunulduğu bilinmektedir. Avcıoğlu’nun görüşlerini yansıtan ve bir devrim öngören proje dosyasını inceleyen Batur, bazı noktalarına katılmakla birlikte bazı noktalara katılmadığını ve bunları kendilerine bildirdiğini söylemektedir.

Sivillerden Doğan Avcıoğlu ile 27 Mayısçı emekli General Cemal Madanoğlu'nun başını çektiği bir cuntanın 9 Mart 1971'de bir darbe ile iktidarı devralması kararlaştırıldı.

Cuntacılar Devrim Anayasası ve Devrim Partisi Tüzüğü, Devrim Konseyi ve Bakanlar Kurulu listesi hazırladı. Amaç sol bir rejimi Türkiye'de egemen kılmaktı. Plana göre Orgeneral Faruk Gürler devlet başkanı, Muhsin Batur başbakan, Tümgeneral Celil Gürkan başbakan yardımcısı, Bahri Savcı Adalet Bakanı, Osman Olcay Dışişleri Bakanı, Nusret Fişek Sağlık Bakanı, Altan Öymen Basın Yayın Bakanı, hatta Uğur Mumcu da Gençlik Bakanı olacaktı. Ancak sol cuntanın varlığı ordunun genelinden yetki alamamıştır.²¹⁹

²¹⁹ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, 2004, s.206.

Cunta 1971'in Mart ayında çatladı. 9 Mart'ta sol bir darbe planlanmışken, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur saf değiştirdi. Komutanlar, 9 Mart'taki darbeyi engellediler. 12 Mart'ta da Hükümete muhtıra verildi.

3.13.1 12 Mart Muhtırası

12 Mart 1971 günü saat 13.00'de TRT radyolarından okunan ve Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç, Kara kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun imzalarını taşıyan üç maddelik muhtıra, Türkiye'de yeni bir dönemi başlatmıştır. Haberlerde okunan muhtıra şöyledir.

“1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almağa kararlıdır.”²²⁰

Muhtıra Cumhurbaşkanı, Meclis ve Senato Başkanlarına da gönderildi. Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun, gelen muhtırayı okumuş ve karşılığında şunları söylemiştir:

²²⁰ Özdemir, a.g.e., s.262.

“Yüce Cumhuriyet Senatosunun sayın üyeleri, Başkanınız olarak bu muhtıra konusundaki bir hususu, yine Başkanlık sunuşu içinde ve sunuş olarak ve çok eminim ki hepinizin tercümanı olarak, Yüce Senatonun dikkatlerine arz etmek mecburiyetini hissediyorum.

Muhtırada tutum, görüş ve icraatı ile Parlâmentonun, yani dolayısıyla Yüce Cumhuriyet Senatosunun da, «yurt içinde anarşiye ve kardeş kavgasına sebebiyet vermiş olduğu» ve «kamu ümidini yitirmiş olduğu» ithamı atfedilmektedir.

Yüce Cumhuriyet Senatosunun tutum ve icraatı, Anayasaya uygun olarak hazırlanmış bulunan Senato İçtüzüğüümüz ahkâmına göre yürütülmektedir. Bu hepimizin malûmudur.

Anayasa esaslarımıza göre ve demokratik rejimin en geniş mânasiyle tatbik edilmekte olduğu kesinlikle belli olan Parlâmentomuzda ve bilhassa Yüce Senatamızda, başka rejim birliklere benzer bir usul ile sevk ve idare edilemeyeceği de açık bulunmaktadır.

Hakiki kamuoyunun ise ancak bir referandum neticesinde meydana çıkabileceği tabii olduğundan, Yüce Senatamızın işbu ithamlarla bir ilgisi olmadığını kesin inancını arz eder ve Yüce Senatamızın sayın üyelerini saygı ile selâmlarım.”²²¹

Senato başkanının bu konuşmasını AP'liler alkışlarken tabii senatörler ve diğer üyeler, Başkanın tüm Senato adına konuşma yetkisinin olmadığını söylemişlerdir. Muhtırada, Hükümetin hemen istifası istendi. Bu gelişmeler üzerine Demirel hükümeti istifasını vermiştir. Bu sayede Askerler idareyi doğrudan ellerine almamışlardır. Yerine Senato üyesi bir Başbakan Nihat Erim atanacaktır.²²²

²²¹ CSTD, C.64,D.10,13 Mart 1961,s.373.

²²² Yalansız, a.g.e, s.268.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET SENATOSUNDA SOSYAL VE SİYASAL OLAYLAR

Cumhuriyet Senatosu birçok konuda hem araştırma yapmış hem de genel görüşme yapmıştır. Bu bölümde genel görüşmede ele alınan konulara ve bu konularda senatörlerin görüşlerini aktaracağız.

4.1.Kalkınmada Ziraatın Rolü

Senatör Baki Güzey, Memleketimizin kalkınmasında ziraatımızın rolü ve zirai meselelerimiz" hakkında Senatoda açık ve umumi bir konuşma açılmasını isteyen bir dilekçe vermiştir.4 Ocak 1962 de kabul edilen önerge ile ilk olarak Zirai kalkınmayı Senato Tarihinde ele almıştır. Oturumlar 25,30 Ocak ve 1 ve15 Şubat tarihlerinde görüşülmüştür.

25 Ocaktaki oturumda hükümetin temsilcisi bulunup bulunmaması ile ilgili itiraz yaşanmış ancak Başkan, görüşmeye geçmiştir. Senatör Cemal Tarlan Ziraatın önemini şu sözleri ile vurgulamıştır:

“Muhterem arkadaşlarını memleketimizde nüfusun 2/3 ünü teşkil eden köylümüzün bugün ziraatle meşgul oldukları bir realitedir. Bu kadar geniş nüfus tabakalarıyla alâkalı olması bakımından, bundan evvel de bu mevzular üzerinde elbette ki birtakım çalışmalar olmuş, inkişaf lar kaydedilmiş ve bâzı neticeler alınmıştır.

Ancak, bugün zirai bünyede, yüksek nazarlarınızdan kaçmıyacağı üzere, böyle rahat ve istikrarlı bir manzaranın mevcudiyeti de pek iddia edilemez.

Neden? Çünkü, biliyorsunuz ki, köylümüzün mühim bir kısmı, hayatlarını topraklarından elde ettiği gelirlerle temin edemediklerinden, bunun dışında, kendi maişetlerini temin çabası içinde bulunmakta ve ayrıca, bunu temin edemiyen birtakım vatandaşlar da kendi baba yurtlarını terk ederek, büyük şehirlere akın etmektedirler. Şu halde, yorulmuş ve takviyesiz kalmış topraklarımızla hayati bir mücadele yapan vatandaşlarımıza kolaylıklar göstermemiz gerekmektedir. Buna bir çare bulmak, bu meselenin üzerine eğilmek mecburiyetindeyiz arkadaşlar.

Arkadaşlar, tohum işlerine gelince: Tohum işleri; vasfım kaybetmiş olan tohumdan menfi netice alınmaktadır. Bugün köylümüzün elinde bulunan tohum vasfını kaybetmiş olan

tohumdur. Hükümet olarak buna vermiş olduğumuz, 5254 sayılı Kanunla çiftçilerimize damıttığımız tohumluk 45 bin ton civarındadır. Yine –resmî kaynaklardan aldığımız bilgiye göre bizim ihtiyacımız 400 bin tondur, arkadaşlar. Buna işaret ettikten sonra, biz Y.T.P. olarak bir tohumluk endüstrisinin kurulmasına taraftarız arkadaşlar.”²²³

Senatör Hazım Dağlı bu konuda şunları söylemiştir:

“Arkadaşlarım, iktisadi politikamızın tâyini kalkınmamızın hedef tutacağı yollar benim kanaatime göre şöyle olmalıdır.

1. Ziraat politikamızı inkişaf ettirmek,
2. Madenciligimizi inkişaf ettirmek,
3. Deniz mahsullerimizi inkişaf ettirmek,
4. Kura yem işini temin etmek.

Ziraat politikası deyince de, birinci safhada, yalnız buğday istihsalı, hububatımızın çoğaltılmasıyla yetinmeyerek, 'buna muvazi olarak hayvancılığımızı ve meyveciliğimizi inkişaf ettirmek iktiza eder. Ziraat birinci safhada deyince, sanayii ihmal mânasına almadığımızı da arz etmek isterim. Sanaysiz 'bir ziraat politikasının yürümeyeceğine kaniim. Bendenize göre, sanayimizin hedefi de ziraat sanayiinin inkişafını birinci derecede ele almak: olmalıdır. Ziraat mahsullerimizin sanayii birçok kollara' ayrılabilir. Maden sanayiinin hedefi de; madencilüğimizin inkişafı ve diğer pazarlarda rekabet edecek bir şekilde ayarlanması olmak gerekir. Sanayimizin inkişafında tercihleri tâyin etmek birinci şarttır.

Muhterem arkadaşlarım, Türkiye'deki ziraatin çok iptidai oluşu ve hamleyi yapamayışımız, daha doğrusu teknik züraate gidecek imkânları hazırlamayışını² bizi felâkete götürmektedir. Türkiye nüfusunun dörtte üçü köylerde olduğuna ve bunların hepsi geri usullerle ziraat yaptığina göre, köylümüz müstahsil değil, müstehlik vaziyettedir. Her köylünün emeği, sermayesi değerlendirildiği takdirde kâr yeine zarar ettiği görülür. Kendisine ne kadar buğday ektiğini, ne kadar tarlası bulunduğunu, ne kadar emek sarf ettiğini sorduğumuz ve maliyet hesabını çıkardığımız zaman neticenin hakikaten korkunç olduğunu görürsünüz.”²²⁴

²²³ CSTD,c.,d.1,25.01.1962,s.438.

²²⁴ CSTD,c.,d.1,25.01.1962,ss.439-441.

Dağlı konuşmasında halkın 3000 yıllık, Sümerlerden kalma yöntemlerle, hala yağmura bağlı tarım yaptığını, kuraklıklar ve ıslah olmamış ürünler nedeniyle ürünün az olduğu ve bu nedenlerle şehre göçtüğünü söylemiştir. Çözüm olarak teknik elemanlar ve devlet desteği ile halkın bu gücünün kuvvetlendirilip, ülkeye faydalı hale getirilmesini istemiştir.

30 Ocak 'ta konuşma yapan Baki Güzey, toprak erozyonun önlenmesi gerektiğini söylemiştir. Konuşmasında ülkemizin çok çeşitli iklimlere sahip olduğu hem çay yetiştirecek kadar nemli hem de Akdeniz kadar sıcak iklimin bulunduğunu söylemiştir. Trakya bölgesinin sebze meyve ihracında pilot bölge olmasını önermiş, ayrıca ziraat vergisinde de ıslahatını istemiştir.²²⁵

Senatör Amil Artus konuşmasında, ülkedeki gelirin yüzde elliye yakınının ziraattan sağlandığını söylemiştir. Buna ticaret ve ulaştırma eklenirse payın daha da arttığını söylemiştir. Ziraatın payının öneminden bahsedip, tarımsal sanayinin geliştirmesini istemiştir. Ziraatta en büyük sorunların, sulama, insan kaynağı ve kredi olarak görmektedir. İlk önce bu sorunlar çözülmelidir. Zirai tarım sigortasının öneminden bahsetmiş ve toprak reformunun yapılmasını istemiştir.²²⁶

Zirai kalkınma konusu, o sıralarda görüşülen bütçede de ele alındığı için çok fala görüşülmemiştir.15 Şubat 1962 de Kars Senatörleri; Sırrı Atalay, Mehmet Hazer, Kars Senatörü Turgut Göle hayvancılıkla ilgili olarak hükümetten istediklerini gösteren bir liste okumuşlardır. Konuşmanın sonunda Başkan, burada bir karar alınmayacağını ancak hükümetin çalışmalarını bu doğrultuda yapacağını söylemiştir.²²⁷

Senatörler, hükümetin politikalarına doğrudan müdahale edemese görüşlerini açıklamışlardır. Ziraat meselesinde hepsi de araştırma yapmışlar ve görüşlerini aktarıırken rakamlar ve oranlardan yararlanmışlardır. Zirai kalkınma konusunda çoğu hem fikirdir. Hepsi de yetişmiş eleman, teknik bilgi, kredi konusunda durmaktadır. Bu genel görüşme yaşanırken ilk olması nedeniyle bazı acemilikler yaşanmış ancak sorunlar halledilmiştir.

²²⁵ CSTD,c.1,d.1,30.01.1962,ss.460-466.

²²⁶ CSTD,c.1,d.1,30.01.1962,ss.468-471.

²²⁷ CSTD,c.1,d.1,15.02.1962,ss.648-649.

4.2. İşsizlik

Senatör Esat Çağa ile Amil Artus'un, işsizlik mevzuu üzerinde Senatoda genel görüşme açılmasına dair önergesi kabul edilmiştir. İlk görüşme 8 Mayıs, ikinci görüşme ise 10 Mayıs 1962'de yapılmıştır. Başbakan İsmet İnönü ve bazı bakanlar, görüşmede hazır bulunmuşlardır. İnönü'nün şu sözleri bu görüşmenin önemini belirtmektedir:

*"Sayın Başkan, yüce üyeler, işsizlik konusunda Yüce Senato, genel görüşme açmak için karar vermiştir. İctimai ve iktisadi alanda memleketin büyük bir meselesi; öteden beri gelmiş, yerleşmiş büyük bir meselesi olan işsizlik (konusunda., düşündüğümüz tedbirleri göstermeye medar olur düşüncesi ile Yüce Senatoyu geniş ölçüde aydınlatmaya çalışacağız. Bunun için, Çalışma Bakanı, Bayındırlık Bakanı, Sanayi Bakanı ve Tarım Bakanı ile çalışma hazırlığı yapıldı. Müsaade buyurursanız, sırasıyla işsizliğe tesir edecek çalışmaları, tedbirleri, içinde 'bulduğumuz durumda ve Önümüzdeki zamanlarda, nasıl gördüğümüzü, takip ettiğimizi anlatmış olacağız. Belki, meselenin mahiyeti itibariyle, "İçişleri Bakanına da sorulacak, İtevcih edilecek sorularınız olabilir. Maatteessüf vazife sebebiyle, İrişleri Bakanı bugün burada değil. Fakat bir emriniz olursa, onun adına cevaplamaya çalışacağız. Buna rağmen mutlaka, onun cevap vermesi lâzım gelen mevzular olursa, müsaadenizle, kendisinin bulunduğu zamana, tehir ederiz. Şimdi, eğer Yüce Başkan ve Yüce Senato sırayı kabul ederse Çalışma, Bakanımızdan başlayarak maruzatımızı bildirmeye başlayacağız."*²²⁸

Görüşme için önerge veren Esat Çağa, konuşmasına 3 Mayıs günü işsiz inşaat işçilerinin yaptıkları gösteri yürüyüşünün temelini siyasi değil ekonomik ve sosyal sorunlar oluşturduğunu söylemiştir. Kürsüde, bütün isyanların, Roma'da köleler, 1917 Rusya'da devrimde açlar ve sefiller, Fransa'da 1789 'da yine fakirler yüzünden çıktığını söylemiştir. Çağa ülkenin en büyük nüfusunun tarımda yaşadığını bunun için tarımsal reform yapılmasını istemiştir. Soruna çözüm olarak hem devlet hem de Hususi servetin, memleket hizmetine gitmesini zorlamak yoluyla halka iş fırsatı yaratılmalı ve köy enstitülerinin yeniden açılmasını istemiştir.²²⁹

²²⁸ CSTD,c.4,d.1,08.05.1962,s.6

²²⁹ CSTD,c.4,d.1,08.05.1962,ss.7-10.

Çalışma Bakanı Bülent Ecevit konuşmasına işsizliğin yeni bir sorun olmadığını, uzun süredir bu sorunun çözülmesine çalışıldığını söylemiştir. Verdiği rakamlara göre İş ve İşçi bulma Kurumuna başvuran her 5 kişiden 4 'ü iş bulmuştur. Önceki zamana göre ciddi bir artış olmuştur. Hükümet olarak bölgesel kalkınmaya öncelik verdiklerini söylemiştir. Almanya ile yapılan anlaşma ile bu ülkeye gidenlerin sayısı 11.000'ini bulmuştur. Sözlerinin sonunda kalkınma ile ilgili şunları söylemiştir:

“Kanaatimizce, kalkınma meselemizi olduğu gibi işsizlik meselemizi de büyük ölçüde halledebilecek esas tedbirler, yatırımları artırmak ve bölge kalkınmasını gerçekleştirmektir. Yatırımlar konusunda daha tafsilâtlı bilgiyi ilgili, yetkili Bakan arkadaşlarımız ayrıca vereceklerdir. Devlet bütçesinde yatırım imkânları bu yıl, geçen yıla nazaran 700 milyon liralık bir yükseliş gösterdiği gibi, ayrıca Karma Hükümetinizin dost ve müttefiklerimize güven verici tutumu dış yardım imkânlarını da, son günlerde müşahade etmiş olacağınız gibi, geniş ölçüde artırmaktadır. Bu artan dış yardım imkânları hiç şüphesiz, memlekette yatırımları hızla çoğaltmak ve yeni iş alanları açmak imkânına bizi kavuşturmuş olacaktır.”²³⁰

Tabii Senatör Sıtkı Ulay konuşmasına başlarken her senatörün düşüncelerini belirtmesini istemiş ve ülkedeki işsizliğin durumunu belirten büyükçe bir levhayı başkanlık kürsüsünün önüne koymuştur. Levhada şu tespitlere yer verilmiştir:

*“Sosyal ve münferit hayat sürebilenler: 400 bin kişi
Normal üstü iyice hayat sürebilenler: 1 milyon kişi
Normal üstü orta halde hayat sürebilenler: 1-2 milyon kişi
Normal altında borç alarak gününü gün edebilenler: 6 milyon kişi
Ekmeğini zeytin soğan veya çorba ile katık edebilenler: 15 milyon kişi
Yalnız ekmek su bazen çay zeytin veya pek az katık bulabilenler: 2 milyon kişi
Tam işsiz olanlar ve aç da kalabilenler: 1-2 milyon kişi
Çalışan nüfus 14-15 milyon kişi”²³¹*

Tabii Senatör Vehbi Ersü işsizliğin çözümü ile ilgili şu çözümleri önermiştir:

²³⁰ CSTD,c.4,d.1,08.05.1962,ss.11-17.

²³¹ Barış Kenaroğlu, **Cumhuriyet Senatosu'nda Millî Birlik Grubu**, Yıldız Teknik Üniv., Sosyal Bilimler Ens., Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2006, ss.70-71.

“1) Bilhassa köy yolları ve içme suları gibi mahalli toplulukların yatırım faaliyetlerine iştirakler ciddi bir şekilde ele alınmalı ve geliştirilmeli

2) Karayolları, devlet isleri ve toprak-su yatırımlarında isleri aksatmayacak ölçüde işçi kullanan inşaat memurlarını, makine kullanmasıyla mukayese ederek is sahaları açma imkânları araştırılmalı

3) Devlet teşkilatındaki sürtüşmelerden mütevellit ağır aksak gidişe son vermek için idari reform çalışmaları hızlandırılmalı

4) İktisadi devlet teşekküllerinin reorganizasyonu tahakkuk ettirilmeli

5) Toprak reformu süratle tahakkuk ettirilerek çiftçimiz toprağa bağlanmalı

6) Vergi reformu tahakkuk ettirilerek her çeşit is sahasında istikrarlı ve tam randımanlı çalımsa imkânları yaratılmalı

7) Zirai sanayi süratle geliştirilmeli

8) Devlet idaresinde devamlılık verim ve dinamizm sağlanmalı

9) Mahalli ihtiyaçları karşılayacak ve nüfus hareketlerini de önleyecek küçük işletmelere öncelik tanınmalıdır.”²³²

10 Mayıs 1962’de işsizlik görüşülmeye devam etmiştir. İzzet Gener işsizlik ve kalkınma ile ilgili Japonya örneğini vermiş ve şunları söylemiştir:

“1960 da Japonya’da gelir ve sermaye kaynakları son derecede dar ve kifayetsizdi, tabii kaynaklar yetersiz ve iç piyasa fakirdi, sınai ve ticari müesseselerin yarısı (50) veya daha az işçi çalıştırıyordu. Endüstrinin büyük bir kısmı iptidai usullerle işletiliyor ve rekabet şartlarına dayanamayacak gibi görünüyordu. Küçük müesseselerin sahipleri işletmecilik tekniğine yabancı idiler.

Japonya’da (10) yıl içinde büyük sermayeler birikmesine yol açan konjonktürün ana hatları şöyle ifade edilebilir. Japon bankaları, sermaye piyasasını teşkilâtlandırmaya hususi tasarrufu yatırım sahalarına sevk etmeye ve iş adam biriyle sıkı bir iş birliği kurmaya muvaffak olmuşlardır. Küçük ve iptidai tesislerin yanında, yüksek teknik seviyesine ulaşan modern fahri kahır vücuda getirmişlerdir. Piyasa erbabından büyük bir kısmı iktisat ve işletme tekniğine yabancı bulunmakla beraber büyük müesseselerin ve banka mütehassıslarının rehberliği, ihracatta ihtisaslaşmış branşların faaliyetini genişletmesini

²³² CSTD,c.4,d.1,08.05.1962,ss.24-25.

sağlamıştır. On yılda fiyatların takribim yüzde 5 pahalılaşmasına mukabil produktivite % 47 ve ücretler % 37 artmıştır.

1961 yılında başlıca dünya memleketlerinde istihsal ilerlemiş, iş hacmi artmış, işsizlik azalmış ve millî gelirler yükselmiştir. Türkiye’de ise bunun aksine olarak istihsal ve iş hacmi azalmış, işsizlik artmış ve milli gelir seviyesi düşmüştür. Durumumuzun ne katlar acıklı olduğunu bütün açıklığıyla ortaya konması zamanı gelmiştir. İstihsalimiz, başlıca gıda maddeleri bakımından dahi düşük istihlâk seviyemize rağmen, geçinmemize yetmemektedir. Amerika’dan buğday et, peynir, süt ve pirim; yardımları bekliyor ve alıyoruz. Açıklarımızı yabancı kaynaklardan gelen yardımlarla doldurmaya, çalışıyoruz. Bunların dışında da hemen her ihtiyaç için yardımlara muhtaç, bir durumdayız. Şehirlerde hatta kasaba ve köylerde açık ve gizli bir işsizlik endişe verecek bir dereceyi bulmuş ve halta aşmıştır. İşsizlik millî bünyemizi kemirmeye ve aşındırmaya başlamıştır.”²³³

Senatörler işsizlik konusunda görüşlerini paylaşmış ve hükümet de bu konuda hem cevap vermiş hem de görüşlerini dile getirmiştir.10 Mayıs’ta verilen bir önerge ile görüşmelerin bitmesi istenmiştir. Bu önergeye karşı çıkan Suphi Batur, daha konuşacak yirmi arkadaşız var, herkes görüşünü söyleyemeyecek mi? demiştir. Ancak önerge kabul edilmiş ve görüşmeler sonuçlandırılmıştır.²³⁴

4.3. Türkiye’nin Dış Siyaseti

Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu 3 Ocak 1963’te önerge vererek, Türkiye’nin, dış meseleler karşısında takip ettiği ve edeceği politika hakkında ve bu meyanda milletimiz için hayati ehemmiyet taşıyan NATO, CENTO, Ortak Pazar, Yardım Konsorsiyumu ve Kıbrıs durumu gibi konularda Senatonun aydınlatılmasını istemiştir.8 Ocakta görüşme kabul edilmiş ve Dışişleri Bakanının konuya hazırlıklı olması için 15 Ocak tarihine ertelenmiştir.²³⁵

Önerge sahibi Fethi Tevetoğlu konuşmasında, partiler iç siyasi çekişmelerde birbirlerine muhalif olabilirler ancak dış politikada aynı görüş ve İlkerleri savunmalıdırlar.

²³³ CSTD, c.4,d.1,10.05.1962, ss.114-115.

²³⁴ CSTD, c.4,d.1,08.05.1962, s.30.

²³⁵ CSTD, c.7,d.1,08.01.1963, ss.609-611.

Türkiye, dış politikada “*Yurtta Barış, Dünyada Barış*” ilkesini savunmaktadır. Ona göre NATO ve CENTO’ya bağlılığımızın sebebi temel fikirdir.

Türkiye ve diğer NATO üyeleri, insan fikrini temel almaktadır. NATO insan haklarını korumak için kurulmuştur. Türkiye bu savunma paktı sayesinde üye ülkelerin sınırını Ağrı iline kadar çekmiştir. O dış politikada Müttefikler ile beraber olmayı, komşular ile dostane ilişkiler olmasını savunmuştur. Rusya ile aramızda dostluk olmalı ancak Komünizm mücadele edilmelidir. Mısır ve diğer Arap ülkeler ile işbirliği olmuyor ise çölde Vaha yaratan İsrail ile iyi ilişkiler sağlanmalıdır. Kıbrıs konusunda 1959 anlaşmasından doğan haklarımız korunmasını ve Ortak Pazara girilmesini istemiştir. Sözlerinin sonunda şunları söylemiştir:

“Muhalefet partisi olarak iktidardan beklediğimiz, son milletlerarası temayül ve cereyanları incelikleriyle kavrayıp vatanımızın barış içinde yükselmesini sağlayacak, milletlerarası münasebetleri kavileştirecek, ekonomik durumumuzu geliştirecek, Dünya barışına cidden faydalı ve yardımcı olmamızı mümkün kılacak ileri görüşlü, metotlu ve plânlı dinamik bir dış politikayı birlik ve beraberlik içinde tanzim ve takibetmesidir. Bu hizmette muhalefete vazife ifası imkân ve fırsatı tanınması, iktidarın hak tanırılık ve demokrasi anlayışındaki ölçüsü olacaktır.”²³⁶

AP Grubu adına Konuşan Enver Aka, NATO ve CENTO’dan bahsetmiş ve Türkiye’nin NATO’daki durumunu şu sözleri ile anlatmıştır:

“NATO savunma ittifakı içinde Türk ordusunun durumuna gelinle; NATO emrindeki Türk ordusu, Sovyet Rusya ve peykleriyle 1 000 kilometreye yakın bir kara hududu üzerinde karşı karşıya bulunmakta ve NATO’nun sağ yanının savunma vazifesini üzerine almaktadır.

Her ne kadar muhtemel bir harb halinde katî neticenin Avrupa’da alınacağı düşünülmekte ise de; Türkiye’nin jeopolitik ve stratejik durumu münasebetiyle, Akdeniz’e açılan suyuollarının, Süveyş kanalına ve Afrika’ya giden karayollarının üzerinde bulunan Türk ordusunun Avrupa’daki katî neticeyi muharebeler üzerindeki müspet tesirini ve bu suretle oynayacağı mühim askerî ve stratejik rolü hiçbir zaman küçümsememelidir.

²³⁶ CSTD, c.8,d.1,15.01.1963, ss.30-35.

Türkiye 480 bin kişilik bir orduyu NATO ittifakı içerisinde kendi varlığının ve hür dünyanın müşterek savunması uğrunda, ayakta tutmaya çalışmakta ve her yıl kendi mütevazı bütçesinin % 23 nü vermek suretiyle iktisadi kalkınmasından kestiği insan gücü ve para fedakârlıkları ile hürriyet ve sulha olan bağlılığını bilfiil ispat etmektedir.

Müttefiklerimizin kendi ordu personellerine yaptıkları masraflara nispetle pek az bir masrafla yetinen Türk Silahlı Kuvvetlerine mensup kanaatkâr subay, astsubay ve erler, Türk Ordusunu muharebeye hazırlamak için kış ve yaz her türlü tabiat şartları ve mahrumiyetler içinde gece gündüz çalışarak ordunun muharebe gücünü daima ayakta tutmaya gayret (itmekte ve şahsi fedakârlıklardan kaçınmamaktadırlar.

Bu çalışmalara paralel olarak ordunun teşkilâtı, disiplini ve NATO standartları seviyesinde subay, teknik personel kadroları tamam, ikmal ve lojistik işleri mükemmel olursa bu birliklerin muharebe gücünün fevkalâde olmaması için hiçbir sebep yoktur.”²³⁷

17 Ocak 1963 tarihli birleşimde Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin söz almıştır. Konuşmasının başında ikinci dünya savaşı, Birleşmiş Milletler ve Atom enerjisinden söz etmiştir. Avrupa'nın nüfusu yüzyılın sonuna doğru azalacak, Asya özellikle Çin'in artacak ve dış politikanın buna göre şekillenmesi gerekecektir. Türkiye'nin politikası Atatürk'ün söylediği gibi Yurtta Barış Dünyada Barıştır.

Küba buhranı sırasında ABD, Türkiye'deki Jüpiter füzelerini çekmeyi reddederek verdiği önemi göstermiştir. Türkiye askeri bakımından NATO'nun en güçlü silahlarından biridir. NATO'nun Türkiye'ye katkılarını şöyle söylemiştir:

“NATO Savunma İttifakı içinde, bütün üyelerin istiklâl veya toprak bütünlüğünün korunması, ittifaka vücut-ve hayat veren, esastır. Aynı şekilde, ittifakı bütünü ile ilgilendiren bir konuda bütün üyelerin, özellikle üyelerden birini bilhassa ilgilendiren bir-konuda, o üyenin mutabakatı olmaksızın karar alınması da bahis konusu değildir. NATO bugün ve âti için gerek memleketimizin, gerek mensup bulunduğumuz hür milletler camiasının müdafaasında, her hangi makûs bir ihtimale meydan bırakmayacak en kudretli teminattır.

²³⁷ CSTD, c.8,d.1,15.01.1963, s.36.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden beri memleketin bağımsızlık ve emniyetini en sağlam şekilde teminat altında bulundurmayı, başlıca gaye edinmiştir.

NATO içindeki fedakârlığınız mukabilinde elde ettiğimin diğer hak ve menfaatlerin muhasebesine gelince; Takdir, buyuracağınız gibi. Belirli bir zaman çerçevesinde kalmak ve emniyet mülahazalarını da göz önünde bulundurmak mecburiyeti. dolayısıyla, sır kısa açıklamada bulunmak lığıma müsaadenizi rica ederim.

Biz, NATO'ya iltihakımızdan bu yana, 11 yıla yakın bir zamandan beri, ittifakın bü'l ün faaliyetlerine üçümüz nispetinde katıldık ve ittifakın üyelerine bahşettiği bütün maddi ve manevi imkânlardan geniş ölçüde faydalandık, Değeri .milyarları bulan askerî malzeme yardımlarına ilâveten, NATO'nun müşterek enfrastrüktür programlarından memleketimizde inşa edilen askerî tesislerin kıymeti, 2.5 milyar T. L. civarındadır. Bu arada mütemadiyen yeni programlara da katılmaktayız.

*NATO'nun tanıtma programları memleketimize özel fonlar temin etmektedir. NATO ilim bursları sayesinde yüzlerce genç. Ve yetişmiş ilim adamımız kendi ihtisas dallarında araştırmalar yapmak imkânını sağlamış ve, sağlamaktadır, Memleketimizdeki araştırmacılara kendi laboratuvarlarında en yeni usullerle çalışma, imkânları temin olunmaktadır. Sivil savunma ve fevkalade hal plânlaması konularında ittifakın bütün çalışmalarına katılıyoruz. Yeni geliştirilen en modern silahların imalâtına, sanayi gücümüzün imkânları nispetinde katılmak suretiyle hem malî bakımdan, hem iş temin etmek ve sanayimize tecrübe ve vüsat kazandırmak bakımından, büyük istifadeler temin etmek yolundayız. Birer cümle ile temas ettiğim bu konuların her biri çok geniş çalışmaların, önemli teşkilât, kurulmasının ve çok taraflı iyi niyet ve iş birliğinin mahsulüdür. Şu ciheti bilhassa önemle tebarüz ettirmek yerinde olur ki, bu faaliyetlerimizin hiçbirinde diğer ittifak üyelerinden geride değil, birçoğunda en ön safta yer almış bulunuyoruz.*²³⁸

Erkin konuşmasının Kıbrıs ile ilgili olarak, Makarios' un anayasayı ihlal ettiğini, ancak Türkiye'ni hem Kıbrıs Türklerini hem de Batı Trakya Türklerini koruyacağını söylemiş ve BM'de gerekli girişimlerin yapıldığını söylemiştir.

²³⁸ CSTD, c.8,d.1,17.01.1963,ss.59-60.

4.4.Türk Petrolleri

Senatörler; Esat Çağa, İhsan Akpolat, Rifat Özdeş, Ahmet Naci Arı verdikleri önergede Batman Petrol Rafinerisini stokunun 7000 tondan 15000 tona çıkması ve bu nedenle üretimi kısmak zorunda kalacağından söz ederek, Türk Petrolleri konusunda Genel Görüşme talep etmiştir.

Esat Çağa konuşmasında Batman Petrol Rafinerisindeki durumdan bahsetmiştir. Üretilen petrol elde kalmaktadır. İstanbul ve diğer illerdeki rafineriler ki yabancı şirketlere aitler ithal petrolü işlemektedir. Rafinelerin kapasitesi üretimin üzerindedir Bu soruna bir çare bulunmalıdır. O halde bu petrol ihraç edilmeli ancak İtalya'daki tesis bütün Avrupa'ya Petrol veriyor. Suriye ve İran da bizden alacak değiller, kendileri satıyor. Bu nedenle rafineriler petrol satma rekabetine girecek. Türk Petrollerinin de diğerleri ile rekabet edecek gücü azdır. Bu nedenle Petrol Kanununda buna uygun düzenleme yapılmalı demıştır.²³⁹

Senatör Rifat Özdeş, Petrol konusunda şu çarpıcı örneği vermiştir:

“İstanbul Rafinerisi hakkında çıkan bir haber vardır ki, bu haber akla çok garip geliyor. Biz, gerek İstanbul ve gerekse Mersin Rafinerisinin istihsal ettiği Fuil – Oili 10 - 11 dolar arasında ihraç ediyoruz. Yunanlı Onasis, İstanbul Rafinerisinden aldığı 10 dolarlık petrolü eski -bir tankerle Pire'de depo etmektedir.' Buna mukabil, Türkiye'de Fuil – Oil 20 dolar mukabili Türk parası ile satılmaktadır. Haber aldığımıza göre, bütün Türk gemileri, Türkiye'den Fuil - Oil alacaklarına Onasis gemisinden 10 dolardan satın almaktadır. 10dolara ihraç ediyoruz, 13 dolara tekrar satın alıyoruz. Bunun da sebebi nedir anlayamadım. Buna da cevap verilmesini rica ediyorum.”²⁴⁰

Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş bu konu ile ilgili uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Petrolle ilgili bazı şirketlerin Ticaret Bakanlığına bağlı olduğunu bu nedenle kendilerinin bir şey yapamadığını söylemiştir. Yabancı işletmeli rafinelerle ilgili olarak da bunların petrol kanuna göre hareket ettikleri yasal olarak bir şey yapamayacaklarını ancak Türk Petrollerine kendilerinin önem vereceklerini söylemiştir.

²³⁹ CSTD, c.11,d.1,04.06.1963,ss.387-390.

²⁴⁰ CSTD, c.11,d.1,04.06.1963, s.390.

Petrol kanunu, Türkiye'ye ham petrol girişini serbest bırakmaktadır. Bu nedenle yabancı petrol şirketlerinin dışarıdan getirdikleri petrolü istedikleri gibi işlemesine izin vermektedir. Yabancı şirketler 200 milyon liralık yatırımla gelmiş ve pazarda hâkim olmuşlardır. Türkiye'deki Rafineri sayısının ihtiyaçtan fazla olduğuna şüphe yoktur. Ancak bunların kurulması 1960 yılından önce ve hükümetin daveti üzerine olmuştur. Bu rafinelerinin neden kapasite altı çalıştığı ile ilgili kesin bir bilgisi olmadığını söylemiştir.²⁴¹

6 Haziran'daki oturumda Nevzat Sengel durumla ilgili şunları söylemiştir:

“Türkiye Petrollerinin elinde mevcut olan stok benzindir, yani mamul maddedir. Bunun 15 000 ton gibi bir yekûna baliğ olması kendisinin satış teşkilâtının olmaması ve Türkiye petrollerinin mallarını satmakla mükellef olan Petrol Ofisin diğer yabancı şirketlerin satış teşkilâtlarıyla rekabet edememesinden ileri geliyor. Bir malı yapmak kadar onu piyasaya arz etmek de mühimdir. Yabancı şirketler ham petrolü ithal ediyor ve bundan elde ettikleri mahsulleri kendi satış teşkilâtları vasıtasıyla ve en iyi bir şekilde piyasaya arz ediyorlar.

Şu hale göre Hükümet tasarrufları ve kanunlarının memleket ihtiyaçlarına göre ayarlanması en tabii haklardandır. Binaenaleyh bizim memleketimizde de bu memleketin nemalarından istifade eden ecnebi petrol şirketlerine Hükümet kararları ile memleket iktisadiyatında mühim olan yerli ham petrolden işleyerek Türkiye petrollerinin elinde mevcut dolan fazla benzinin tevzii ve satışı mesuliyetinin kabul ettirilmesi ve dünyanın her tarafında rastlanan tedbirlerdendir. Yabancı petrol şirketlerine, memleket ihtiyacının noksan kalan kısmı kadar memleketimize ham petrol ithal ettirilmesi hususunda Sayın Bakanın müzahir olmasını rica eder, hepinizi saygı ile salamlarım.”²⁴²

Senatörler, Türk Petrolleri ile ilgili temel sorun olarak yerli üretim petrolün rafineride işlenememesi ve işlenmiş madde olan benzin ve türevlerinin satılmadığını söylemişlerdir. Görüşmeye Sanayi Bakanı da katılmış, mevcut durum hakkında bilgi vermiş ve sorunun çözümü konusunda fikir alışverişi yapılmıştır.

²⁴¹ CSTD, c.11,d.1,04.06.1963,ss.391-404.

²⁴² CSTD, c.11,d.1,06.06.1963,ss.435-436.

4.5. Kıbrıs

4.5.1. Kıbrıs Sorununun Dış Politikaya Etkisi

1950’li yıllardan itibaren Kıbrıs konusu, Türk Dış Politikasının temeli olmuştur. Özellikle 1964 yılında çıkan olaylar ve sonrası Senato’da tartışılmıştır. AP Senato Grubu Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil ve diğer gruplardan 7 Senatör bu konuda görüşme yapılması için önerge vermişlerdir.10 Eylül 1964 günü yapılan oturumda Çağlayangil ile İhsan Hamit Tığrel arasında usul hakkında tartışma yaşanmıştır. Yapılan oylamada görüşme açılması kabul edilmiş ve görüşme bir sonraki oturuma bırakılmıştır.²⁴³

AP adına konuşan Çağlayangil önce Millet Meclisi’nde yapılan Kıbrıs oturumuna vurgu yapmıştır. Çağlayangil, hükümeti ve özellikle İnönü’yü hedef almıştır. Konuşmasında hükümeti şu şekilde eleştirmiştir:

“Meselenin bu şekilde olması halinde tarafların bir mutabakata varması mümkün, hatta kolaydı. Ama olaylar böyle yürümüyor. Hükümet bir taraftan Londra ve Zürich Anlaşmaları yürürlükte, ben bunları dostlara, müttefiklere kabul ettirdim, o esaslar dairesinde düğümü çözüyorum, diyor. Diğer taraftan bu anlaşmalarla hiç ilgisi olmayan yeni mevzuları, teklifleri, plânları mücerret şahsi kanaat ve istikametinde müzakereye istekli görünüyor. Bu olmaz, olamaz. Bir kere anlaşmaların dışına çıkıldı mı, meselenin nerede, nasıl biteceğini kestiremeyiz. Gerileyeceğimiz son noktanın hudutları meçhul kalır. Hükümetin böyle bir karara yetkisi de olmamak icap eder. Bu; Millet Meclisinde sayın bir parti sözcüsünün de ifade eylediği gibi, kendi fikir ve kanaatlerini herkesin ve bütün müesseselerin üstünde sayan şahsi bir politikanın nişanesidir.

Muhterem arkadaşlar,

Her hangi bir lider, kendi partisini şahsi otoritesiyle idare etmeyi uygun bulabilir. Bunun zararı nihayet partisine olur. Bir Hükümet Reisi icraatında şahsi kararları ile partizan bir tutuma düşebilir, bunun zararı nihayet muhalefet partilerine olur. Fakat bir Başvekil, Kıbrıs davası gibi sade Türk Milletini değil, bütün dünyayı ve cihan sulhunu ilgilendiren

²⁴³ CSTD, c.21,d.1,08.09.1964,ss.599-602.

önemli bir meseleyi, bırakın bunu bildiğimiz gibi halledelim, dediği anda artık sabır ve tahammüller taşar, ona dur, yeter demenin zamanı gelir”²⁴⁴

CHP adına konuşan Mehmet Hazer konuşmasında, birlik ve beraberliğe vurgu yapmıştır. Muhalefetin Kıbrıs ile ilgili bilgilerinin olmamasını yadırgadığını çünkü hükümetin politikasını radyoda yayınladığını Mecliste anlattığını söylemiştir. Hazer konuşmasının sonunda şunları söylemiştir:

“Muhterem arkadaşlar, bugün Türk Milleti muhalefetiyle, iktidarı ile açık bir tehlike ile karşı karşıyadır. Gerekliğinde milletle beraber bir savaş bizim için bir düğün olabilir, biz bunun için hazırlanıyoruz. Fakat savaşa gitmeden evvel haklı olmanın esbabını da hazırlanmaya mecburuz. İçeriye bunu anlatmak için mecburuz, dışarıya bunu anlatmak için mecburuz. Bunlar yapılmadan evvel daha meselenin başında Hükümet bombardımana yel t enseydi, çıkarmaya teşebbüs etseydi; bugünkü kadar haklı olamazdı. Bugünkü haklı durumunda elinde bulunan her vasıtayı kullanacak Hükümeti C. H. P. bu sebeple desteklemekle ve ona başarı imkânları sağlamaktadır. Güvenlik Konseyi kararlarını dinlemeden, Birleşmiş Milletlerle taahhütlerimizi ihlâl ederek yapılacak teşebbüslerin mesuliyeti bir Hükümeti yıkmaya kâfi gelmez. Bir memleketi de harabede bilir. Bu kadar teenni ile hareket etmiş, muahedelere sadakat göstermiş haklarını titizlikle müdafaa etmiş olan bir Hükümet bugün bu kadar hırpalanırsa dün ani tecavüzlere kalkışmış olsaydı belki de bugün daha çok itham edilebilirdi. Bu Hükümet korkmadan, milletin nefine olan her tedbiri almaya kararlı olduğunu bugüne kadar olan tutumu ile ispat etmiştir.”²⁴⁵

Konuşmaların sonunda Başbakan İnönü’de bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların adada Türklerin haklarını çiğnediğini, Eğer halkın emniyeti söz konusu olursa Kıbrıslılarla birlikte savunma yapılacağını söylemiştir. Kıbrıs Türk halkına karşı yapılan ambargoyu kaldırmak için her türlü hukuki yolun denendiğini söylemiştir. Kendilerini eleştiren AP Grubuna cevap da veren İnönü son olarak, Kıbrıs sorunun mümkün olan son ana kadar barış yolu ile çözülmesi için uğraşacağını söylemiştir.²⁴⁶

²⁴⁴ CSTD, c.21,d.1,10.09.1964, s.619.

²⁴⁵ CSTD, c.21,d.1,10.09.1964, s.622.

²⁴⁶ CSTD, c.21,d.1,10.09.1964, ss.659-660.

4.5.2. Kıbrıs

Milli Birlik Grubu Kıbrıs ile ilgili görüşme yapılması için önerge vermiştir.21 ve 23 Aralık tarihlerinde önerge ve usul hakkında konuşmalar yapılmış ve önerge kabul edilmiştir. AP adına konuşan Fethi Tevetoğlu konuşmasında, Birleşmiş Milletlerin vermiş olduğu tavsiye kararına tepki göstermiş ve bunun Londra-Zürih Antlaşmalarına rağmen yapılmasını BM'nin kendini inkârı olduğunu söylemiştir. Konuşmasında Kıbrıs Türkleri için self-determinasyon ilkesinin uygulanmasını istemiştir. Konuşmasına yine Kıbrıs'ın tarihinden bahsetmiş ve adanın elimizden çıkışını anlatmıştır. Konuşmasının sonunda şunları söylemiştir:

“Zürih ve Londra anlaşmalarının haklarımızı kısıtladığı hususundaki görüşe veyahut bu anlaşmalarda bazı noksanlıkların bulunduğu hususuna biz de katılıyoruz. Ama, şunu belirtmek ve şunu açıklamak zorundayız. Bugün, Kıbrıs politikamızın hareket noktası olarak elimizde mevcut bulunan anlaşmalar bu iki anlaşmadan ibarettir.

Biz bu anlaşmaların daha mükemmel bir hale getirilmesinin karşısında değiliz. Biz milletimiz için akdedilmiş daha önce birçok muahedelerde de daima millî menfaatlerimizin gerektirdiği şekilde bir tadile gidilmesini her zaman müspet karşılayan bir anlayış içindeyiz. Nitekim 1959 da hazırlanmış bu iki anlaşmanın çerçevesindeki garanti andlaşmasının16 Ağustos 1960 da Lefkoşa'da Millî Birlik Hükümeti tarafından imza edilmiş olduğunu sayın arkadaşım burada ifade buyurdular. Şüphesiz o günkü şartlar memleketimizin içinde bulunduğu o günkü imkânlarının o anda, o günkü Hükümete bu antlaşmaları daha iyi bir şekilde getirerek kabulüne fırsat vermemiştir. Ama şunu kabul etmek lüzum ki, ondan sonra da bunların iyi bir şekilde değiştirilmesine imkân ve fırsat aranmamıştır veya da Makarios'un bu kabul ettiği antlaşmaları ve Anayasayı çiğnemesine kadar eski hükümetlerimizin, Zürich ve Londra antlaşmalarını değiştirmek veya tashih etmek tamamlamak yolunda teşebbüsleri görülmemiştir. Sayın Yıldız, bundan evvelki hükümetlerin Kıbrıs Politikasını değerlendirirken, illâ bugünkü 1,5 - 2 aylık Hükümeti yermekle, eskilerin suçunu da ona yüklemekle kalmamış, bundan evvelki 4 Hükümet arasında da hassaten ve yalnız 3 ncü İnönü Hükümetinin politikasını tasvip ettiğini ifade buyurmuştur.”²⁴⁷

²⁴⁷ CSTD, c.31,d.1,07.01.1966, ss.476-477.

YTP adına konuşan Mehmet İzmen konuşmasında, Yunanlıların Büyük idealinden ve bunu yapamadıklarından sonrada iki dost ülke olduğumuzdan bahsetmiştir. Ne zaman ki 1955 yılında Kıbrıs Sorunu ortaya çıktı ilişkiler bozuldu demiştir. Sorunun çözümü için barışın ön planda olmasını istemiş ve sözlerini şöyle bitirmiştir:

“ Milletimiz Kıbrıs mevzuunun millî menfaatlerimize uygun bir şekilde mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda bir hal şekline bağlanmasını arzu etmektedir. Çünkü bu mevzu topyekûn bizi rahatsız etmekte, hayati bir dâva olmakla beraber, diğer hayati davalarımıza da şu veya bu ölçüde tesir etmektedir. Milletimiz Parlâmentoda açılan bu müzakerelerin sonunda, Milleti ile, Parlâmentosu ile, yani Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu ile, Ordusu ile, matbuatı ile, gençliği ile birlik ve beraberlik olarak bir heyecan havası içinde Kıbrıs davasının karşısına çıkmamızı beklemektedir.”²⁴⁸

8 Ocaktaki toplantıya Başbakan Süleyman Demirel de katılmış ve Kıbrıs ile ilgili değerlendirmesinin sonunda şöyle demiştir:

“Sahillerimizden 40 mil mesafede ve 120 bin Türk'ün yaşamakta olduğu Kıbrıs Adası üzerindeki haklarımıza ve Adadaki soydaşlarımıza karşı girişilmiş tecavüzlerin adı olan, Kıbrıs meselesi, Büyük Türk Milletinin ve onun Yüce Meclislerinin çok yakın ve çok içten alâkasına haklı olarak mazhar olagelmıştır. Meselenin 21 Aralık 1963 tarihine kadar olan safahatı, 21 Aralık 1963 te başlayan ve bütün milletimizin kalbinde derin yaralar açan katliam hâdiseleri ve onu takip eden safahatı da yine büyük milletimizin ve Yüce Meclislerin malûmudur. Bu merhaleler sonunda bugünkü neticeye gelinmiştir.

Ortada antlaşmalar ve bu antlaşmalar ile tespit ve tescil edilmiş haklar vardır. Bu antlaşmaların ihlâl edildiği ve bu ihlâller karşısında yine antlaşmalarda derpiş edilen garantilerin işletilmediği veya işletilemediği ve garantilerin işlememeye devam ettiği müddetçe de yeni ihlâllerin birbirini takip ettiği de diğer bir vakiadır.

²⁴⁸ CSTD, c.31,d.1,07.01.1966, s.483.

Birleşmiş Milletlerin 4 Mart 1964 tarihli kararını Kıbrıs Cumhuriyetine vücut veren antlaşmaları ihlâl eden Rum İdaresinin kendisini hükümran addetmesi şeklinde tefsir etmiş olması da ayrıca üzerinde durulmaya değer. Böylece meydana gelen durumun neticesinde

Kıbrıs Adası 7 - 8 mukavemet müstesna, fiilen Rumların işgaline uğramış, cinayetler işlenmiş, hak ve hukuk çiğnenmiştir. Ada Rumlar tarafından tahkim edilmiş, külliyetli miktarda Rum ve Yunan askerleri ve türlü çeşitli silahlarla işgale hazır hale getirilmiştir. Esefle ifade edelim ki, Birleşmiş Milletler 18 Aralık 1965 tarihli malûm tavsiye kararını da almış bulunmaktadır. Bütün bunların, Ada üzerinde Türkiye'nin haklarını ve Ada'da yaşayan soydaşlarımızın haklarını ortadan kaldırmaya hiçbir şekilde yetmeyeceğini beyan etmek isterim".²⁴⁹

Senato'da Kıbrıs ile ilgili görüşmeler çok hararetli geçmiştir. Hem tüm gruplar aynı davayı savunmaktadır hem de hükümet ve muhalefet birbirini eleştirmektedir. Senatörler Kıbrıs ve halkı konusunda her türlü girişimin yapılmasını, ancak son ana kadar barışçıl bir çözümden yana olmuşlardır. Gerekirse adaya müdahale konusunda da hükümete destek vermişlerdir. Zaten hükümete birleşik oturumda yurt dışına asker gönderme iznini bu olay dahilinde vermişlerdir. Özellikle Tabii senatörler Kıbrıs konusundaki görüşmelerde daha aktif bir şekilde hareket etmişlerdir.

²⁴⁹ CSTD,c.31,d.1,08.01.1966,s.593

SONUÇ

Türk siyasi tarihinde çift meclis sistemi ilk kez 1876 Kanun-u Esasi'nde yer almış, 1924 Anayasası'nın hazırlanması esnasında yapılan görüşmelerde çift meclis sisteminin benimsenmesi gerektiği hususunda görüşler ileri sürülmüş, ancak bu görüşmelerden bir netice alınamayarak 20 Nisan 1924 tarihli "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" tek meclis sistemini benimsemiş bir anayasa olarak yürürlüğe girmiştir. Türk siyasi tarihinde çift meclis sistemi ile ilgili ikinci ve en önemli tecrübe 1961 Anayasası ile kabul edilen ve 19 yıl boyunca yürürlükte kalan Cumhuriyet Senatosu olmuştur.

1961 Anayasası'na giden süreçte Demokrat Parti'nin 1955 yılından itibaren antidemokratik uygulamaları ve kişi hak ve güvencelerinin çiğnenmesidir. Memurlara, öğrencilere, gazetecilere, muhalefete yapılan baskılar, 6-7 Eylül olayları, Tahkikat Komisyonu gibi uygulamalarda iktidarı elinde bulunduranın her isteğini yapabilmesi sonucu ortaya çıkmış ve iktidarın sınırlandırılması fikri ortaya çıkmıştır.

1961 Anayasa'sını yapanlar bunu sağlamak için hem iki meclisli yasama organı öngörmüşler hem de bir Anayasa Mahkemesi kurulmasını sağlamışlardır. İkinci meclise dünyadaki ismi ile Senato demişler ve başına da Cumhuriyet kelimesini getirmişlerdir.

Cumhuriyet Senatosu üyeleri üç farklı gruptan oluşmaktadır. Bunlar 27 Mayıs'ı yapan MBK üyeleri ve eski cumhurbaşkanlarından oluşan tabii üyeler, Cumhurbaşkanı'nın seçtiği kontenjan üyeleri ve genel oy ile seçilen üyelerdir. Üyeler 6 yıl için seçilmiş ve her 2 yılda bir 1/3 oranında yenilenmiştir. Uygulamada ise yapılan değişiklikler ile seçimlerin tarihleri değiştirilmiştir.

Cumhuriyet Senatosu'nda üye yapısı ile ilgili hep tartışmalar olmuş ve atanmış olan üyeler ile tabii üyelerin durumu antidemokratik bulunmuştur. Çift meclis yapsına sahip ülkelerde de atama yolu ile üye seçimi yapılmaktadır. Tabii Senatör olan MBK üyelerinin durumu ise 27 Mayıs sonrasında kendilerini güvenceye almak içindir. Ancak bu tartışmalar sonuçsuz kalmış, 1980'e kadar Tabii Senatörlük devam etmiştir.

Cumhuriyet Senatosu'nda en çok senatöre sahip olan Parti Adalet Partisi'dir. 1965 Seçimleri ve 1966 Senato seçimlerinden sonra AP her iki mecliste de çoğunluğu

sağlamıştır.Bu nedenle Senato Millet Meclisi'ni frenleme ve denetleme görevini tam anlamı ile yerine getirememiştir. Cumhuriyet Senatosunda AP, CHP, MBG ve kontenjan senatörlerinin ağırlığı olmuştur. Genelde AP ve CHP ekseninde Senato şekillenmiştir.

Yasa yapımında Senato geciktirici bir rol oynarken Anayasa değişikliklerinde çok hızlı bir şekilde geçmesini sağlamıştır.Anayasanın korunması amacıyla kurulan Senato bu görevini yerine getirememiştir.Çünkü Anayasa mahkemesinin iptal ettiği kanunların çoğunluğu Senatoda hiçbir sorunla karşılaşmadan geçen kanunlardır.Anayasa değişikliğinde ise ekspres bir şekilde hareket etmiş,yasa değişiklinde harcadığı zamanı anayasa değişikliğinde çok görmüştür.Bu hem ona duyulan hem güveni zedelemiş,hemde boşuna kurulmuş imajı vermiştir.

1961 Anayasası'nın 145. maddesi gereği Anayasa Mahkemesi'nin on beş asıl üyesinden beş tanesi, üçü Millet Meclisi'nce, ikisi de Cumhuriyet Senatosu'nca olmak üzere; beş yedek üyeden de ikisi, biri Millet Meclisi'nce, biri de Cumhuriyet Senatosu'nca olmak üzere yasama meclislerince seçilmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin diğer asıl ve yedek üyelerini seçme görevi Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ve cumhurbaşkanına verilmiştir.

Çalışma hayatı süresince Cumhuriyet Senatosu, Anayasa Mahkemesi'ne 4 asıl ve 2 yedek üye seçmiştir. Bununla birlikte gerek Millet Meclisi ve gerekse Cumhuriyet Senatosu'nun Anayasa Mahkemesi'ne üye seçme görevlerini gereği gibi yerine getirmediği ileri sürülmüş, meclisler dışındaki kurumların boşalmış olan her Anayasa Mahkemesi üyeliğini doldurmak için ortalama iki ay harcarken, Millet Meclisi'nin ortalama, iki yıl, Cumhuriyet Senatosu'nun ise boşalan üyelikleri doldurmak için ortalama üç yıl üç ay harcamış olmasının, Anayasa Mahkemesini görev yapamaz duruma düşürme tehlikesini doğurduğu, ifade edilmiştir.²⁵⁰

Yürütme konusunda Cumhuriyet Senatosu aktif bir rol almıştır.1961-1971 döneminde kurulan hükümetlerde 41 kez bakanlık yapmışlar,1965 yılında kurulan hükümette Senatör Suat Hayri Ürgüplü Başbakan olmuştur.12 Mart ara rejiminde ve sonrasında senatörler başbakanlık yapmıştır.Özellikle siyasi kriz zamanlarında hükümet krizinin çözülmesini sağlamışlardır.Ayrıca yürütmenin bir parçası olan Cumhurbaşkanı da Senato'nun bir

²⁵⁰ Eroğul,a.g.e,s.77-78

üyesidir. Cemal Gürsel,Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk Senato kökenli bir cumhurbaşkanıdır.Ayrıca cumhurbaşkanları görevleri bitince Senatonun üyesi oldukları için aralarında bir bağ oluşmuştur.

Cumhuriyet Senatosu 1961 -1971 arası dönemde İşsizlik,dış politika,ziraat politikası,milli petrol gibi konularda genel görüşme açarak hükümetten bilgi alıp,görüşlerini paylaşmıştır.MBG üyeleri bu konularda diğer partilere göre daha aktif olmaya çalışmıştır.

1961-1971 arası sorunlar,siyasi af, Kıbrıs, hükümet kurulması, sağ-sol çatışmaları, işsizlik gibi nedenlerle ülke zor durumdadır.On yıllık dönemde 7 adet hükümet kurulmuştur. Senato içinde bölünmeler,parti değiştirmeler,seçim sistemlerinin değiştirilmesi ortamı biraz karıştırmıştır.Bu gibi nedenler Senatonun çalışmalarını zorlaştırmıştır.Senatonun kanunları yavaşlatması neticesinde bir süre sonra ismi okumuşlar meclisinden,oturmuşlar meclisine dönmüştür.

Cumhuriyet Senatosu her türlü eleştirmeye rağmen, ülkenin en zor günlerinde hükümeti kurarak,halkı ve siyasi hayatı rahatlatmıştır.Elinde Millet Meclisine oranla daha a ve karmaşık yetki ve görevi olan Senato işleri yavaşlatsa da hükümetin ve yasama organının aldığı kararların bir denetleyicisi olmuştur.

Cem Eroğul' un ifadesine göre Cumhuriyet Senatosu devlet yönetiminde söz sahibi olan geleneksel bürokrasinin görece en yoğun olduğu yasama dalıdır.Cumhuriyet Senatosu, kendisine yüklenen devlet adamlığı işlevini, öğüt verme biçiminde değil, daha çok devlete adam verme biçiminde yerine getirmeye çalışmıştır.²⁵¹

²⁵¹ A.g.e,s.87

KAYNAKÇA

A.RESMİ KAYNAKLAR

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

TBMM Birleşik Oturum Tutanakları

B. GAZETELER

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Son Havadis

Vatan

C. KİTAPLAR

AKŞİN Sina, **Türkiye Tarihi, Cilt 3 (Osmanlı Devleti 1600-1908)**, Cem Yayınları, Ocak 2009.

ARCAYÜREK Cüneyt, **Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar, Bilgi Yayınevi, Ankara.**

AYDEMİR Talat, **Talat Aydemir'in Hatıraları**, May Matbaası, İstanbul 1968.

BİRAND Mehmet Ali, DÜNDAR Can, ÇAPLI Bülent, **12 Mart, İhtilalin Peçesinde Demokrasi**, 2004.

ÇAVDAR Tefik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge, 2004.

ÇOKER Fahri, **Parlamento Tarihi(Cumhuriyet Senatosu Denetim Etkinlikleri,c.2)**, TBMM Vakfı Yayınları, 2002.

ÇOKER Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Denetim Etkinlikleri Soru, Genel Görüşme, c.1**,TBMM Vakfı Yayınları, no:29.

ÇOKER Fahri,**Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri,c.1-2**, TBMM Vakfı Yayınları, no:16-20

DEMİRCİ H.Aliyar, **Türk Siyasal Hayatında Senato**,Orion Kitabevi, Ankara, 2010.

- DENİZ Osman, **Parola Harbiyeli Aldanmaz**, YKY, 2002.
- EROĞUL Cem, **Demokrat Parti-Tarihi İdeolojisi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.
- EROĞUL Cem, **Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu'nun Yeri**,A.Ü.,Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları, 1977.
- GEVGİLİLİ Ali, **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam Yayınları,1987.
- GÖZLER Kemal,**Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Bursa Ekin Kitabevi, 2007.
- GÖZLER Kemal,**Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Yayınları.
- İLAL Ersan , ÇAVUŞOĞLU Naz, **Karşılaştırmalı Anayasalar** ,Der Yayınları, İstanbul, 1991.
- İSEN Can Kaya, **Geliyorum Diyen İhtilal: 22 Şubat-21 Mayıs**, Tan Gazetesi, İstanbul, 1964.
- KARATEPE Şükrü, **Darbeler,Anayasalar ve Modernleşme**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- KİLİ Suna, Gözübüyük Şeref, **Türk Anayasa Metinleri(Sened-i İttifaktan Günümüze)**, İş Bankası Yayınları, Mayıs 2000.
- ORTAYLI İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım, 2005.
- ÖRTÜLÜ Erdoğan, **Üç İhtilalin Hikayesi**, Milli Ülkü Yayınları, Konya 1979.
- ÖZDAĞ Ümit, **Menderes Döneminde Ordu - Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Kitapları, 2004.
- ÖZDEMİR Osman Hikmet, **Türkiye Tarihi(Çağdaş Türkiye1908-1980)**, Cem Yayınları, cilt4.
- PANTÜL Mehmet, YALÇIN Bekir Sıtkı, **Türk Parlamento Hukukunda İkinci Meclisler**, Cumhuriyet Senatosu Vakfi Yayınları, 1982.
- SARAY Mehmet, **Türk Devletlerinde Meclis,Demokratik Düşünce ve Atatürk**, AAM,1999.
- SEYHAN Dünder, **Gölgedeki Adam**, İstanbul,1966.
- TANÖR Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, YKY, 2003.
- TOKER Metin, **İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965**, Bilgi Yayınları,1992.
- TUNCER Erol, **Cumhuriyet Senatosu Seçimleri**, Tesav, 2010.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II., Atatürk Araştırma Merkezi, 2007.

UYAR Hakkı, **Vatan Cephesi**, Büke Yayınları, 2001.

YALANSIZ Nedim, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Büke Yayınları, 2006.

YAVİ Ersal, **İhtilalci Subaylar 1(1905-1962)**, Yazıcı Yayınevi, 2003.

YÜCEL Serhan, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, Eylül 2001.

D. TEZLER

ARIKAN Halil Volkan, **Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının ve Sorunlarının 1961 Anayasasının oluşumuna Etkileri**,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,2008,İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

CİHANGİR Derya, **Ragıp Gümüşpala’nın Siyasi Hayatı**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2011.

ESMER Gülsüm Tütüncü, **Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu Politikası**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

GÜLER Uğur, **Türkiye’de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KENAROĞLU Barış, **Cumhuriyet Senatosu’nda Milli Birlik Grubu**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens.,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

ÖZGİŞİ Tuna, **Türk Parlamento Tarihinde Çift Meclis:Cumhuriyet Senatosu Örneği(1960-1980)**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,yayımlanmamış doktora tezi,2011..

SÜMERCEN Elif Uzun, **I.Dönem Demirel Hükümetlerinin Siyasi Faaliyetleri 1965-1969**,Gazi Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

URAN Peri, **Yasama İşlevinin Yerine Getirilmesinde Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimle Enstitüsü, Doktora Tezi.

E.İNTERNET KAYNAKLARI

Özgür YILMAZ, **27 Mayıs 1960’tan 21 Mayıs 1963’e İhtilal ve İhtilal Girişimlerinin Anatomisi**, <http://www.geocities.com/begunay/er1.htm>, son erişim (1 haziran 2009).

Yeşim DEMİR, Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri,
http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/13ncusonhali/11-S13_yesimdemir_155-171.pdf, son erişim 1 Haziran 2009.

Diren Çakmak, Türkiye'de-Asker-Hükümet İlişkisi Albay Talat-Aydemir-Örneği,
<http://www.ataum.gazi.edu.tr/pdf/turkiyede-asker-hukumet-iliskisi-albay-talat-aydemir-ornegi1236254740.pdf> ,s.49 son erişim 25 Mayıs 2009.

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=6, son erişim(04.06.2012)

EKLER

EK 1 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları

1) 1961 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı 12.926.837

Oy Kullanan Seçmen 10.519.659

Geçerli Oy 10.302.530

Siyasi partiler	Alınan oy sayısı	Oy oranı (%)	Kazanılan Sandalye
Adalet Partisi	3.560.675	34.5	71
Cumhuriyet Halk Partisi	3.734.285	36.1	36
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP)	1.350.892	12.5	16
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	1.401.637	13.0	27
Bağımsızlar	39.558	3.9	-

2) 1964 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları

	Sayı	Oran (%)
Seçmen	4.668.865	
Oy Kullanan Seçmen	2.808.865	60.2
Geçerli Oy	2.756.275	98.

Siyasi Partiler Alınan Oy Sayısı Oy Oranı(%) Kazanılan Sandalye

Adalet Partisi (AP)	1.385.655	50.3	31
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	1.125.783	40.8	19
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP)	83.400	3.0	-
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	96.427	3.5	-
Bağımsızlar	64.498	2.3	1

3) 1966 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları

	Sayı	Oran (%)
Seçmen	5.446.284	
Oy Kullanan Seçmen	3.072.393	56.2
Geçerli Oy	2.967.331	96.6

Siyasi Partiler	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı(%)	Kazanılan Sandalye
Adalet Partisi (AP)	1.688.316	56.9	35
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	877.066	29.6	13
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP)	57.367	1.9	1
Millet Partisi (MP)	157.115	5.3	1
Türkiye İşçi Partisi (TİP)	116.375	3.9	1
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	70.043	2.4	1
Bağımsızlar	980	0.0	-

4)1968 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları

	Sayı	Oran (%)
Seçmen Sayısı	5.420.255	
Oy kullanan seçmen sayısı	3.595.976	66.3
Geçerli oy sayısı	3.222.710	89.6

Siyasi partiler	Alınan oy sayısı	Oy oranı (%)	Kazanılan sandalye
Adalet Partisi (AP)	1.656.802	49.9	38
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	899.444	27.1	13
Güven Partisi (GP)	284.234	8.6	1
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)	66.232	2.0	-
Millet Partisi (MP)	200.737	6.0	1
Türkiye İşçi Partisi (TİP)	157.062	4.7	-
Bağımsızlar	58.317	1.7	-

EK 2 Cumhuriyet Senatosu Başkanları

1- Suat Hayri Ürgüplü (28.10.1961-06.11.1963)

1903 (1319)'de halen Suriye sınırları içindeki Şam Kentinde doğdu. Şeyhülislâm, Evkaf ve Adliye Nazırı, Ayan Üyesi Hayri Efendi ve Munise Hanımın oğludur. İlk ve ortaöğreniminden sonra 1923'de Galatasaray Lisesini ve 1926'da İstanbul Darülfünunu Hukuk

Fakültesini bitirdi. 1926-1929 arası, Lozan Barış Anlaşmasına göre kurulmuş bulunan Muhtelit Hakem Mahkemelerinde ahdi kâtip olarak çalıştı. 1929-1932'de İstanbul I. Ticaret Mahkemesinde hâkimlik yaptı. 1932'de İstanbul Barosuna kayıtlı olarak avukatlık yapmaya başladı. Ayrıca Emniyet Sandığının Müşavir Avukatlığını yürüttü.

26 Mart 1939'daki TBMM VI. Dönem seçiminde Kayseri Milletvekilliğine seçildi. 28 Şubat 1943'deki VII. Dönem için tekrar seçilmekle milletvekilliğini 26 Temmuz 1946 erken seçimine kadar korudu. Bu arada seçimden sonra 9 Mart 1943'de kurulan II. Ş. Saraçoğlu Kabinesinde Gümrük ve Tekel Bakanlığına atandı. 19 Şubat 1946'da istifa ederek Bakanlıktan ayrıldı. Bakanlığı sırasında, Tekel Genel Müdürlüğü ve Kibrit ve Çakmak Tekeli Geçici İşletmesinde tespit edilen satış, satın alma ve ihale yolsuzlukları nedeniyle sorumluluğu görülerek kendisi ve ilgili 22 kişi hakkında TBMM'nin 1567 sayılı kararı ile 10 Kasım 1947'de yargılamaları yapılmak üzere Yüce Divan'a şevklerine karar verildi. Yargılama sonucunda 5 Ekim 1948 günlü karar ile suçla ilgisi görülmeyle aklandı. 1946-1950 arasında politika ile ilgilenmeyerek serbest avukatlık yaptı.

TBMM'nin IX. Dönemi için 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimde Demokrat Parti listesinde bağımsız aday olarak üçüncü kez Kayseri Milletvekilliğine seçildi. Dışişleri Komisyonu Üyesi iken Avrupa Konseyi İstişari Meclisi Türk Grubu Başkanlığına seçilerek Meclisin Anayasa ve Adalet, İktisadî ve Malî İşler ve Tarım özel komisyonları toplantılarına katıldı ve Meclisin Başkanvekilliği görevini yürüttü. 1950 Uluslararası Parlamentolar Birliği Dublin ve 1951 İstanbul Konferansında Türkiye'yi temsil etti. 25 Ekim 1952'de Bonn Büyükelçiliğine atanarak yasama görevinden ayrıldı. 15 Eylül 1955'de Londra Büyükelçiliğine getirildi. Bu görevi sırasında Londra'da toplanan Yakındoğu, Akdeniz ve Kıbrıs ve Akdeniz ve Süveyş

konferanslarına Türkiye Delegatesi olarak katıldı. 27 Ağustos 1957'de Washington, 6 Şubat 1960'da Madrid Büyükelçisi oldu.

27 Mayıs 1960'da Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koymasında yasama ve yürütme gücünü üstlenen Millî Birlik Komitesi tarafından 21 Haziran 1960'da Merkeze

alınarak 4 Mart 1961'de emekliye ayrıldı. 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesinden sonra TBMM I. (XII.) Dönemi için 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi (A.P.) listesinde bağımsız aday olarak Cumhuriyet Senatosu Kayseri Üyeliğine seçildi. 28 Ekim 1961'deki seçimde Senato Başkanlığına getirildi. İki yıl bu görevi yerine getirdikten sonra yenilenen seçimde aday olmadı ve üye olarak yasama görevini sürdürdü. Başkanlığı sırasında 29 Mayıs-13 Haziran 1963'de (18) üyeden oluşan TBMM Heyetinin Başkanı olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (S.S.C.B.)'ne (44) yıl aradan sonra ilk resmî ziyareti yaptı. Moskova ve Leningrad (Sen Petersburg)'m yanında Azerbaycan ve Özbekistan'ı da ziyaret etti.

20 Şubat 1965'de İ. İnönü'nün III. Koalisyon Hükümetinin istifası üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Hükümeti kurmaya memur edildi. Adalet Partisi, Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi temsilcilerinden kurduğu koalisyon kabinesi, 10 Ekim 1965 seçimleri sonunda kurulan Hükümetin işe başlamasına kadar görevde kaldı. Bu süre içinde S.S.C.B.'ne Başbakan olarak ikinci kez resmî ziyarette bulundu. 5 Haziran 1966'daki üçte bir yenileme seçiminde üyeliği sona erdi. Ancak 7 Haziran 1966'da Cumhurbaşkanı A.Cevdet Sunay tarafından üyeliğe atanmakla yasama görevini sürdürdü.

Cumhurbaşkanının 1-6 Aralık 1966'da Tunus'a yaptığı resmî ziyarette refakatinde bulundu. Senato'da Dışişleri, Turizm ve Basın-Yayın Komisyonunda üye ve başkan olarak çalıştı. Genel Kurul'da (56) konuşma yaptı. 15 Mayıs 1972'de Nihat Erim Hükümetinin istifasından sonra Cumhurbaşkanı tarafından Hükümet kurmaya memur edildi. Ancak kabinesi onaylanmadığından görevi bıraktı. 5 Haziran 1972'de süresini tamamlamakla Senato'dan ayrıldı. Sonraki yaşamında politika ile meşgul olmadı. 26 Aralık 1981'de İstanbul'da öldü. Edirnekapı Şehitliğinden toprağa verildi.

2- Mehmet Enver Aka (06.11.1963-02.12.1965)

1901'de halen Yunanistan sınırları İçindeki Dimetoka'da doğdu. Ali Bey ve Emine Hanımın oğludur. İlk ve ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Kuleli Askeri İdadisine girdi.

Son sınıf öğrencisi iken Kurtuluş Savaşına katılmak üzere Anadolu'ya kaçtı. 1 Temmuz 1920de Ankara'da ulusal orduya subay yetiştirmek üzere kurulan Talimgaha katıldı. 1 Kasım 1920'de Asteğmen rütbesiyle mezun olarak 20. Süvari Alayı komutanlığı emrine atandı. İnönü ve Sakarya muharebelerinde başarısı görülerek 1 Nisan 192 İde Teğmenliğe yükseltildi. Atandığı 14. Tümeni de Dumlupınar Başkomutan Muharebesine ve İzmir takip harekâtına katılarak zaferi müteakip Üsteğmenliğe yükseltildi ve İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildi. 1927-1930 arası Harp Akademisinde öğrenim görerek Kurmay Subay oldu. Bu arada 30 Ağustos 1929'da Yüzbaşılığa yükseltildi.

29 Ağustos 1932'de Moskova Büyükelçiliği Askeri Ataşe Yardımcılığında. 1 Ağustos 1935de 13- 5v. Alayında görevlendirildi. 30 Ağustos 1936da Binbaşılığa yükseltildi. 16 Ağustos 1937'te Paris Büyükelçiliği Askeri Ataşeliğine getirildi. 2. Dünya Savaşının devam ettiği 1941 Ağustosunda yurda çağırılarak 14. Süvari. Alayı Grup Komutanlığına atandı. 30 Ağustos 1943'de Yarbaylığa yükseltilerek Londra Büyükelçiliği Askerî Ataşeliğine gönderildi. 10 Ağustos 1945'rfe XVII. Kolordu K. Kurmay Başkanı ve sonra da 43 Süvari Alay Komutanı olarak görevlendirildi. 30 Ağustos 1948'de Albay olarak 1. Süvari. Tümeni K. Yardımcılığı ve 14. Süvari Tümeni Komutanlığında bulundu.

30 Ağustos 1951'de Tuğgeneralliğe. 30 Ağustos 1954'de Tümgeneralliğe ve 30 Ağustos 1957'de Korgeneralliğe yükseltildi. General rütbelerinde 14. Süvari Tümeni Komutanlığı. 1. Ordu Kurmay Başkanlığı, NATO Karargâhı Türk Askerî Temsilciliği, Millî Savunma Yüksek Kurulu Genel Sekreterliği. 2. Süvari Tümen Komutanlığı, Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı. IX. Kor. Komutanlığı ve CENTO Türk Askerî Temsilciliği yaptı. 4 Ağustos 1960da emekliye ayrıldı.

1961 Anayasasının yürürlüğe girmesinden sonra TBMM 1. (XII.) Dönemi için 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimde Adalet Partisi (A.P.) adayı olarak Cumhuriyet Senatosu Balıkesir Üyeliğine seçildi. 1961-1963 arası Dışişleri. Turizm ve Tanıtma Komisyonunda çalıştı. 6 Kasım 1963de Senato Başkanlığına getirildi. Bu görevi 2 Aralık 1965'e kadar sürdürdü. Genel Kururda 5 konuşma yaptı. 2 Haziran 1968'deki üçte bir yenileme

seçimlerinde üyeliği sona erdi. Sonraki yaşamında politika ile ilgilenmedi. 17 Eylül 198'8de Ankara'da öldü. Cebeci'deki Asri Mezarlıkta toprağa verildi.

3-İbrahim Şevki Atasagun (02.12.1965-19.11.1970)

İ.Şevki Atasagun, 1899da İstanbul'da doğdu. İstanbul-Nişantaşı Sultanisinden ve askeri öğrenci olarak girdiği İstanbul Daru'l-Fünun Tıbbiye Mektebinden mezun oldu. Tabip teğmen rütbesiyle Batı cephesinde İstiklâl Savaşına katıldı ve üsteğmenliğe yükseltilerek İstiklâl Madalyasıyla ödüllendirildi. Askerî Tıbbiye Okuluna müzakereci hainini olarak atandı, 1926da iç hastalıktan uzmanı eğitimini tamamladı. Genelkurmaydan izinli olarak girdiği Tıp Fakültesi hijyen doçentliği sınavını kazanınca ordu ile bağlantısı saktı kalmak üzere beş yıl izinli sayıldı. 3 Ekim 1839de Erzurum Askeri Hastanesine atandı.

Doğu hizmetinin ardından Ankara Harp okulu Baştabipliğine atandı. Askeri Mevki Hastanesi 2. Tabipliğine atandı. Genelkurmay Sağlık Dairesinde çalıştı. Gülhane Askerî Tıp Akademisi hijyen profesörlüğüne getirildi. 1953te tuğgeneral, 1956'da tümgeneralliğe yükseltildi. Kara Kuvvetlen Sağlık Dairesi Başkanlığına atandı.21 Eylül 1957'de emekliye ayrıldı. 1958 - 1960 arası Sağlık Bakanlığı Müsteşarlığı görevini yürüttü.

15 Ekim 1961'de yapılan I. (XII) Dönem Genel Seçimlerinde CKMP adayı olarak Cumhuriyet Senatosu Nevşehir üyeliğine seçildi. 2 Haziran 1968'deki Öçte bir yenileme seçiminde yeniden seçildi ve bu görevi 5 Haziran 1977'deki yenileme seçimlerine kadar devam etti.1963 ve 1964 yıllarında Millî Savunma Komisyonu Başkam olarak görev yaptı.

4 Haziran 1962 - 7 Şubat 1963 tarihleri arasında partisinden ayrılarak bağımsız kaldı. 9 Nisan 1964'te AP'ye katıldı.

28 Ekim 1961'de yapılan ilk Cumhuriyet Senatosu Başkanlık divanı seçiminde Başkanvekili oldu. 2 Kasım 1962'deki seçime kadar bu görevi yürüttü. 2 Aralık 1965'te

Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına seçildi ve bu görevi 9 Kasım 1970 gününe kadar devam etti. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in ABD'de tedavide bulunduğu 2 Şubat - 28 Mart 1966 tarihleri arasında Cumhurbaşkanlığına vekillik etti. İbrahim Şevki Atasagun, 28 Mayıs 1984'de vefat etmiştir.

4- Mehmet Tekin Arıburun (19.11.1970-14.06.1977)

1905'de İştıp' (Yugoslavya) de doğdu. I. Dünya Savaşında Çanakkale'de Arıburun Muharebesinde Şehit P. Yarbay Hüseyin Aval Bey ve Fatma Zehri hanımın oğludur. 1 Eylül 1923'de Kuleli Askeri Lisesini bitirerek Harp Okuluna geçti. Temmuz 1925'de P. Asteğmen rütbesiyle mezun olarak 18 Ekim 25'den itibaren Hava Kuvvetleri Müfettişliği emrindeki İstasyonda ilk havacılık eğitimini gördü. 1 Ocak 1926'da Teğmenliğe yükseltilerek t Uçak Bölüğü emrine verildi. 6 Aralık 1926'da Havacılık kursunu tamamlayarak uçuculuk brövesi aldı. 42. Av Bölüğü uçuş heyetine atandı. 1 Ocak 1929'da Üsteğmen oldu. 15 Haziran 1929'da İngiltere'ye gönderilerek İngiliz Hava Kuvvetlerinde öğrenim gördü. 3 Mayıs 1930'da yurda dönünce Eskişehir Av Bölüğü uçuş kurulunda görev aldı. 1 Kasım 1932'de Yüzbaşı rütbesiyle Hava Harp Akademisine ' girdi. 7 Ekim 1935'de kurmay subay adayı olarak Eskişehir 2. Hava Bölüğü ve sonra da Genelkurmay İstihbarat Şubesinde kıta ve kurmay stajını tamamladı.

1 Kasım 1936'da Berlin Hava Ataşeliğine, 27 Aralık 1938'de İzmir Hava Bombardıman Alayı 53. Bölük Komutanlığına atandı. 30 Ağustos 1940'da Binbaşılığa yükseltilerek Genelkurmay Bşk. Hava Eğitim Şubesinde görevlendirildi. 29 Ağustos 1941'de Washington Hava Ataşesi oldu. 29 Nisan 1943'de Bursa Av Alay Tabur Komutanlığında görevlendirildi. 30 Ağustos 1945'de Hava Harp Akademisi öğretmen Yardımcısı oldu. Bu görevde iken 30 Ağustos 1946'da Albaylığa yükseltildi. 31 Kasım 1946'da ikinci kez Washington Hava Ataşeliğine getirildi. 7 Şubat 1949'da Erzincan 8. Av Alayının Komutanlığına atandı. 30 Ağustos 1950'de Tuğgeneral olarak Hava Kuvvetleri K. Harekât Başkan Vekili, sonra da Eskişehir 1. Hava Kuvveti Komutan Vekili olarak görevlendirildi. 30 Ağustos 1952'de Tümgeneralliğe yükseltildi. 30 Ağustos 1954'de Hava Kuvvetleri K. Kurmay Başkanı oldu. 30 Ağustos 1955'de Korgeneralliğe yükseltilerek bu görevi sürdürdü. 1 Nisan

1958'de Paris NATO Koleji Komutanlığına atandı.15 Mayıs 1959'da Hava Kuvvetleri Komutanlığına getirildi. 30 Ağustos 1959'da Orgeneralliğe yükseltildi. 6 Eylül 1960'da emekliye ayrıldı.

Cumhuriyet Senatosunun 7 Haziran 1964'deki üçte bir yenileme seçiminde Adalet Partisi (A.P.) adayı olarak İstanbul Üyeliğine seçildi. 14 Ekim 1973'deki üçte bir yenileme seçiminde yeniden seçilmek suretiyle üyeliğini 14 Ekim 1979'daki yenileme seçimine kadar korudu. Senato'da 1965-1970 arası Dışişleri, Turizm ve Tanıtma ve Millî Savunma komisyonlarında üye olarak çalıştı. 19 Kasım 1970'de Senato Başkanlığına seçildi. Bu görevi 16 Haziran 1977'ye kadar sürdürdü. Cumhurbaşkanı A. Cevdet Suna/ın süresi sona ererek görevinden ayrılmasında, 29 Mart -6 Nisan 1973 arası, Cumhurbaşkanı Vekilliği yaptı. Ayrıca Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün 1973 - 1976 arası Pakistan, İran, Irak ve Finlandiya'ya yaptığı resmî ziyaretlerde kendisine vekillik etti. Senato Başkanı olarak ayrıca İran Senatosu Başkanı, Yugoslavya Federal Meclisi Başkanı, Kore Millet Meclisi Başkanı ve Pakistan Parlamentosu Başkanının davetlisi olarak bu ülkelere resmî ziyarette bulundu. Senato Genel Kurulunda üye ve başkan olarak 112 kez söz aldı. 14 Ekim 1979'da ki üçte bir yenileme seçiminde üyeliği sona erdi. Sonraki yaşamında politikadan uzak durdu ve 12.08.1993'te vefat etmiştir.

5-Sırrı Atalay (16.06.1977 - 06.11.1979)

Atalay, CHP'li ilk ve tek Senato Başkanı oldu.1919 Yılında Erzurum'un Pasinler ilçesinde doğdu.Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1942 yılında mezun oldu.

Adalet Bakanlığı kadrolarında Ankara ve İzmir'de görev yaptıktan sonra Lise Cumhuriyet Savcı Yardımcılığına atandı. Kısa bir süre Bakanlık merkezinde çalıştı ve 31 Ekim 1947'de Kiğı hâkim yardımcılığına getirildi.

14 Mayıs 1950'de yapılan IX. Dönem Milletvekili genel seçimlerinde CHP'den Kars Milletvekili oldu. X. ve XI. Dönemlerde de aynı ilden yeniden milletvekili seçildi. Aynı zamanda CHP Genel İdare Kurulu Üyeliği, Meclis Grubu Başkanvekilliği ve Parti Meclisi Üyeliğinde bulundu. XI. Dönem seçimlerinde Hükümete hakaret ettiği suçlamasıyla hakkında dava açıldı ve yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verildi. Ancak yeniden

seçilmesi nedeniyle yargılanması dönem sonuna bırakıldı. 1960 Nisan ayında aldığı hapis cezası ite hakkında açılmış bulunan 40'ı aşkın dava da 27 Mayıs Hareketi Ne düşmüş oldu. 27 Mayıs 1960 tarihini izleyen yıllarda Türkiye Eğitim Demeği Kolejinde psikoloji ve felsefe öğretmenliği yaptı.

Millî Birlik Komitesi tarafından yeni anayasa ve seçim kanunlarını hazırlamak üzere oluşturulan Temsilciler Meclisi'ne 6 Ocak 1961 tarihinde Kars ili üyesi olarak katıldı. Anayasanın kabul edilmesinden sonra 15 Ekim 1961 tarihinde CHP'den Cumhuriyet Senatosu Kars ili üyeliğine seçildi 6 Kasım 1963'te yapılan Başkanlık Divanı seçimlerinde Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili oldu; bu görevi 19 Kasım 1970'e kadar devam etti. Aynı zamanda NATO Parlamenterler Birliği ve Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu Karma Parlamento Komisyonu Türk Grubu üyesi olarak görev yaptı.

7 Haziran 1964 seçimlerinde aynı ilden yeniden seçildi ve 28. Hükümette 12 Aralık 1964 - 20 Şubat 1965 tarihleri arasında Adalet Bakam olarak görev yaptı. 14 Ekim 1973 ve 14 Ekim 1979 tarihlerinde de Kars Senatörü olarak seçilen Atalay, 16 Haziran 1977'de Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına seçildi. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün sağlık nedeniyle görevinden ayrıldığı sürede Cumhurbaşkanlığına vekâlet etti.Sırrı Atalay, 9 Ağustos 1985 yılında vefat etmiştir.

6-İhsan Sabri Çağlayangil (09.11.1979 - 18.09.1890)

S.Çağlayangil, 1908'de İstanbul'da doğdu.1831 'de İstanbul Daru'ı Fünûn Hukuk Mektebini bitirdi.

Emniyet Genel Müdürlüğü'nde memur şef ve müfettiş yardımcısı olarak görev yaptı. Bir süre Malatya Emniyet Müdürlüğü'nde çalıştıktan sonra Genel Müdürlükte Arşiv, 1, Şube Müdürlüğü ve Daire Başkanlığı yaptı. 31 Ekim 1942'de Bayramiç Kaymakamı oldu. Emniyet Genel Müdür Yardımcısı; Yozgat, Antalya, Çanakkale, Sivas ve Bursa Valisi olarak görevlendirildi. Polis Koleji ve Polis Enstitüsünde polis psikolojisi ya polis taktiği dersleri verdi.

Yunanistan, İtalya, İsviçre ve Fransa'nın zabıta teşkilâtı ve 1956'da ABD I.C.A. Teşkilâtı'nın çağrılısı olarak iki ay süre ile on altı eyalette idari, siyasi ve şehircilik üzerinde incelemeler yaptı.8 Haziran 1960'da emekliye ayrıldı.

18 Ekim 1961'de yapılan I. (XII) Dönem genel seçimde AP adayı olarak Cumhuriyet Senatosu Bursa Üyeliğine seçildi. Bütçe Komisyonu üyesi oldu 6 Haziran 1966 üçte bir yenileme seçiminde aynı ilden yeniden seçildi.

20.02.1965-27.10.1965 tarihleri arasında 29. Hükümette Çalışma Bakanlığına atandı. Ardından 30., 31, 32. ve 41. Hükümette Dışişleri Bakanlığına getirildi. Cumhuriyet Senatosu 12 Ekim 1975 ve 14 Ekim 1979 tarihli Üçte bir yenileme seçimlerinde aynı ilden yeniden seçildi.

6 Kasım 1979 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına seçildi. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün 6 Mart 1980'de görevden ayrılması üzerine Cumhurbaşkanı Vekili oldu. Cumhuriyet Senatosu Bursa İli üyeliği, Başkanlığı ve Cumhurbaşkanı vekillik görevi Türk Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyduğu 12 Eylül 1980 tarihinde sona erdi. İhsan Sabri Çağlayangil, 30 Aralık 1993'te vefat etmiştir,

EK3 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri

Adı	Soyadı
Adana	
Ali Galip	Afşar
Hayri	Öner
Mehmet	Ünaldı
Mehmet Nuri	Ademoğlu
Mehmet Sakıp	Önal
Mukadder	Öztekin
Muslihittin Yılmaz	Mete
Mustafa Kemal	Sarıbrahimoğlu

Adıyaman

Halil	Açar
Mehmet Sırrı	Turanlı
Yusuf	Çetin
Afyon	
Ahmet	Karayığıt
Ahmet	Karasapan
Kâzımm	Karaağaçlıoğlu
Mustafa	Çelik
Mustafa Yılmaz	İnceoğlu
Rasim	Hancıoğlu \
Yusuf Kemal	Şenocak
Ağrı	
Kasım	Küfrevi
Salih	Türkmen
Veysi	Yardımcı

Amasya

Mustafa Macit	Zeren
Nevzat	Şener

Ankara

Ahmet Sabit	Kocabeyoğlu \
Cengiz Han	Yorulmaz
Fevzi Ergun	Ertem
Hıfzı Oğuz	Bekata
İbrahim Hakkı	Omay
İbrahim Sadi	Öztürk
İsmail	Yetiş
Mahmut	Vural
Mehmet Atıf	Benderlioğlu
Mulla Osman	Alişiroğlu
Mustafa Rifat	Etker
Niyazi	Ağırmash
Ömer Mansur	Ulusoy

Turgut	Cebe
Turhan	Kapanlı
Uğur	Alacakaptan
Yiğit	Köker

Antalya

Mehmet	Ilkuçan
Mehmet	Pırılı
Mehmet Akif	Tekin
Mustafa	Özer
Remzi	Yılmaz
Reşat	Oğuz
Şerafeddin	Paker

Artvin

Ahmet	Özdemir
Hasan Fehmi	Alpaslan
Rasim	Gezmiş
Recai	Kocaman

Aydın

Ahmet Metin	Taş
Ali Celâlettin	Coşkun
Fikret Kayaalp	Turhangil
Halil Nüzhet	Goral
İskender Cenap	Ege
Osman Saim	Sarıgöllü
Sadettin	Demirayak

Balıkesir

Cemal	Örgen
Cemalettin	İnkaya
Hasan Ali	Türker
Hikmet	Aslanoğlu
İbrahim Sıtkı	Yırcalı
Kadri	Öztaş
Mehmet	Güler

Mehmet Enver	Aka
Midhat Şükrü	Çavdaroğlu
Nejat	Sarlıcalı
Nuri	Demirel
Raif	Eriş
Süfyan Hamdi	Kaanoğuzbeyoğlu

Bilecik

Mehmet	Erdem
Mehmet Orhan	Tuğrul
Talât	Oran

Bingöl

Arif Hikmet	Yurtsever
Mehmet	Bilgin
Sabri	Topcuoğlu

Bitlis

Cevdet	Geboloğlu
Kâmran	İnan
Mehmet Orhan	Kürümoğlu
Mehmet Sedat	Özcan
Ziya Nami	Şerefhanıoğlu

Bolu

Alâetdin	Yılmaztürk
Mehmet Neşe t	Akmandor
Mehmet Rahmi	Arı kan
Mehmet Sırrı	Uzunhasanoğlu
Orhan Ataullah	Çalış
Turgut Yaşar	Gülezt

Burdur

Ekrem	Kabay
Faik Hüseyin	Kırbaşlı
Ömerül Faruk	Kınaytürk

Bursa

Baki	Güzey
Barlas	Küntay

Hüseyin Cahit	Ortaç
M. Şebip	Karamullaoğlu
ihsan Sabri	Çağlayangil
Saffet	Ural
Şerafettin	Kayalar
Çanakkale	
İmadettin	Elmas
İsmail	Kutluk
Mehmet Ali	Aksoy
Mehmet Halit	Sarıkaya
Orhan Nahit	Altan
Refet	Sezgin
Ziya	Termen

Çankırı

Gürhan	Titrek
Mustafa Hazım	Dağlı

Çorum

Abdullah	Ercan
Mahmut	Özçetin
Safa	Yalçuk
Zeki	Arsan

Denizli

Ali Kemal	Turgut
Hüseyin	Atmaca
Mehmet Bahattin	Akşit
Mehmet Emin	Durul
Mustafa Cahit	Akyar

Diyarbakır

ihsan Hamit	Tiğrel
Mehmet Azmi	Erdoğan
Sabahattin	Savcı
Selâhattin	Cizrelioğlu

Edirne

Hasan Tahsin Banguoğlu

Mehmet Nafiz Ergeneli

Süleyman Sırrı Ergun

Elazığ

Celalettin Bedri Ertuğ

Hasan Ildan

Mehmet Salim Hazerdağlı

Mustafa Cahit Dalokay

Rasim Giray

Erzincan

Fehmi Baysoy

Niyazi Unsal

Orhan Özen

Erzurum

Hilmi Nalbantoğlu

Lütfi Doğan

Mustafa i Sanalan

Naci Gacıroğlu

Nihat Pasinli

Nureddin Aynuksa

Osman Alihocagil

Osman Edip Somunoğlu

Sakıp Hatunoğlu

Selâhattin Deniz

Eskişehir

Gavsi Uçagök

Hasan Ergeçen

Hikmet Savaş

Naci Toros

Ömer Ucuzal

Gaziantep

İbrahim Kutlar

Mehmet Kılıç

Mehmet Özgül
Mehmet İslâm
Salih Tanyeri
Selahattin Çolakoğlu

Giresun

Mehmet İzmen
Hacı Ali Cüceoğlu
Hayrettin Erkmen
Mehmet Topaloğlu
Sebahattin Orhon

Gümüşhane

Abbas Cilâra
Halit Hıldü Zarbun
Ömer Naci Bozkurt

Hakkari

Abdulhalik Özdiñ
Adil Türkoğlu
Mehmet Necip Seyhan
Naci Cidal

Hatay

Abdullah Vehbi Aksoy
Kemal Kılıçoğlu
Mehmet Sönmez
Mehmet Enver Bahadırlı
Mustafa Deliveli
Sabahattin Adalı

Isparta

Mustafa Gülcügil
Süleyman Suat Seren

İçel

Hasan Cavit Okyayüz
İbrahim Lütfi Bilgen
İsmail Çataloğlu
Talip Özdolay

İstanbul

Ahmet Vefa	Poyraz
Ali	Oğuz
Ayhan	Peker
Aysel	Baykal
Besim	Üstünel
Celil	Cevherioğlu
Emin	Uyansoy
Emine Mebrure	Aksoley
Fethi	Başak
Fevzi Hakkı	Esatoğlu
Fikret	Gündoğan
Hasan Ekrem	Özden
İbrahim Ethem	Menemencioğlu
Mahmut Şevket	Akyürek
Mehmet	Feyyat
Mehmet Cemal	Yıldırım
Mehmet Emin	Sungur
Mehmet Erdoğan	Adalı
Mehmet Halûk	Berkol
Mehmet Rahmi	Erdem
Mehmet Sıtkı	Batum
Mehmet Şemsettin	Günaltay
Mehmet Tekin	Arıburun
Mustafa Nurullah	Sümer
Mustafa Sabahattin	Tanman
Nazire özel	Şahingiray
Orhan Cemal	Fersoy
Osman	Gümüšoğlu
Rıfat	Öztürkçine
Sahak Berç	Turan
Solmaz	Belül
Şemsettin Sami	Kırdar

İzmir

Akın	Özdemir
Ali Kâmran	Erkmenoğlu
Beliğ	Belir
Cahit	Okurer
Mehmet Nazif	Çağatay
Mehmet Münir	Daldal
Mehmet Necip	Mirkelâmoğlu
Mustafa	Bozoklar
Mustafa Enis	Kansu
Mustafa Hilmi	Onat
Mustafa Nevzat	Özerdemli
Mümin	Kırlı
Nurhan	Artemiz
Orhan	Kor
Ömer Lütfi	Bozcalı
Süleyman	Tuncel
Şeref	Bakşık
Yusuf İzzet	Birand
Kars	
Halim	Dursunoğlu
Halis	Soylu
Mehmet	Hazer
Muzaffer	Şâmioloğlu
Sırrı	Atalay
Turgut	Göle
Yusuf Ziya	Ayırım
Kastamonu	
Ahmet Nusret	Tuna
Ali Münif	İslâmoğlu
Mehmet	Çamlıca
Mehmet	Seydibeyoğlu
Kayseri	
Hasan Sami	Turan
Hüseyin	Kalpaklıoğlu

Hüseyin Hüsnü	Dikeçligil
İbrahim	Kirazoğlu
Suat Hayri	Ürgüplü
Ziya	Müezzinoğlu

Kırklareli

Ahmet Naci	Arı
Ali	Alkan
Beyti	Arda

Kırşehir

Ali Rıza	Ulusman
Emhan Âkıp	Aksaç
Halil	Özmen

Kocaeli

Abdullah	Köseoğlu
Ahmet Rifat	Özdeş
Fatma Hikmet	İşmen
Lütfü	Tokoğlu

Konya

Ahmet	Onar
Ahmet Remzi	Hatip
Erdoğan	Bakkalbaş
Fakih	özlen
Feyzi	Halicı
Mehmet	Varışlı
Mehmet Muzaffer	Demirtaş
Mehmet Sedat	Çumralı
Muammer	Obuz
Muhittin	Kılıç
Mukbil Şinasi	Abay
Mustafa	Dinekli
Osman Nuri	Canpolat

Kütahya

Ahmet Bahattin	Özbek
----------------	-------

Ahmet Muhtar	Özmumcu
Ahmet Orhan	Akça
Fevzi	Ergun
İbrahim Etem	Erdinç
Mehmet Emin	Alanyalı
Osman	Albayrak
Osman Cevdet	Erkut

Malatya

Hamdi	Özer
Mahmut Nüvit	Yetkin \
Mehmet Zeki	Tulunay
Nureddin	Akyurt
Süleyman	Efe

Manisa

Abdurrahman Ferit	Alpiskender
Ahmet Orhan	Süersan
Emin	Açar
Erol	Yavuz
Mehmet Doğan	Barutçuoğlu
Mehmet Refik	Ulusoy
Mehmet Tefvik	Elmasyazar
Mustafa Fahri	Dayı
Oral	Karaosmanoğlu
Ruhi	Tunakan

Maraş

Ali Adnan	Karaküçük
Ahmet Tefvik	Paksu
Cenap Nuh	Aksu
Hilmi	Soydan
Mahmut Nedim	Evliya
Rıza	Akgün

Mardin

Abdülkerim	Saraçoğlu
Abdurrahman	Bayar

Cemil	Çeçan
İsmet	Muharremoğlu
Mehmet Ali	Arıkan
Mehmet Kemal	Oral
Sait	Mehmetoğlu

Muğla

Fevzi	Özer
Hatice Muallâ	Akarca
İlyas	Karaöz
Süleyman Haldun	Menteşeoğlu

Muş

Ali İhsan	Akpolat
İsa Hisan	Bingöl
İsmail	İlhan

İsmail	Arslan
--------	--------

Nevşehir

İbrahim Şevki	Atasagun
Salih Ragıp	Uner

Niğde

Abdullah Emre	İleri
Arif Kudret	Bayhan
Ergun	Özkan
Hüseyin Avni	Göktürk
İzzet	Gener

Ordu

Ata	Bodur
Bekir Sıtkı	Baykal
Eşref	Ayhan
İdris	Gürsoy
Orhan	Vural
Selahattin	Acar
Şevket	Köksal
Zeki	Kumrulu

Rize

Mehmet Talat	Doğan
Necip	Danışoğlu
Osman Mecdi	Agun
şukrü	Metö

Sakarya

Hasan Fehmi	Güneş
Kâzım	Yurdakul
Mustafa	Tığlı
Osman	Salihoğlu
Turhan	Kapanlı

Samsun

Ali Cahit	Tokgöz
Ali Fuat	Başgil
Bahri	Cömert
Celal	Arslan
Cemalettin	Bulak
Cihat Fethi	Tevetoğlu
Doğan	Kitaplı
Hüseyin Enver	Işıklar
Muharrem	Bartın
Refet	Rendeci
Rıza	Isıtan
şaban	Demirdağ
Ziya Gökalp	Mülayim

Siirt

Abdullâtif	Aykut
Abdurrahman	Kavak
İdris	Arıkan
Süreyya	Öner

Sinop

Abdullah Vehbi	Uğur
Mehmet Suphi	Batur
Nazım	İnebeyli

Sivas

Ahmet Nihat	Çekemoğlu
Ahmet Rıfat	Öçten
Ali Adil	Altay
Hasan Hulusi	Söylemezoğlu
Hüseyin	Öztürk
Kâzım	Kangal
Mehmet Muhittin	Taylan
Nurettin	Ertürk
Tahsin	Türkay
Temel	Kitapçı
Yusuf Ziya	Önder

Tekirdağ

A.Orhan	Öztrak
Ahmet Cemal	Tarlan
Mehmet Hayri	Mumcuoğlu
Selami	Üren

Tokat

Ali	Altuntaş
Cevdet	Aykan
Metin	Somuncu
Osman	Hacıbaloğlu
Osman	Çetin
Osman Zihni	Betil

Trabzon

Ahmet Cemil	Kara
Ahmet İhsan	Birincioğlu
Ali Şakir	Ağanoğlu
Hasan	Güven
İbrahim Reşat	Zaloğlu
Ömer Lütfi	Hocaoğlu
Şevket	Buladoğlu
Yusuf	Demirdağ

Tunceli

Arslan Bora

Mehmet Ali Demir

Ömer Naim Taşan

Urfa

Abdulgani Demirkol

Esat Mahmut Karakurt

Hasan Oral

İbrahim Etem Karakapıcı

İbrahim Halil Balkıs

Mustafa Vasfi Gerger

Uşak

Ahmet Tahtakılıç

Kâmil Tuğrul Coşkunoglu

Mehmet Faik Atayurt

Van

Ahmet Faruk Işık

Ferit Melen

Fevzi Kartal

Yozgat

İsmail Yeşilyurt

Mehmet Sadık Artukmaç

Neşet Çetintaş

Servet Bora

Süleyman Ertuğrul Ergin

Ünal Allıoğlu

Veli Uyar

Zonguldak

Ahmet Demir Yüce

Ali Akif Eyidoğan

Behiç Sonbay

Mehmet Ali Pestilci

Osman Tevfik İnci

Tarık Remzi Baltan

EK 4 Cumhuriyet Senatosu Amblemi

EK 5 Senatodan Resimler

